

KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU

| TEOLOGICKÁ FAKULTA

INŠTITÚT CIRKEVNÝCH DEJÍN

NOTITIÆ HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ

Ružomberok 2017

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*

ročník | *Volume 6, číslo | Issue 1, rok | Year 2017*

vychádza 2x ročne | *Frequency: twice a year*

Hlavný redaktor | *Editor-In-Chief*: prof. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.

Redakčná rada | *Editorial Board*:

ThDr. Konštantín Daniel BOLEŠ O.Praem. – *Rád premonštrátov – Opátstvo Jasov*

doc. ThDr. Peter BORZA, PhD. – *GTF, Prešovská univerzita v Prešove*

Dr. Viliam Štefan DÓCI OP – *Istituto storico domenicano Roma*

Mgr. Peter FEDORČÁK, PhD. – *FF, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD. – *TF, Katolícka univerzita v Ružomberku*

HEDr. Ľuboslav HROMJÁK, PhD. – *TI TF, Katolícka univerzita v Ružomberku*

doc. PhDr. Ivan CHALUPECKÝ – *TF, Katolícka univerzita v Ružomberku*

prof. Dr. KÄFER István, PhD. – *Gál Ferenc Főiskola Szeged*

doc. Viktor KICHERA, PhD. – *Uzhhorod National University, Faculty of History*

Mons. HELic. Jozef KRIŠTOF – *Segreteria di Stato, Citta del Vaticano*

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD. – *Rád premonštrátov – Opátstvo Jasov*

prof. Dr hab. Józef MARECKI – *Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie*

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, ThD. – *TF Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích*

Jazykový redaktor:

- **slovenského textu** | *Slovak text Editor*: Mgr. Eva BODNÁROVÁ
- **anglického textu** | *English text Editor*: Mgr. Katarína CHOVANCOVÁ
- **českého textu** | *Czech text Editor*: Mgr. Petr PEŠEK

Technický redaktor | *Technical Editor*: Marián HUMENSKÝ

Návrh obálky | *Cover design*: Ján MIŠKO

Adresa vydavateľa | *Addres of Editorial Publisher*:

© 2017 Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku

Hrabovská cesta 1A, 034 01 Ružomberok

web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Addres of Editorial Office*:

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hlavná 89, 041 21 Košice

web: www.icd.ktfke.sk

email: icd@ktfke.sk

ISSN 1338-9572

OBSAH / CONTENTS

Úvod Editorial	5
Vzťahy Mečových bratov a Livónskeho biskupstva do roku 1236	7
<i>Relationships between the Brothers of the Sword and the Bishopric of Livonia until 1236</i>	
Angelus Štefan Kuruc	
Dedina – villa Belcella a územie za zásekmi – ultra indagine	17
<i>The impact of religious orders on recatholization in the region of Zemplín</i>	
Konštantín Daniel Boleš O.Praem.	
Odraz stredovekých zmatkú v papežskom schizmatu a jeho následky v živote českého univerzitního mistra Stanislava ze Znojma	31
<i>A Reflection of Medieval Disturbances in the Papal Schism</i>	
David Henzl	
Reformácia v Zemplínskej stolici	42
<i>Reformation in Zemplén county</i>	
Peter Kónya	
Vznik minoritského kláštora v Rade ako ovocie historickej obnovy rehole minoritov v Uhorsku	59
<i>The Formation of the Conventual Franciscans Monastery in Rad as a Fruit of the Historical Restoration of the Order of Friars Minor Conventual in the Kingdom of Hungary</i>	
Jozef Sukeník OFMConv.	
Vplyv reholí na rekatolizáciu v Zemplínskej župe	80
<i>The impact of religious orders on recatholization in the region of Zemplín</i>	
Štefan Lenčíš	

**The Idea of Greek Catholic Unity at the Council of Bishops in 1927 in Lviv:
perception of Czechoslovak officials and Church periodicals 103**

*Idea jednoty gréckokatolíckych biskupov na synode vo Lvove v roku 1927: postoje
Československej vlády a cirkevnej tlače*

Viktor Kichera

100 rokov od publikácie prvého Kódexu kánonického práva (1917 – 2017)..... 118

100 years since the publication of the first Code of Canon Law (1917 – 2017)

Juraj Jurica

Darovacia listina kráľa Štefana V. z roku 1271 na majetok Belcella..130

The Royal Charter of Belcell property donation by the king Stephen v., 1271

Konštantín Daniel Boleš

K pocte skulptora Majstra Pavla z Levoče.....133

To the honor of Master Paul of Levoča

Mária Spoločníková

Vážení čitatelia!

Redakcia časopisu *Notitiæ historiæ ecclesiasticæ* sa teší, že aj v tomto roku môže opäť prispieť svojim malým dielom k ďalšiemu rozširovaniu nových poznatkov z výskumu cirkevných dejín. Pestrosť jednotlivých tém dáva príležitosť, že ich obsah zaujme aj nových čitateľov a zároveň aj nových prispievateľov do nášho časopisu.

Svojím prvým príspevkom začína Angelus Štefan Kuruc, ktorý sa sústredil na tému Livonských mečových bratov. Bol to rytiersky rád, ktorý založil Theoderich von Treyden v roku 1202. Rád bol založený, aby pomohol livónskemu biskupstvu pri christianizácii pohanských Livov, Latgalov a Zemgalov žijúcich okolo starých obchodných ciest z Rižského zálivu smerom na východ.

Témou stredovekých dejín pokračuje aj Konštantín Daniel Boleš. Vo svojom príspevku s názvom *Dedina – villa Belcella a územie za zásekmi – ultra indagines*, sa zamýšľa nad územím Šariša, kde sa nachádzala aj hraničná čiara, tzv. záseky (*indagines*) a kladie si otázku, ako to bolo s dedinami, ktoré sa nachádzali za zásekmi.

Zaujímavú tému v ďalšom príspevku ponúka David Henzl z Českých Budějovic. Čitateľovi sprístupňuje tému odrazu stredovekých zmätkov v pápežskom schizmate a jeho následky v živote českého univerzitného majstra Stanislava zo Znojma.

Ďalšie príspevky budú sa dotýkať dejín, ktoré súvisia so Zemplínskou župou. Prvou z nich je zaujímavá a špecifická téma Petra Kónya s názvom *Reformácia v Zemplínskej župe*. Inú dejinnú tému tejto župe ponúkol P. Jozef Sukeník OFM Conv. Svoju pozornosť sústredil na vznik minoritského kláštora v Rade a misijnú činnosť minoritov na tomto území. V téme rehoľníkov pokračuje aj Štefan Lenčíš, ktorý svojím príspevkom poukázal na aktivitu reholí (pavlíni, minoriti a jezuiti) v procese rekatolizácie v Zemplínskej župe.

Cirkevný historik Viktor Kichera z Užhorodu ponúka čitateľom v anglickom jazyku tému, v ktorej sa zamýšľa nad ideou jednoty gréckokatolíckych biskupov na synode vo Lvove v roku 1927 a zároveň aj postojmi Československej vlády a cirkevnej tlače k tejto problematike.

Posledný príspevok uzatvára Juraj Jurica. Približuje okolnosti vzniku prvého Kódexu kánonického práva v roku 1927. Stručne opisuje historické okolnosti, v ktorých sa Cirkev na prelome 19. a 20. storočia nachádzala a ponúka pohľad na ďalší priebeh jeho uplatňovania v praxi.

V časti *Pramene a preklady* ponúka Konštantín Daniel Boleš preklad darovacej listiny kráľa Štefana V. z roku 1271 na majetok Belcella v Šarišskej župe. V časopise nechýba ani príspevok od Márie Spoločníckovej, ktorý predstavuje ume-

lecké diela majstra Pavla z Levoče – sv. Katarínu Alexandrijskú a sv. Barboru, pannu a mučenicu.

Pred čitateľom sa nachádza opäť pestrý obsah aj tohto nového čísla. Čas strávený nad čítaním jeho obsahu, nech prinesie objavovanie ľudských činov v minulosti.

Redakcia časopisu

VZŤAHY MEČOVÝCH BRATOV A LIVÓNSKEHO BISKUPSTVA DO ROKU 1236

Angelus Štefan Kuruc

RELATIONSHIPS BETWEEN THE BROTHERS OF THE SWORD AND THE BISHOPRIC OF LIVONIA UNTIL 1236

Abstract: The Livonian Brothers of the Sword was a military order established to aid the Bishopric of Livonia in the conversion of the pagan in Riga in 1202. Pope Innocent III made order an subjects of Bishop of Riga. From its foundation, the undisciplined Order tended to ignore its vassalage to the bishop and firmly established itself as the dominant power in the Livonia. The Order was decimated in the Battle of Saule in 1236 and incorporated into the Order of Teutonic Knights in the following year.

Keywords: Brothers of the Sword. Bishopric of Livonia. Riga. Christianization.

Pohanstvo sa v Európe najdlhšie udržalo v Pobaltsku. Po podrobenie pobaltských a polabských Slovanov v 12. storočí sa pobaltskí pohania stali anomáliou, ktorá nutne musela viesť k aktivite okolitej kresťanskej Európy. K christianizácii Prusov, lotyšských a estónskych kmeňov došlo v 13. storočí v súvislosti s pôsobením rádu nemeckých rytierov a rádu mečových rytierov. Litva prijala kresťanstvo zväčša z politických dôvodov, a to až na konci 14. storočia.

Prvými pokusmi o misie v tých krajoch je predovšetkým misia druhého pražského biskupa Vojtecha¹ z roku 997, ďalej potom jeho nasledovníka a životopisca Bruna z Querfurtu,² ktorý absolvoval svoju misiu o dvanásť rokov neskôr, teda

¹ Svätý Vojtech (*asi 956 – †23. apríl 997) bol druhý pražský biskup od roku 982. Pochádzal z rodu Slavníkovcov. Podľa tradície pokrstil prvého uhorského kráľa Štefana I., roku 993 založil prvý mužský kláštor v Čechách (Břevnovský kláštor). Bojoval proti otrokárstvu, mnohoženstvu a alkoholizmu. Počas misijnej cesty ho zabili 23. apríla pohanskí Prusi.

² Svätý Bruno z Querfurtu (asi 970 – 14. októbra 1009) bol misionárom u národov východne od Nemeckej ríše, autorom životopisu svätého Vojtecha a mučeníkom. Niekedy sa nazýva druhým apoštolom pobaltských Prusov.

v roku 1009. Obaja skončili mučeníckou smrťou. Bolo zrejmé, že christianizácia týchto oblastí bude tvrdým orieškom.

Do Pruska sa vydal v roku 1141 tiež olomoucký biskup Jindřich Zdík (†1150), alebo aspoň tam mal ísť podľa kroník, v žiadnych prameňoch však nenájde doklad o tom, či v Prusku naozaj bol. Netreba hovoriť, že ako celok boli misijné cesty do Pruska a vôbec do celého baltského priestoru skôr neúspechom, pretože dlhodobé pozitívne výsledky nepriniesli ani misie zo severu, teda zo švédskeho kráľovstva do Estónska a Fínska.

Úspech misií, aj keď nakoniec s podporou zbraní, prináša až christianizačná aktivita nemeckých misionárov v ústí toku rieky Daugava. Toto územie patrilo totiž do sféry záujmov nemeckých kupcov, ktorí obchodovali s Novgorodom a ruskými mestami, takže s prenikajúcimi severonemeckými kupcami tu prenikajú aj misionári. Títo potom mali pri svojom prenikaní oporu v meste Visby na ostrove Gotland.

Prvý pokus o christianizáciu pobaltských kmeňov³ podnikol holštajnský augustiánsky kanonik Meinhard (1186 – 1196), ktorý v roku 1184 vybudoval kostol v Ikškile⁴ a o dva roky neskôr bol menovaný za prvého livónskeho⁵ biskupa.⁶

Po Meinhardovej smrti sa jeho nástupcom stal Bertold (1196 – 1198), ktorý však čoskoro padol v boji s Livmi.⁷ Napriek podpore zo strany rímskej kúrie, ktorá

³ Prvotným prameňom pre toto obdobie je Henrichova lotyšská kronika (*Heinrici Cronicon Lyvonie*), ktorá zachycuje obdobie rokov 1180 – 1227. Jej autorom je kronikár Henrich Lotyšský (Heinrich von Lettland, Henricus de Lettis). Narodil sa v blízkosti Magreburgu a ako dieťa sa presťahoval do Rigy v Lotyšsku, a neskôr pracoval ako misionár v Livonsku. Za kňaza bol vysvätený v 1208. Stal sa farárom vo farnosti Sedda (Rubene), 12 km severne od Wenden (Cēsis). Citujeme podľa МАТУЗОВА Вера Ивановна – НАЗАРОВА, Евгения Львовна. *Крестоносцы и Русь. Конец XII в. - 1270 г. Тексты, перевод, комментарии*. Москва : Издательство Индрик, 2002.

⁴ De primo episcopo Meynardo.... Fuit vir vite venerabilis et venerande conicie, sacerdos ex ordine beati Augustini in cenbio Sigebergensi. Hic simpliciter pro Christo et predicandi tantum causa cum comitatu mercatorum Lyvoniam venit. Theutonici enim mercatores, Lyvonibus familiaritate coniuncti, Lyvoniam frequenter navigio per Dune flume adire solebant. Accepta itaque licencia prefatus sacerdos a rege Woldemaro de Ploceke, cui Lyvones adhuc pagani tributa solvebant, simul et ab eo muneribus receptis, audacter divinum opus aggreditur, Lyvonibus predicando et ecclesias in villa Ykescolla construendo. - *Heinrici Cronicon Lyvonie*, I, 1 – 3.

⁵ Historický názov Livónsko pôvodne zahŕňal územie rozprestierajúce sa na východ od Rižského zálivu pozdĺž rieky Daugava (rusky Západná Dvina) až po jej stredný tok a oblasťami, ktoré ležali od tejto rieky na sever. Dnes možno toto územie zhruba vymedziť severnou časťou Lotyšskej republiky a juhom Estónskej republiky. V neskorších dobách sa v súvislosti s rozširovaním rádového panstva Livónskom nazývalo Kurónsko (východ Lotyšska) a celé Estónsko.

⁶ V literatúre je najčastejšie používaný titul livónsky biskup alebo rižský biskup. Od roku 1253, kedy bolo rižské biskupstvo povýšené na arcibiskupstvo, sa bežne používa titul rižský arcibiskup. - АРБУЗОВ, Леонид. *Очерк истории Лифляндии, Эстляндии и Курляндии*. Санкт-Петербург : Тип. М. М. Стасюлевича, 1912, s. 284 – 293.

⁷ Vociferantur et constrepunt paganico more Lyvones. Armantur ex adverso Saxonum acies ad pugnandum, in paganos precipitantes insultum. Fugiant Lyvones. Episcopus equi ab eo male detendi velocitate inmiscetur fugientibus. Quem duobus complectentibus tercius, Ymaut nomine, a tergo lancea perforat, quem et alii membratim dilacerant.... Amisso etenim capite suo nimirum turbatur exercitus et tam equis quam navibus, tam igne quam gladio Lyvonum perdunt segetes. - *Heinrici Cronicon Lyvonie*, II, 6.

proti pobaltským kmeňom dvakrát vyhlásila krížovú výpravu, u oboch biskupov sa nestretlo s výraznejším úspechom. Ukázalo sa, že bez širšej podpory svetskej a duchovnej moci zaisteného zázemia v dobytých oblastiach a prepracovanejšieho systému kresťanských misií, je každá ďalšia výprava predurčená na neúspech.

Úspech dosiahla len tretia krížová výprava, ktorú viedol biskup Albert von Buxhoevden (1198 – 1229).⁸ Biskup Albert zapojil do prípravy krížovej výpravy okrem pápežskej kúrie aj rímskeho kráľa Filipa Švábskeho (1198 – 1208) a dánskeho kráľa Knuta IV. (1182 – 1202).⁹ Pre nemeckú a švédsku šľachtu sa ťaženie proti pobaltským kmeňom stalo náhradou za strastiplnú cestu do Svätej zeme.¹⁰ Na jar roku 1200 sa účastníci výpravy vylodili v ústí rieky Daugava, odrazili všetky útoky Livov a podarilo sa im prečkať prvé ťažké mesiace. Ich základňou bola obchodná stanica gotlandských kupcov v Ikškile.¹¹ Biskup Albert ju však považoval za nevhodnú na trvalé používanie, a preto v nasledujúcom roku založil na sútoku riečky Rigy a Daugavy pevnosť Rigu.¹² V predstavách zakladateľa mala byť Riga predovšetkým biskupskou rezidenciou a odrazovým mostíkom pre christianizáciu Pobaltska.

Úspešný priebeh christianizácie komplikovala doterajšia prax, že križiaci sa zo západoeurópskych krajín zdržiavali v Livónsku len od jari do jesene, a potom sa vracali do svojich domovov. Aby bolo odstránené každoročné nákladné verbovanie rytierov, zaistená celoročná vojenská kontrola nad získaným územím a priebehom

⁸ Albert von Buxhövden, lotyšsky Alberts fon Bukshēvdens; tiež Albert z Rigy, Albert Livónsky (1165 – 1229). - PETER, Adam. *Němečtí rytíři*. Svitavy : Trinitas, 1998, s. 26.

⁹ Anno Domini MCXCVIII venerabilis Albertus, Bremensis canonicus, in episcopum consecratur. Post consecrationem estate proxima Gothlandiam vadit et ibidem circa quingentos viros signo crucis ad eundem in Lyvoniam signat. Inde per Daciam transiens munera regis Canuti et ducis Woldemari et Absolonis archiepiscopi recepit. Reversus in Theuthoniam in natali Domini Magdeburgh plures signat. Ubi rex Philippus cum uxore coronatur. Et coram eodem rege in sententia queritur, sicut eorum, qui Ierosolimam vadunt. Responsum vero est ea sub protectione apostolici comprehendí, qui peregrinationem Lyvonie in plenariam peccaminum remissionem iniungens vie coequavit Ierosolimitane. - *Heinrici Cronicon Lyvonie*, III, 1 – 2.

¹⁰ Zrovnoprávnenie Livónska s Palestínou malo zrejme prilákať na Albertovu krížovú výpravu viac účastníkov, pretože v čase najvypätejších bojov s pobaltskými kmeňmi žil latinský Západ krížovými výpravami do Svätej zeme: 3. krížová výprava (1189 – 1193) a 4. krížová výprava (1202 – 1204). - ŠVEC, Luboš, MACURA, Vladimír, ŠTOL, Pavel. *Dějiny pobaltských zemí*. Praha : Nakladatelstvo Lidové noviny, 1996, s. 25.

¹¹ Anno secundo sui episcopatus cum comite Conrado de Tremonia et Harberto de Yborch cum multis peregrinis in Lyvoniam vadit, habens secum in comitatu XXIII naves. Post ingressum Dune se cum omnibus suis Deo commendans ad castrum Holme proficiscitur et inde procedens Ykescolam ire prohonit. Sed Lyvones insultum facientes in ascensu quibusdam vulneratis Nicolaum sacerdotem cum aliis occidunt. Episcopus tamen et sui, licet cum difficultate, Ykescolam perveniunt. Quos fratres ibidem morantes a tempore primi episcopi et alii cum gaudio suscipiunt. Collecti Lyvones ibidem pacem cum Theutonici ad tres dies faciunt, sed dolose, ut suum videlicet interim exercitum colligant. IV, 1 – 2.

¹² Anno tercio sue consecrationis episcopus cum peregrinis, quos habere potuit, dimissis in Theuthonia obsidibus in Lyvoniam revertitur et eadem estate in campo spatioso iuxta quem portus navium esse poterat, Riga civitas edificatur. - *Heinrici Cronicon Lyvonie*, V, 2.

Quem tamen conventum regularium et episcopalem sedem postea Albertus episcopus de Ykescola in Rigam tercio sue consecrationis anno transtulit et cathedram episcopalem cum tota Lyvonie beatissime Dei genitricis Marie honori deputavit. - *Heinrici Cronicon Lyvonie*, VI, 3.

christianizácie miestneho obyvateľstva, biskup Albert inicioval založenie rytierskeho rádu,¹³ ktorého počiatok je v bratstve Kristových bojovníkov z Livónska (Fratres militiae Christi de Livonia), známejšom neskoršie pod názvom Rád mečových bratov (Schwertbrüderorden).¹⁴ Bolo založené v Rige v roku 1202 Teodorichom von Treyden.¹⁵ Zvyčajne sa ako zakladateľ uvádza rižský biskup Albert, skutočnosťou však je, že sa Albert v čase vzniku rádu v Livonsku nenachádzal a zastupoval ho práve Teodorich a práve Teodorich bol Albertom v roku 1021 vyslaný do Ríma, aby získal bulu o krížovej výprave.¹⁶ Aj keď bratstvo vzniklo v neprítomnosti biskupa Alberta, je isté že on bol iniciátorom – podriadenie rytierov jurisdikcii rižského biskupa, hoci mali regulu templárov, o tom jednoznačne svedčí.¹⁷

Na ich čele stál veľmajster.¹⁸ Členovia sa delili do troch skupín: prvú tvorili bratia-rytieri, ktorí mali právo vyberať zo svojho stredy veľmajstra, druhú skupinu tvorili bratia-kapláni, plniaci duchovnú službu, a v tretej skupine boli bratia-pomocníci, ktorí vykonávali pomocné práce, slúžili rádovo vo vojsku ako pešiáci, alebo zastávali nižšie administratívne funkcie v rádovej správe.¹⁹

Založenie rádu mečových rytierov bolo úplne v súlade s plánmi biskupa Alberta na zdokonalenie organizácie kresťanských misií. Jeho cieľom bolo vytvoriť v Livónsku biskupské územie, ktoré by sa podobalo svojou štruktúrou biskupstvám

¹³ Oficiálny názov znel Fratres militiae Christi (tiež Milites Christi de Livonia). V historickej literatúre je používaný názov rád mečových rytierov, ktorý sa odvodzuje od rádových insignií - na bielom plášti bol na ľavej strane našitý červený tlapatý kríž, pod ktorého spodným ramenom bol meč rovnakej farby. Znakom mečových bratov boli červené (v niektorých fázach i skrížené) meč a rovnoramenný kríž na bielom poli. Neskôr ako livónski, rytieri zlúčení s Rádom nemeckých rytierov, zrejme nosili znak tohto mocnejšieho rádu, t. j. čierny latinský kríž na bielom poli.

¹⁴ V rokoch 1237 – 1525 bol zlúčený s Rádom nemeckých rytierov ako jeho autonómna súčasť; v tomto medziodobí tak hovoríme o Livónskej vetve Rádu nemeckých rytierov a o livónskych rytieroch.

¹⁵ Teodorich von Treyden tiež von Estlad, resp. Dietrich von Estland, cistercita, neskôr biskup v Estlande, zomrel 15.6.1219 pri Reveli.

¹⁶ Episcopus autem sciens Lyvonum maliciam et videns se sine auxilio peregrinorum in gente illa non posse proficere fratrem Theodericum de Thoreida pro litteris expeditionis Romam mittit. Qui negotium sibi commissum sanctissimo pape Innocencio revelans litteras ab eo prenominate et benigne porrectas optinuit. - *Heinrici Cronicon Lyvoniae*, IV, 6.

¹⁷ K dejinám bližšie mečových rytierov pozri BUNGE, Friedrich Georg von. *Der Orden der Schwertbrüder, dessen Stiftung, Verfassung und Auflösung*. Leipzig : Bidder, 1875; BENNINGHOVEN, Friedrich. *Der Orden der Schwertbrüder. Fratres Militia Christi de Livonia*. Köln- Graz : Bohlau Verlag, 1965.

¹⁸ Prvým veľmajstrom bol Winno von Rohrbach (1204 – 1209). Po roku 1237 oficiálny titul znel magister provincialis.

¹⁹ LEWANDOWSKI, Jan. *Historia Estonii*. Wrocław – Warszawa – Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2002, s. 27. Bunge uvádza ešte štvrtú skupinu tzv. rádových spolubratov, familiárov. Väčšinou sa jednalo o ženatých mužov bez ohľadu na ich sociálne postavenie. Familiári mali právo účasti na rádových bohoslužbách, mohli byť pochovaní na rádových cintorínoch a v rádových kostoloch za ne mohli byť slúžené zádušné omše. БУНГЕ, Фёдор Андреевич. *Орден меченосцев. Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края*. 2.- Рига: Типография А. И. Липинского, 1879, s. 33. (Ide o ruský preklad práce BUNGE, Friedrich Georg von. *Der Orden der Schwertbrüder, dessen Stiftung, Verfassung und Auflösung*. Leipzig : Bidder, 1875). Tiež КОНОПЛЕНКО, Андрей Анатольевич. К вопросу о причинах слияния Тевтонского ордена и ордена меченосцев. *Военно-исторические исследования в Поволжье: сб. науч. трудов*. — Саратов : Изд-во Научная книга, 2006, s. 15 – 16.

v ríši. Počas svojho pôsobenia v Livónsku založil ďalšie biskupstvá: selsko-zemgalské (1218), ťselské (1228)²⁰ a dorpatské (1211). V severnom Estónsku bolo Dánmi založené biskupstvo revelské (1219). Z nariadenia rímskej kúrie podliehal revelský biskup arcibiskupovi z Lundu. Rímska kúria týmto rozhodnutím zrejme chcela eliminovať ambície biskupa Alberta.²¹

Rádoví rytieri mali v jeho plánoch postavenie biskupových vazalov a ich hlavné poslanie spočívalo v ochrane pútnikov, misionárov, čerstvo pokrsteného miestneho obyvateľstva a aj samotného biskupa a jeho sídla. Rád mečových rytierov preto nikdy nemal spájať svoje uznanie pápežom s priamym podriadením rímskej kúrii.²² Albertove predstavy o úlohe rádových rytierov však stroskotali na ich vojenských úspechoch.

Rád mečových rytierov od svojho vzniku do spojenia s rádom nemeckých rytierov (1202 – 1237) dosiahol mnoho vojenských úspechov, vďaka ktorým sa podarilo vybudovať a christianizovať jadro livonského štátu. Toto obdobie možno rozdeliť na tri fázy.

Prvá fáza zahŕňa roky 1202 až 1208 a je charakterizovaná budovaním rádovej štruktúry, ktorá bola sprevádzaná bojmi s Livmi a Latgalmi. V priebehu druhej fázy, vymedzenej rokmi 1208 až 1224, podnikali rytieri pustošivé nájazdy na území Estov, počas ktorých sa im postupne darilo presadzovať nadvládu nad južným Estónskom. V tretej fáze, zahŕňajúcej roky 1224 až 1237, dosiahol rád vrchol svojho mocenského a vojenského vzostupu, ktorý ukončila krvavá bitka s Litovčanmi na rieke Saula.

Víťazný postup rádových rytierov nebol zďaleka taký jednoduchý, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať. Podľa Livónskej kroniky hneď po založení rád sa dostal do boja v Vladimírom (Valdemarom) Polockým (Woldemaro de Ploceke).²³ V iných prameňoch zmienky o ňom absentujú, preto je ťažké ho identifikovať s niektorým známym ruským kniežaťom.²⁴ Vladimír uskutočnil výpravy proti rádu v rokoch 1203 a 1206.

²⁰ Založené 1228. Zahŕňalo ostrovy Saaremaa a Uianemaa (Estónsko).

²¹ ŠVEC, Luboš, MACURA, Vladimír, ŠTOL, Pavel. Dějiny pobaltských zemí. Praha : Nakladatelstvo Lidové noviny, 1996, s. 30.

²² HELLMANN, Manfred. Der deutsche Orden im politischen Gefüge Altlivlands. In Zeitschrift für Ostforschung, roč. 40, 1991, s. 482 – 483.

²³ Eadem estate rex de Ploceke cum exercitu Lyvoniam ex improviso intrans castrum Ykescole impugnat. Cui Lyvones tamquam homines inermes repugnare pop audentes promittunt se ei pecuniam daturos. Quam rex acceptant cessat ab obsidione. Porro Theuthonici interim quidam missi ad episcopo cum balistis et armis castrum Holme preoccupant et rege veniente et ipsum castrum expugnare volente equos quam plures vulnerant et Ruthenos propter sagittas Dunam transire pop audentes fugant. - Heinrichi Cronicon Lyvonie, VII, 4.

²⁴ Андрияшев, Александр, Михайлович. Очерк истории Волынской земли. Киев : Тип. Императорского Университета Св. Владимира, 1887, s. 55. Довнар-Запольский, Митрофан Викторович. Очерк истории Кривичской и Дреговичской земель до конца XII столетия. Киев : Тип. т-ва И. Н. Кушнеров, 1891, s. 6. Ермаловіч, Мікола. Старажытная Беларусь : Полацкі і Навагародскі перыяды. Мінск : Мастацкая літаратура, 2001, s. 248 – 255.

Do roku 1207 sa im podarilo obsadiť územie pozdĺž rieky Daugava až po jej stredný tok. V tom roku rád dobyl pevnosť Koknese (Terra Kukonois) na strednom toku Daugavy,²⁵ ktorá bola centrom údelného kniežatstva kniežaťa Viačka (Vetseke), vazala polockého kniežaťa²⁶ a na príkaz veľmajstra rádu Wenna z Rohrbachu (1204 – 1209) založili hrad Segewold (lot. Sigulda) a o dva roky neskôr aj hrad vo Wendene, ktorý sa neskôr stal rádom centrom. V nasledujúcom roku 1208 a zorganizovaná neúspešná výprava do Litvy. Takisto rižský biskup sa usiloval rozšíriť svoje územie. V roku 1207 bol uznaný za lénne knieža Svätej ríše rímskej na ním získanom území. V roku 1209 biskup Albert dobyl Gericke (lot. Jersika), centrum latgalského kniežatstva.²⁷

Keď sa rádu podarilo do roku 1207 obsadiť územie až po stredný tok rieky Daugavy, vzrástlo sebavedomie jeho predstaviteľov natoľko, že začali po biskupovi požadovať, aby im bola zverená časť dobytej krajiny do vlastnej správy. V prípade, že by biskup ich požiadavky odmietol, hrozili, že sa obrátia priamo k rímskej kúrii. Biskup Albert bol pod veľkým tlakom, a preto pristúpil k deleniu krajiny, ktoré potvrdil pápež. 20. októbra 1210 Inocent III.²⁸ rozhodol o pomere rozdelenia Livónska a Zemgalska medzi rižského biskupa Alberta a mečových rytierov v pomere 2:1. Zároveň sa v bule výslovne potvrdzuje Rád mečových rytierov. Príkladom takého postupu je napr. dohoda o rozdelení územia Tolova z júla 1224 medzi rižského biskupa a mečových rytierov²⁹ podľa buly Inocenta III. r roku 1210 a zodpovedá údajom Henrichovej kroniky.³⁰ Rád mečových rytierov bol naďalej podriadený rižskému biskupovi, ale na svojich doménach sa riadil vlastným právom a jeho rytieri si mohli slobodne voľiť veľmajstra.

Vynútené delenie Livónska zasialo semeno budúcich nezhôd medzi rižskými biskupmi, respektíve arcibiskupmi (od roku 1253), a mečovými rytiermi. Biskup Albert považoval vzniknutú situáciu za nezákonnú a po celý zvyšok svojho života sa usiloval o jej zmenu a o obmedzenie moci mečových rytierov. Mimoriadna príležitosť na dosiahnutie tohto cieľa sa naskytla po bitke na rieke Pale (1217), v ktorej estónske kmene utrpeli ťažkú porážku, v dôsledku ktorej rytieri získali kontrolu nad južným Estónskom.

²⁵ *Heinrici Cronicon Lyvoniae*, IX, 7 – 9.

²⁶ ВОЙТОВИЧ, Леонтий. *Князівські династії Східної Європи (кінець IX — початок XVI ст.) : склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2000, s. 34.

²⁷ *Heinrici Cronicon Lyvoniae*, XIII, 4.

²⁸ *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. I, 1*. Reval : Kluge und Ströhm, 1853, s. 23.

²⁹ Albertus, Dei gratia Rigensis episcopus, cunctis Christi fidelibus in perpetuum. Notum esse volumus presentibus et futuris, quod terram, que Tolowa dicitur, secundum ordinationem domini pape inter nos ac fratres militie Christi super Livonia ac Letthia factam, cum eisdem fratribus de prudentium virorum consilio sic divisimus... Матузова Вера Ивановна – Назарова, Евгения Львовна. *Крестоносцы и Русь. Конец XII в. – 1270 г. Тексты, перевод, комментарий*. Москва: Издательство Индрик, 2002, s. 208 – 209.

³⁰ *Heinrici Cronicon Lyvoniae*, XXVIII, 9.

Kmene, žijúce v severnom Estónsku, však naďalej kládli húževnatý odpor, ktorý rád nedokázal vlastnými silami zlomiť, a preto biskup Albert prizval na pomoc dánskeho kráľa Valdemara II. Biskupova výzva dánskemu kráľovi súvisela s jeho snahou obmedziť moc rádu a obnoviť nad ním svoj vplyv. Medzi Dánmi a radovými rytiermi vzápätí prepukli rozpory o prvenstvo pri obsadzovaní a christianizácii severného Estónska, ktoré viedli k ťažkej kríze, ktorú musela riešiť rímska kuria.³¹

Z jej poverenia prišiel do Livónska v roku 1225 pápežský legát Viliam z Modeny, ktorý mal zažehnať spory medzi znepriatelenými stranami a stanoviť pravidlá vzájomného spolupôsobenia, ktorého cieľom bolo pokračovať v misijnej činnosti.³² Podľa predstáv pápežského legáta mali byť spory rádových rytierov s Dánmi vyriešené vytvorením nárazníkového štátu, ktorý by bol podriadený priamo rímskej kúrii. S pokračujúcou expanziou sa stávala čoraz zložitejšia otázka delenie dobytého územia. Viliamz Modeny rozhodol, že rižskému biskupovi, rádu a mestu Rige má pripadnúť po jednej tretine dobytej krajiny, a toto rozhodnutie sa vzťahovalo aj na tie oblasti, ktoré ešte neboli obsadené a pokrstené.³³ Súčasne sa usiloval o povýšenie Rigy biskupstva na arcibiskupstvo, pretože sa domnieval, že len autorita vysokého cirkevného hodnostára zaistí do budúcnosti účinnú spoluprácu medzi duchovenstvom, radovými rytiermi a mestom Rigou. V tomto smere sa však jeho úsilie minulo účinkom.³⁴

Rozhodnutie Viliama z Modeny zásadne ovplyvnilo vnútorný vývoj Livónska. Na rozdiel od roku 1207, keď bol biskup Albert prinútený deliť krajinu medzi rádových rytierov a duchovenstvo, na politickej scéne sa objavilo mesto Riga. Nepochybne to bol doklad, že si Riga v priebehu dvadsiatich rokov vydobyla významné postavenie nielen ako sídelné mesto biskupa, ale stala sa aj významným prístavným mestom v Pobaltí. Rok 1225 sa stal medzníkom vo vzniku mocenského trojuholníka tvoreného rádom, duchovenstvom a mestom Rigou. Ich vzájomné rozpory sa potom tiahli ako červená niť dejinami stredovekého Livónska.³⁵

Biskup Albert samozrejme nebol príliš spokojný s rozhodnutím pápežského legáta, lebo len čiastočne zodpovedalo jeho snahe vybudovať v Livónsku biskupský štát. Ešte pred svojou smrťou sa stal svedkom zjavného porušenia Viliamovho riešenia zo strany rádu, ktorého oddiely obsadili územie, na ktorom mal vzniknúť nárazníkový štát, a vytlačili Dánov zo severného Estónska. Nemohol s tým však už

³¹ LEWANDOWSKI, Jan. *Historia Estonii*. Wrocław – Warszawa – Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2002, s. 34.

³² *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. I,1*. Reval : Kluge und Ströhm, 1853, s. 79 – 100.

³³ *Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. I,1*. Reval : Kluge und Ströhm, 1853, s. 101 – 102.

³⁴ HELLMANN, Manfred. Der deutsche Orden im politischen Gefüge Altlivlands. In *Zeitschrift für Ostforschung*, roč. 40, 1991, s. 488.

³⁵ ŠVEC, Luboš – MACURA, Vladimír – ŠTOL, Pavel. *Dějiny pobaltských zemí*. Praha : Nakladatelstvo Lidové noviny, 1996, s. 30.

nič urobiť. Zomrel 17. augusta 1229 uprostred vojny so Zemgalmi. Za tridsať rokov pôsobenia v Livónsku sa dôsledne snažil naplňať myšlienku šírenia kresťanstva, ale súčasne stál pri zrode budúcich vnútorných problémov krajiny.

Nový smer rádovej expanzie smerujúcej do oblastí ležiacich na juhozápad od rieky Daugava bol pre mečových rytierov a pre celé Livónsko v mnohých smeroch osudový. Veľmajster Volkwin von Winterstätten chcel ďalšími vojenskými úspechmi posilniť svoju pozíciu voči rižskému biskupovi a prebojovať si pozemnú cestu, ktorá by spájala Livónsko s územím rádu nemeckých rytierov v Prusku. Z tohto dôvodu bola na rok 1236 pripravená mohutná ofenzíva proti Zemgalsku.

Zemgalovia, na ktorých stranu sa pridali tiež Litovčania, sa dlho vyhýbali otvorenému stretu a až pri návrate rádového vojská znenazdania zaútočili v bažinatej krajine na rieke Saula, kde ich protivník nemohol využiť prevahu svojej obrnenej jazdy. V bitke padlo 48 rytierov vrátane Volkwina a dvetisíc ďalších ozbrojencov. Pre mečových rytierov to bola ťažká porážka, z ktorej sa už nespamätali.

Nad ďalším osudom Livónska po bitke pri Saule visel veľký otáznik. Porážka vyvolala na väčšine livónskeho územia povstanie podrobených kmeňov a návrat k pohanstvu. Zvyšní rytieri nemali dostatok síl, aby sa postavili vzbúrencom na odpor, a preto sa javila možnosť spojenia s poriadkom nemeckých rytierov ako jediné riešenie kritickej situácie. Túto variantu horlivo podporovalo tiež livónske duchovenstvo, ktoré sa usilovalo o súhlas so zjednotením oboch rádov u pápeža Gregora IX. (1227 – 1241) a predovšetkým veľmajstra rádu nemeckých rytierov Hermanna von Salza.³⁶ Spojeniu nahrávalo aj to, že málopočetný rád dobrzyńských rytierov³⁷ sa pripojil k nemeckému rádu v roku 1235.³⁸

Veľmajster Hermann von Salza po istom váhaní dal svoj súhlas a 13. mája 1237 bola uzavretá zmluva, na základe ktorej sa zvyšky rádu mečových rytierov spojili s rádom nemeckých rytierov a Livónsko sa stalo súčasťou nového správneho celku, ktorý zahŕňal Prusko, Chełmińsko, Chelmno (Kulmland) a Kurónsko. Livónski rytieri boli vyňatí z právomoci rižského biskupa a podriadení veľmajstrovi nemeckého rádu. Úniu potvrdil pápež Gregor IX. 30. mája 1237. V rámci rádu si uhájili istú autonómiu, vyjadrenú právom voľby livónskeho majstra z vlastných radov, ktorú veľmajster len potvrdzoval. Navonok sa zmena prejavila prijatím in-sígnií rádu nemeckých rytierov. Zmluva taktiež upravovala postavenie rižského

³⁶ Hermann von Salza (1179 – 20. marec 1239, Salerno) – veľmajster nemeckého rádu v rokoch 1210 – 1239.

³⁷ Rád dobrzyńských rytierov (Zakon Dobrzyński, Fratres Militia Christi de Livonia contra Prutenos) bol vojenským rytierskym rádom založeným v 13. storočí na hranici Mazovska a Pruska na obranu proti nájazdom pohanských Prusov. Ide o jediný rytiersky rád založený na území dnešného Poľska. Bližšie MARECKI, Józef. *Zakony w Polsce*. Kraków : Universitas, 2000.

³⁸ SONTTHOFEN, Wolfgang. *Der Deutsche Orden*. Augsburg : Weltbild, 1995, s. 65.

biskupa, ktorý bol daný pod priamu právomoc rímskej kúrie a vyňatý z jurisdikcie brémskeho metropolitu.³⁹

Základná otázka – kto je pánom Livónska – zostala nedoriešená. Po roku 1346, keď Livónsky rád získal znova Estónsko, vytvoril síce silný rádový štát, ale zároveň pokračovalo súperenie s rižskými arcibiskupmi, biskupmi kurónskymi, dorpatskými a ōsel-wiekskými. K tomu sa do zápasu o hegemoniu zapojila svetská šľachta, ktorá sa na tomto území vyformovala v priebehu 13. a 14. storočia a bohaté hanzovné mestá Riga a Talin. Po prehratých bitkách pri Grunwalde (1410) a pri Vilkmergē (1435) bol Livónsky rád náklonený k dohode s protivníkmi, výsledkom čoho bolo podpísanie Livónskej konfederácie (1435 – 1561) 4. decembra 1435.

RESUMÉ

Livonskí mečoví bratia boli rytierským rádom, ktorý založil Theoderich von Treyden (zástupca biskupa Alberta z Rigy) v roku 1202. Rád bol založený, aby pomohol livónskemu biskupstvu pri christianizácii pohanských Livov, Latgalov a Zemgalov žijúcich okolo starých obchodných ciest z Rižského zálivu smerom na východ.

Rád najprv tvorili miestni Nemci z Rigy. Získal však viac členov aj z Nemcka. Ich stanovy boli odvodené od Templárov a bula vydaná pápežom Innocentom III. ich podriaďovala pod právomoc rižského biskupa. Od svojho založenia tento nedisciplinovaný rád mal tendenciu ignorovať svoju podriadenosť biskupovi.

Roku 1206 sa rád pevne vyprofiloval ako dominantná sila v Livónsku a do roku 1217 dobyl nielen susedné lotyšské kmene severne od Daugavy, ale aj južné Estónsko. Potom začal dobývanie krajín južne od Daugavy, ale narazil na silný odpor ich obyvateľov, Kurónov a Zemgalov. V roku 1218 požiadal Albert o pomoc dánskeho kráľa Valdemara II., ale Valdemar sa namiesto toho dohodol s bratstvom a podmanil si severné Estónsko.

William z Modeny bol poslaný v roku 1225 ako pápežský legát, aby vyriešil rozpory, ktoré vyplynuli z výsledkov križiackych výprav v Livónsku medzi biskupom Albertom a Rádom mečových bratov, Nemeckým rádom a Ruskými kniežatami. William čoskoro získal dôveru všetkých strán, zabezpečil diplomatické kompromisy na hraniciach, cirkevné a územné jurisdikcie, ale nemohol vyriešiť základný problém, a to kto by mal byť pánom v Livónsku. William sa neúspešne snažil vylúčiť Estónsko zo sporov tým, že ho podriadil pod pápežskú kontrolu, vymenoval svojho vlastného guvernéra.

Rád bol zdecimovaný v bitke proti Litovčanom a Zemgalom pri Saule v roku 1236. Táto katastrofa priviedla bratov, ktorí prežili, k pripojeniu k Rádu nemeckých rytierov v nasledujúcom roku a odvtedy sa stali známymi ako Livónsky rád – autonómna vetva nemeckého rádu.

³⁹ АРБУЗОВ, Леонид. *Очерк истории Лифляндии, Эстляндии и Курляндии*. Санкт-Петербург : Тип. М. М. Стасюлевича, 1912, s. 37 – 38.

SUMMARY

The Livonian Brothers of the Sword was a military order established by Theoderich von Treyden (a substitute of the bishop Albert of Riga) in 1202. The Order was founded to aid the Bishopric of Livonia in the conversion of the pagan Livonians, Latgalians and Selonians living across the ancient trade routes from the Gulf of Riga eastwards.

The Order was first consisted of local Germans of Riga. But they gained more recruits from Germany. Their statutes were derived from the Templars and bulla issued by Pope Innocent III made order an subjects of Bishop of Riga. From its foundation, the undisciplined Order tended to ignore its vassalage to the bishop.

By 1206 the order had firmly established itself as the dominant power in the Livonia and by 1217 it had conquered not only the neighbouring Latvian tribes north of the Daugava but also southern Estonia. It then began the conquest of the lands south of the Daugava but encountered strong resistance from their inhabitants, the Curonians and the Semigallians.

In 1218, Albert asked King Valdemar II of Denmark for assistance, but Valdemar instead arranged a deal with the Brotherhood and conquered northern Estonia.

William of Modena was sent as Papal legate to resolve differences that resulted from the outcome of the Crusade in Livonia in 1225 between bishop Albert and Order of the Brothers of the Sword, the Teutonic crusaders and the Russian princes. William soon earned the confidence of all sides, arranging diplomatic compromises on boundaries, ecclesiastical and territorial jurisdictions, but he could not resolve the basic quarrel: who was to be master in Livonia. William unsuccessfully sought to remove Estonia from contention by placing it directly under papal control, appointing his own governor.

The Order was decimated in the Battle of Saule in 1236 against Lithuanians and Semigallians. This disaster led the surviving Brothers to become incorporated into the Order of Teutonic Knights in the following year, and from that point on they became known as the Livonian Order, an autonomous branch of the Teutonic Order.

Adresa autora:

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach,

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: stefan.kuruc@gmail.com

DEDINA – VILLA BELCELLA A ÚZEMIE ZA ZÁSEKMI – ULTRA INDAGINES

Konštantín Daniel Boleš O.Praem.

THE IMPACT OF RELIGIOUS ORDERS ON RECATHOLIZATION IN THE REGION OF ZEMPLÍN

Abstract: The position of Catholic Church in The Kingdom of Hungary was weakened in 16th and 17th century due to the reformation ideologies. Sacra Congregatio de Propaganda Fide reacted to this situation by thorough preparation and subsequently by sending missionaries to the Kingdom of Hungary, especially to the territory of today's Italy. The most important missionary work was performed by the members of religious orders: the Pauline Fathers, the Minorits and the Jesuits. Numerous noble families participated in the activities of those orders, including nobility from Humenné. In the context of recatholization, missionaries facilitated the renewal of Catholic parishes, schools and various communities. They also participated in numerous charitable and cultural activities.

Keywords: Monk. Noble families. Drugeth family. Missionary work. Charitable activities. Parishes.

Úvod

Obec Jánovce, ktorá leží na úpätí Čergovských vrchoch má svoju bohatú históriu. Jej počiatky siahajú hlboko do minulosti. Za čias kráľa Belu IV. patrila do zoznamu majetkov, ktoré ležali za hraničnou čiarou Uhorského štátu, ktorú slovenská historická veda pomenovala *záseky*. V tomto príspevku chcem nadviazať na poznatky autorov, ktorí sa témou zásekov zaoberali. Zároveň som vybral Jánovce ako jednu z obcí, vtedy dedín – *villa*, ktorá na území “za zásekmi” ležala. Keďže dediny – *villae* jestvovali aj pred touto hraničnou zónou a historici rozlišujú územie “pred” a “za” zásekmi,¹ môže sa dnes zdať, že existencia tohoto hraničného pásma bola v tej dobe “zbytočná”. Nakoľko však listiny z 13. – 14. storočia obsahujú formulku *ultra indagines* – za zásekmi, vedie ma to k myšlienke, či záseky v tej dobe nezohrávali

¹ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*, 3. zv. Bratislava : Veda SAV, 1977, s. 300.

nejakú úlohu. Akú plnili úlohu, že ich bolo treba výslovne spomínať? Prečo dediny, ktoré ležali za touto zónou, sa v listinách vždy spomínali v súvislosti so zásekmi? Môj výber obce Jánovce spomedzi obcí – Raslavice, Tročany, Kobyly, Koprivnica atď., podmienila skutočnosť neobvyklého názvu – *Belcella*. Existuje nejaká súvislosť medzi existenciou zásekov a dediny *Belcella* (tým aj ostatných dedín) na severnom Šariši v dobe 13. – 14. storočia?

Záseky a dedina Belcella v prácach historikov

Zo slovenských historikov sa problematikou osídlenia severného Šariša zaoberali Varsík,² Uličný³ a Beňko.⁴ Autor Varsík podrobne skúmal problematiku osídlenia Šariša v rámci výskumu osídlenia Košickej kotliny. Vychádzal z hodnotenia písomností a výkladu miestnych názvov, pričom kládol slovanské osídlenie do staršej a mladšej fázy strednej doby hradištnej (800 – 950 po Kr.).⁵ Ako odborník na disciplínu v rámci dejín, ktorá sa zaoberá osídľovaním Slovenska, dal východisko pre výskum dejín Slovenska z hľadiska tejto disciplíny pre ďalších historikov, ktorí podrobnejšie skúmali regióny Slovenska a boli autormi monografií. V prvom rade k nim patria prof. Ferdinand Uličný, Dr.Sc., Dr. Ján Beňko, Dr.Sc., prof. Vincent Sedlák, Csc., doc. Ján Lukačka, Csc. a ďalší.⁶ Historik Beňko sa venoval problematike osídlenia Šariša v rámci komplexnej onomastiky severnej časti Slovenska, pričom vychádzal z výskumov Ratkoša a Uličného. V monografii o osídlení Šariša autor Uličný zhrnul poznatky starších autorov počnúc Matejom Belom (1755) a Tóthom (1910), cez maďarských historikov Csánkiho, Karácsonyiho, Hómana či českého historika Chaloupeckého a slovenskými historikmi Varsikom, Halagom a Ratkošom končiac.⁷ Slovenskí historici zároveň využívali cenné poznatky slovenských archeológov.

Územie, na ktorom sa rozprestieral majetok *Belcella*, sa v písomnostiach z 13. a 14. storočia uvádza, ako to, ktoré leži *ultra indagine* – za zásekmi. Podľa Varsika bolo toto územie postupne zaľudňované v priebehu 13. storočia. Tiež spomína fakt, že v Koprivnici bolo archeologickým prieskumom zistené slovanské sídlisko.⁸ Z toho vyvodzuje súvislosť, že za zásekmi žili Slovania od 9. storočia, ale v 13. storočí, kedy bolo slovanské obyvateľstvo vytláčané z oblasti Prešovskej kotliny prichádzajúcimi Maďarmi, začalo tieto lokality doosídľovať. Hlavný smer osídľovania načrtol

² VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*, s. 300 – 315.

³ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990.

⁴ BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo n. p., 1985, s. 183 – 239.

⁵ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*, s. 300; ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 6.

⁶ BAĎURÍK, Jozef. Osobnosť univerzitného profesora Branislava Varsika (K nedeľnej storočnici jedného zo zakladateľov modernej slovenskej historiografie). In *Studia Academica Slovaca*, 33, Bratislava : 2004, s. 11.

⁷ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 6.

⁸ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*, s. 300.

oblasť v blízkosti ciest v povodí Sekčova a Tople.⁹ Majetok *Belcella* najprv spomína v súvislosti s Bardejovskou bránou, keď píše, že "... medzi Tulčíkom a Vyšnými Raslavicami bola tzv. Bardejovská brána, ako sa spomína r. 1261 pri donácii zeme Janovce (*Belcella*), ktorá ležala už za Bardejovskou bránou...".¹⁰ Tiež spomína Janovce (*Belcella*) v súvislosti s opisom hraníc majetku Raslavíc. Tým ale, že sa v Raslaviciach našla pri prieskume mladohradištného radového pohrebiska minca uhorského kráľa Štefana II. (1114 – 1131), posúva existenciu cesty do 12. storočia.¹¹

O existencii Bardejovskej brány sa bližšie zmiňuje i autor Uličný a lokalizuje ju do úžiny medzi Demjatou a Raslavicami a stotožňuje ju so zásekom. Tiež ju uvádza v súvislosti s krajinskou cestou "...tiahnucou sa od Prešova údolím Sekčova na sever, cez Bardejov do Poľska a opačne...".¹² Pri majetku *Belcella* sa odvoláva na písomnú zmienku z roku 1261 a uvádza, že tam bolo nepochybne i sídlisko. Názov odvodzuje od Biela Cela, čo podľa neho, nasvedčuje na prítomnosť murovanej pustovne benediktínov prípadne cistercitov. Osada by mala vzniknúť podľa jeho názoru z iniciatívy kráľových poddaných nie mníchov. Predpokladá existenciu kostola v roku 1261 ale s istotou tvrdí, že v roku 1277 existoval.¹³ Nakoniec uvádzam mienku historika Beňka, ktorý v súvislosti s územím za zásekmi v severnej časti Šariša hovorí o istej zotrvačnosti, lebo záseky už prestali plniť svoju funkciu. O majetku *Belcella* predpokladá, že sa stal v roku 1261 zemianskym. Nakoľko sa v dedine spomína v roku 1277 aj kostol, jednalo sa podľa jeho slov o starú dedinu, ktorá pochádza z obdobia pred 13. storočím.¹⁴

Majetok Belcella alebo Bérczalja v premenách času

Doteraz, čo sa vo všeobecnosti o obci Janovce prijíma ako historicky overiteľné, je skutočnosť, že táto obec sa v stredoveku nazývala *Belcella* a jestvovala za zásekmi. Druhou dôležitou správou, ktorá má podľa historikov svoje opodstatnenie v listine z roku 1277 je, že jestvoval v dedine *Belcella* kostol Všetkých svätých, podľa ktorého sa Janovce v tom čase tiež nazývali Vŕchsvätých (*Omnium sanctorum*). Nakoniec je tu ešte mienka o pravdepodobnom vzniku dediny *Belcella*. Jedná sa o starú dedinu, ktorá vznikla niekedy v 12. storočí.

Tieto tri údaje o majetku a dedine *Belcella* možno na základe politických, právnych, hospodárskych a kultúrnych súvislostí v priebehu 12. – 14. storočia skúmať ešte hlbšie. Ponajprv isté politické súvislosti nám umožňujú vidieť a s tým chápať existenciu týchto zásekov. Pre historikov je existencia zásekov *indagines* svedec-

⁹ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*, s. 301.

¹⁰ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*, s. 277.

¹¹ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*, s. 301.

¹² ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 23.

¹³ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 113 – 114.

¹⁴ BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*, s. 188.

tvom o posúvaní hraníc Arpádovského štátu až ku hrebeňom Karpát.¹⁵ Z toho vyplýva, že kým územie pred zásekmi malo svoje administratívne i cirkevné začlenenie v rámci Uhorského štátu,¹⁶ územie za zásekmi nebolo cirkevne dlho začlenené¹⁷ a zrejme nemalo ani administratívne začlenenie.¹⁸ Pri tomto pohľade na územie *ultra indagines*, akoby to bolo územie nikoho, však vyvstávajú dve otázky:

1. Ak tento priestor nebol cirkevne začlenený, kto dovolil postaviť kostol Všetkých svätých na majetku *Belcella* a komu bol podriadený farár? Ak by to boli cisteciti z Bardejova, kto dovolil postaviť kostol Najsvätejšej Trojice v susedných Tročanoch či sv. Andreja v Koprivnici?

2. Ak by podľa slov Varsíka, územie okolo Bardejova mohli chcieť zaujať poľskí králi, a preto záseky stratili svoj význam, lebo obranná hranica bola posunutá ďalej na sever a uhorskí králi zamerali svoju pozornosť na túto oblasť s úmyslom ju osídliť; prečo sa to práve podarilo uhorským nie poľským kráľom? V Bardejove mali svoj majetok cisteciti z Poľska.

Prichádzajú preto na rad právne súvislosti. Dôležitú úlohu tu v tomto prípade hrá jurisdikcia a to tak z pohľadu cirkevného ako aj svetského práva. Podľa môjho názoru sa touto otázkou vlastne nikto vážne dosiaľ nezaoberal, nakoľko interpretácia dejín sa riadila marxistickou metodológiou.¹⁹ Tá sa totiž opiera pri vysvetľovaní dejín o proces akéhosi postupného vývoja spoločnosti od stupňa nižšieho k vyššiemu. Podľa tohto chápania, by územie pred zásekmi už bolo organizované, kým za zásekmi, akoby to bolo územie, ktoré ešte nie je organizované, a preto ho treba "osídliť" prípadne "doosídliť". Z toho možno vidieť u spomínaných historikov akúsi potrebu skúmať osídlenie ako také, čo historici počnúc Chaloupeckým, považovali za takmer prioritné.

Keď sa však nastolí otázka: prečo v tom čase na dvoch, hranicou *indagines*, oddelených územiach existujú dediny s rovnakým spôsobom hospodárenia, s rovnakým spôsobom svetského a cirkevného života, odpoveď nemôže znieť; lebo jedno je spoločensky vyššie, nakoľko je tu organizácia a druhé nie, lebo tu organizácia ešte chýba. Musí preto existovať iný dôvod pre vysvetlenie tohto javu, než je len vývoj z pohľadu rýchlo sa rozvíjajúcej spoločnosti. Tých dôvodov sa domnievam bude viac. Prvý dôvod spočíva v zmene politických vzťahov, a to v tom zmysle, ako keď jedno kráľovstvo ovládne druhé. Teda nedá sa povedať, žeby ľudia z jedného krá-

¹⁵ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*, s. 311.

¹⁶ BEŇKO, Ján. *Osídlenie severného Slovenska*, s. 188.

¹⁷ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*, s. 301.

¹⁸ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*, s. 311.

¹⁹ Najlepšie to vystihol historik Uličný v Úvode k Dejinám osídlenia Šariša: „Napriek skutočnosti, že všetci spomínaní historici od polovice 20. storočia (Varsík, Halaga, Ratkoš, Beňko, Uličný) vychádzali z marxistickej metodológie skúmania dejín, ich výsledky nenadobudli rovnakú dôkaznosť a vedeckú platnosť preto, lebo sa Šarišu nevenovali systematicky, neskúmali osídlenie v dlhšom časovom rozpätí, ale najmä pre rozdielnu mieru uplatnenia pomocných prameňov a metód okrem písomných prameňov.“. – ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 7.

ľovstva obsadzovali neosídlené alebo slabo osídlené územie mimo svojho kráľovstva. Komu by potom podliehali administratívne tí, ktorí už sídlili na “neosídlenom” či riedko osídlenom území? V tomto prípade považujem za potrebné predložiť tézu, ktorú vyslovil Steinhübel a na ktorej staviam celé toto skúmanie: Nitrianske kniežatstvo položilo národné, územné a historické základy Slovenska.²⁰

Záseky by sa potom mohli chápať ako hranica medzi Arpádovským štátom a zanikajúcim Nitrianskym kniežatstvom. Aj keď *de iure* možno zánik kniežatstva klásť do 12. storočia, *de facto* sotva, keďže prežívali generácie Slovienov, ktorí si chceli uchovávať dovtedajší spôsob života. Z toho by vyplývalo, že uhorskí králi si vlastne, nie nárokovali, ale právom uplatňovali moc nad týmto územím za zásekmi. Územie kniežatstva alebo neskôr “horného Uhorska” bolo aj v rozprávaní Anonymovej kroniky súčasťou Uhorska nie Poľského kráľovstva. Taktiež údelné knieža Nitry, ktorému podliehali spoločensky nižšie postavené kniežatá na jeho území tzv. *duces provincialesi* podliehal uhorskému nie poľskému kráľovi. Spomenutý autor tento spôsob vlády v Nitrianskom kniežatstve nazýva - *dvojstupňová kniežacia subordinácia*.²¹

Keď knieža Gejza a neskôr aj jeho syn Štefan začali v Zadunajsku zavádzať systém komitátnych hradov, ktorým bolo pričlenené vlastné územie tzv. *comitatus* – komitát, postupne tieto kniežatstvá zanikali. Územie kniežatstva Nitra, tvorili štyri menšie kniežatstvá – Nitra alebo Malé Nitriansko, Váh, Hont a Boršod.²² Kniežatstvá Male Nitriansko a Váh dostali podobu komitátov ešte za vlády kráľa Štefana a jeho syn Imrich bol nitrianskym kniežaťom, ktorému podliehali správcovia týchto komitátov, teda kómesi neskôr nazývaní župani. Išlo o komitáty, Bratislavský, Komárňanský, Nitriansky, Trenčiansky, Tekovský a Višegradský. Od roku 1029 síce jestvovali dve kniežatstvá Hont a Boršod, ale na ich čele stál kómes, nie knieža.²³

S tým súvisí aj cirkevná organizácia. Nakoľko kráľ Štefan I. zakladal diecézy a určoval ich hranice, tak tento spôsob delenia územia, ktorý v cirkevnej oblasti je podstatne dôležitý pre duchovnú správu, bol používaný i v prípade začlenenia zvyškov kniežatstva do Uhorska. Šariš vznikol na území komitátu Ujvár, ktorý spolu so Spišom, Turňou, Gemerom a Serenčom boli vytvorené po rozpade Boršodu za kráľa Kolomana niekedy v rokoch 1111 – 1113.²⁴ Definitívne zrušenie Nitrianskeho kniežatstva, ktoré patrilo celé pod jurisdikciu ostrihomského arcibiskupa, však účinne zasiahlo aj cirkevnú správu na tomto území. Ujvár a Serenč (neskôr Zemplín) pripadol totiž do jagerskej diecézy. Preto i celé územie Šariša patrilo *ipso iure*

²⁰ STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo – počiatky stredovekého Slovenska*. Bratislava : Veda, vyd. SAV, vyd. Rak., 2004, s. 336.

²¹ STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo – počiatky stredovekého Slovenska*, s. 210.

²² STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo – počiatky stredovekého Slovenska*, s. 213 – 215.

²³ STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo – počiatky stredovekého Slovenska*, s. 239 – 248.

²⁴ STEINHÜBEL, Ján. *Nitrianske kniežatstvo – počiatky stredovekého Slovenska*, s. 327.

do jurisdikcie jágerských biskupov, o čom svedčí i spor medzi jágerským biskupom a ostrihomským arcibiskupom o Toryský dekanát v rokoch 1331 – 1332.²⁵

Ak išlo naozaj o pripojenie jedného štátneho útvaru do druhého, – Nitrianskeho kniežatstva do Uhorského kráľovstva, – potom je prirodzené, že šľachtici, ktorých kráľ odmeňoval za verné služby majetkami na území bývalého kniežatstva, dával im svoje dediny či lesy. Neboli to územia poľského kráľa a už vonkoncom nie, “nikoho”. Noví majitelia, ich pomenúvali názvami vo svojej reči, v tomto prípade (staro)maďarčinou. Podľa všetkého dedinu založil kráľ a preto predpokladám, žeby aj názov mohol byť (staro)maďarský. Výraz *Belcella* historik Uličný vykladá v zmysle *Biela cela* podobne ako vznikol výraz Beloveža. Vyslovil mienku, že slovenskí obyvatelia by tak pomenovali murovanú pustovňu benediktínov prípadne cistecitov.²⁶ Ak by tomu tak bolo, je otázka, prečo by dali slovenskí obyvatelia tejto dedine názov Biela cela a potom Janovce. Totiž bolo bežné, že dedina mala dvojjazyčný či trojjazyčný názov, ako povedzme Lipany, *Sedmilip*, *Héthárs* či *Siebenlinden*²⁷ alebo neskôr azda noví osadníci premenovali dedinu, že za istý čas mala dva názvy ako je to v prípade dediny, ktorá patrila kráľovi a sprvu sa nazývala *Sidopataka* ale aj *Magyarfalu* (*Sydopataka quae nunc Magyarfalu*).²⁸ V prípade *Belcella* sa s ničím takým v listinách nestretávame, len neskôr sa tvar *Belcella* prepisoval *Belcellaka*²⁹ či oveľa neskôr *Beczfalva*³⁰ až nakoniec *Bérczalja*.³¹

V starej maďarčine *bérc* znamená *kopec*, *pahorkatinu*. Výraz *alá* znamená *hlbšie* alebo skôr *nižšie* či *južnešie*. Výraz by sa dal chápať vo význame - *nižšie od pahorkatiny*, *kopca* alebo *južnejšie od kopca*. Iný staromaďarský výraz *berzel* znamená *húština*, *územie pokryté húštinou*. Takže by sa názov dal chápať buď v zmysle *hlboko v húštine* alebo *nižšie od kopca*. Ak by názov *Belcella* či *Bérczalja*, mohol v sebe zachovať označenie územia – *Nižšie od kopca* alebo *Dole na juh od kopca/ pod kopcom*, je tu otázka, aký súvis by bol medzi chotárom a samotnou dedinou s blízkym kopcom, ktorý ležal kdesi na severe?

Rozsah majetku a jeho pôvod

Bude dobré si všímať dejinný vývoj majetku aj v hospodárskych súvislostiach. Každá dedina – *villa*, v tom čase ležala na istom presne ohraničenom území. Ako hrani-

²⁵ Svedčí o tom cenný pergamenový zvitok, tzv. Spišský rotulus, ktorý je uložený v oblastnom archíve v Levoči. – ŠOBA Levoča, Súkromný archív Spišskej Kapituly, scr. XI., fasc. VI, NB.

²⁶ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 114.

²⁷ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 171; SEDLÁK, Peter. *Dejiny Lipian od praveku po I. svetovú vojnu*. In *Lipany*. Prešov : vyd. Michala Vaška, 1997, s. 11.

²⁸ Magyar Országos Levéltár Budapest, *Diplomatikai levéltár* 2519. Ďalej len: MOL DL.

²⁹ Z roku 1499. – Biskupský archív (ďalej BA), Spišská Kapitula HM Sp. kapitula scrin 4 Introductoria Sáros fasc. 9, nr. 20.

³⁰ MOL E 156, *Urbaria et conscriptiones*, fasc. 10, nr. 61 z roku 1685.

³¹ *A Magyar Korona országainak helységnevértára.*, (ed. Jekelfalussy József), Budapest : Pesti könyvnyomda – részvény – társaság, 1892, s. 996.

ce boli spočiatku chápané prírodné útvary, ako vrch, rieka, lúka, les, stromy a pod. Vždy sa v listinách, ktoré zachytávajú hranice týchto území nazývanými *possessio* – majetok, označujú aj svetové strany, podľa ktorých sa má istá lokalita určiť. Neskôr sa ako hraničné medzníky navršili kopy zeminy tzv. *meta terrea*. Ak boli majetky vedľa seba, zároveň boli vedľa seba aj tieto medzníky, takže sa dalo niekedy aj nepriamo zistiť existenciu ďalšieho majetku z počtu medzníkov na jednom mieste.

V prípade *Belcella* sa nám zachovala takáto listiny z roku 1261 pričom uvádzam preklad opisu hraníc: “...*hranica tejto zeme, ako nám to vo svojom liste oznámil kómes Tekus, začína na západe a ide odtiaľ* --- *Kabalapotoka a týmto (potokom) ide nižšie a vchádza do riečky Groboch; nakoniec vedie ďalej cez les podobným smerom na dedinu Razlo a odtiaľ sa stáča opäť na západ a tam aj končí...*”.³²

Opis hraníc sa nám zachoval, ako je známe, iba v prepise u Fejera.³³ Tiež, ako je vidno z opisu, chýba tu spojnica medzi miestom, odkiaľ hranica vychádza a potokom, ktorý tečie obcou Kobyly – *Kabalapotoka* a spojnica medzi miestom ležiacim v susedstve Raslávíc - *Razlo* a počiatočným miestom opisu hraníc, teda západná hranica.

Podľa neskoršieho opisu hraníc z rokov 1340³⁴ si môžeme utvoriť presnejší obraz o území i doplniť chýbajúce miesta v listine z roku 1261. Opis hranice začínal na severnej strane pri dvoch roliach, ktoré sa nazývali *Malichkow* a *Delniche*, ktoré predtým boli lúkami. Potom hranica viedla na dosť značnú vzdialenosť od dediny *Belcella* až k dvom medzníkom, ktoré ju delili od majetku Kobyly. Odtiaľ hranica viedla na východ až k ceste, ktorá viedla od Vaniškoviec do dediny Kobyly, pri ktorej boli dva medzníky. Nakoniec hranica viedla k potoku, ktorý preteká dedinou Kobyly. Pri porovnaní s opisom hranice majetku Kobyly z roku 1321³⁵ od potoka *Kabulapothoka* na západ možno zistiť, že sa tam spomína prameň *Hydeghkut* pri ktorom boli dva medzníky a potom pole *Deelnech* odkiaľ hranica šla k vrchom. Chýba v ňom zmienka o ceste z Vaniškoviec a tiež o roliach. V druhom prípade by sa to dalo pochopiť, keďže pred tým tam boli lúky. Podoba názvov je veľmi blízka – roľa *Delniche* a pole *Deelnech*. Je otázkou, či cesta, ktorá sa spomína v roku 1340 teda skoro po dvadsiatich rokoch nevedla popri prameňu hoc sa už menovite nespomína.

Z toho sa dá vyčítať, že opis hranice by začínal v blízkosti dediny *Belcella* ale mimo intravilánu. Od potoka s názvom *Kabalapotoka* je opis hranice nasledovný: “...*v jeho toku je znova postavený jeden medzník a po dlhej vzdialenosti v tejto riečke smerom na juh, vstupuje do inej riečky Garbouchpataka, v ktorej sa majetok Belcella oddeľuje od majetku Trochan...*”.³⁶ Na porovnanie sa pri opise hraníc v roku 1321

³² FEJER, Carolus. *Codex diplomaticus Hungariae civilis ecclesiasticusque*. V./1, Budae, 1829, s. 163.

³³ SZENTPÉTERY, Imre – BORSA, Iván. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. II. kötet, 1. füzet, (Akadémiai Kiadó) Budapest 1943, nr. 2127, s. 125.

³⁴ MOL DI 2639.

³⁵ AB Spišská Kapitula HM MET SÁROS scr. 3, fasc. 1, nr. 4.

³⁶ MOL DI 2639.

v rieke *Gorbolch* v miestach, kde sa do nej vlieva *Saruspotoka*, nachádzali tri medzníky. Jeden patrilo majetku *Belcella*, druhý majetku Tročany a tretí majetku Kobyly. V neskoršej zmienke sa medzníky vôbec nespomínajú iba je uvedené, že sa v rieke oddeľuje majetok *Belcella* od majetku Kobyly. Pri opise hranice Tročany z roku 1338 nájdeme iba zmienku o tom, že hranica zostupuje do údolia oproti Raslaviciam k istému miestu *Gorboch* a v tejto rieke proti prúdu ide smerom na sever. Vôbec nespomína medzníky ani majetok *Belcella*. Tieto nezrovnalosti podľa môjho názoru netreba chápať v zmysle protirečenia. Opisy hraníc majetkov sa snažili kopírovať prvý opis, pretože vždy sa robili obchôdzky podľa prvého zápisu. Potom sa uviedlo, kde leží starý medzník – *meta antiqua*, povedľa ktorého sa postavil nový – *meta noviter erecta* príp. sa uviedol názov susedného majetku. V tomto prípade by bolo namieste porovnať prvý opis majetku Kobyly či majetku Tročany.

“...a v tejto rieke *Garbouch* podobne smeruje na juh a po dlhej vzdialenosti prichádza k dvom starobylým medzníkom, ktoré vztyčil Mikuláš za čias Lamperta, krajinského sudcu, kde sa majetok *Belcella* oddeľuje od majetku *Raslavice*...”.³⁷ Pri porovnaní s opisom z roku 1261 tiež došlo k zmenám. Spomínajú sa medzníky, ktoré dal urobiť Mikuláš za čias krajinského sudcu Lamperta, v roku 1322 a ktoré oddeľovali majetok *Belcella* od majetku *Raslavice*.

Potom nasleduje opis južnej hranice majetku *Belcella*. Hranica viedla od dvoch medzníkov k jednému medzníku, ktorý bol postavený len nedávno a odtiaľ popri medziach rólí až k rieke *Sekčov*. Odtiaľ k potoku *Halaspatak*, ktorým hranica prechádzala a viedla až k vrchom Čergova. Pri opise hranice majetku *Raslavice* z roku 1345 sa úsek opisuje obrátene, teda k potoku *Hrabovec Garbouch* nasledovne: “...prichádza k medzníkom *Vaniškoviec* a vystupuje na vrch smerom na sever, kde je jeden medzník...”. Teda medzník spomínaný v roku 1340 ako *noviter erecta* sa spomína i v roku 1345³⁸ s tým, že vieme jeho polohu; bol na kopci. Ďalej opis pokračuje “...a ide k rieke *Sekčov*, ktorú prechádza a vedie na značnú vzdialenosť smerom na východ a prichádza k trom medzníkom, ktoré delia *Raslavice*, *Belcella* a *Vaniškovce*. Nakoniec zakrátko prichádza k rieke *Garbouch*, kde je jeden medzník zo zeme. Potom ide na sever po tomto potoku a po značnej vzdialenosti prechádza ponad medzníky *Tročian* a *Raslavíc*...”.³⁹ Taktiež je známa i západná hranica majetku, ktorá sa v opise hraníc z roku 1261 nespomína. Je ňou pomyselná čiara, ktorá viedla zalesneným pohorím Čergov.⁴⁰

Dôležitá je i zmienka majiteľov majetku *Belcella* o vytyčovaní hraníc tohto majetku. Pri súdnom spore v roku 1340 riekli, že ich predkovia nemohli v týchto miestach položiť medzníky kvôli hustým lesným porastom, čím boli neprístupné.

³⁷ MOL DI 2639.

³⁸ ŠOBA Bardejov, nr. 7.

³⁹ ŠOBA Bardejov, nr. 7.

⁴⁰ MOL DI 2639.

V tom čase už boli na území majetku *Belcella* založené ďalšie štyri dediny, ktoré z pohľadu cirkevnej organizácie podliehali farárovi kostola Všetkých svätých v dedine *Belcella*.⁴¹ V súvislosti s nastolenou otázkou o vzťahu medzi dedinou *Belcella* a nejakým kopcom v jej blízkosti možno nateraz konštatovať, že tento kopec musel ležať na území majetku Kobyly príp. Tročany.

Metácia z roku 1261 vôbec nespomína majetky Kobyly a Tročany. Aj keď v prípade majetku Kobyly treba prihliadať na to, že sa v listine z roku 1261 nám opis severnej hranice nezachoval, iba meno potoka *Kabalapotoka*, tak v prípade Tročian, je isté, že sa pri priebehu hranice potokom Hrabovec a lesom, ktorý bol v susedstve majetku Raslavice, Tročany vôbec nespomínajú. V listine je uvedené, že hranica “...potom ďalej vedie cez les podobným smerom na dedinu Razlo a odtiaľ sa stáča opäť na západ...”. Teda medzi majetkom *Belcella* a majetkom Raslavice bol les. Keď zohľadníme neskorší údaj v správe jagerskej kapituly z roku 1340, že pri sútoku potoka, tečúceho cez Kobyly a potoka Hrabovec “...sa majetok *Belcella* oddeľuje od majetku *Trochan*...”, tak les, ktorý tam bol v roku 1261, umožňuje predpokladať, že majetok Tročany v roku 1261 buď ešte nejstvoval, alebo sa len zakladal. Ako je zrejmé z darovacej listiny kráľa Stefana V. z roku 1270,⁴² majetok Tročany bol v tom čase kráľovským majetkom. Je teda isté, že dedinu tak ako aj iné dediny na okolí nechal založiť kráľ a potom ju daroval ako léno. Podľa Varsíka je táto listina falzum, pretože, ako uvádza, “... že r. 1338 neexistovala ešte listina, ktorú mal vydať Štefan V. r. 1270 a že táto listina vznikla až po roku 1338...”.⁴³ Ako dôvod autor uviedol, že zaniknuté dediny Čerosina a Remety ešte nemohli v roku 1270 existovať. To je pravda, ale v listine z roku 1270 sa ani nespomínajú. Preto niet dôvod, prečo by sa mala listina považovať za sfalšovanú.⁴⁴ Potom by majetok Tročany nechal založiť kráľ okolo roku 1261, alebo po tomto roku. Zároveň sa to isté môže povedať aj o majetku Kobyly, pričom oba by neskôr daroval svojim verným služobníkom. Ťažko si totiž predstaviť, žeby si dediny si postavili sami roľníci na vlastné náklady. Lesy patrili kráľovi a dohľad nad nimi vykonávali strážcovia – *custodes silvarum* a správu majetkov zase mal na starosti kómes sídliači na Šarišskom hrade. Na založenie dediny boli potrebné peňažné prostriedky, lebo sedliakov hospodáriacich na prenajatej pôde a neskôr za ňu platiacich, v čase keď ju zúrodňovali, musel niekto finančne podporovať. Z toho usudzujem, že na založenie dediny *Belcella* ako aj okolitých dedín Raslavice, Tročany, Kobyly, ktoré sa spomínajú v roku 1277, dal peniaze kráľ a tvorili majetok hradu Šariš. Právne mohol kráľ darovať tento svoj majetok. Keby aj kráľ niektorému šľachticovi majetok odňal, bol viazaný náhradou

⁴¹ MOL DI 2639.

⁴² „...ad castrum nostrum Sarus pertinentem...“. - NAGY, Imre. *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius*, zv. VIII., Budapest : Franklin társulat nyomd., 1891, s. 130.

⁴³ VARSÍK, Branislav. *Zo slovenského stredoveku*. Bratislava : vyd. SAV, 1972, s. 106.

⁴⁴ Szentpétery nespochybňuje jej pravosť. – SZENTPÉTERY, Imre. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke.*, nr. 2049, s. 97.

a v listinách sa to aj spomína. Na základe týchto súvislostí možno predpokladať, že majetok *Belcella*, ktorý bol založený hneď v susedstve majetku Raslavice pri zásekoch, bol založený pred rokom 1261 za peniaze niektorého z uhorských kráľov a následne i majetky Tročany a Kobyly.

Je tu ešte jedna okolnosť, ktorá nám môže pomôcť pri chronológii a to nález mince z čias kráľa Štefana II. v Raslaviciach. Podľa toho by sa dala predpokladať nielen existencia cesty v 12. storočí⁴⁵ ale aj tejto dediny. Vznik susednej dediny *Belcella*, ktorá by bola založená na prelome 12. – 13. storočia, mohli potom na podnet kráľovho miestodržiteľa – kómesa previesť obyvatelia Raslavíc. Kto by však osídlil novovznikajúcu dedinu z maďarským názvom? Okrem Maďarov aj Slovieni, ktorí by sa podľa Varsíka mali sťahovať z Prešovskej kotliny. Možno predpokladať nárast obyvateľstva v blízkych Raslaviciach. O spolužití Slovienov a Maďarov v tejto oblasti svedčí aj fakt, že Raslavice sa neskôr delili na Maďarské a Slovenské. To isté môžeme predpokladať aj v prípade *Belcella*. Dnes je to už ťažko zistiť, nakoľko písomnosti o tom nič bližšie nehovoria.

Nakoniec je si dobre všimnúť súvislosť z pohľadu kultúry. Považujem za potrebné v tomto prípade uviesť zmienky arabských encyklopedistov Gardíziho, ktorý písal udalosti vo svojom diele do roku 1041 a Al-Marwaziho, ktorý písal pred rokom 1120. Prvý spomenutý autor napísal o Slovanoch, že “...*Slovania s obľubou stavajú pevnosti. Vždy si niekoľko ľudí postaví pevnosť. Maďari totiž ustavične útočia na Slovanov...*”.⁴⁶ Druhý autor napísal, že “...*Slovania žijú v lesoch, ...v zime na nich útočia Maďari (a Slovania útočia na Maďarov) takže si aj jedni aj druhí v bojoch ukoristia veľa otrokov...*”.⁴⁷ Ak sa kniežatstvo Nitra, počas vlády kráľa Štefana II., už rozpadávalo, je pravdepodobné, že sa začal meniť aj spôsob života Slovienov, ktorí “zostúpili z hradísk” do dolín a pripojili sa k osadníkom prichádzajúcim “z juhu”, aby zakladali dediny – *villae* pre kráľa, alebo pre šľachticov. Existovalo nejaké hradisko v blízkosti *Belcella*? Písomnosti prezrádzajú existenciu hory, alebo vrchu, ktorý sa nazýval po maďarsky *Várhegy* teda *Hradový vrch*.

Pri opise hraníc majetku Kobyly z roku 1321, sa takýto vrch *Várhegy* spomína,⁴⁸ teda Hradová hora, alebo vrch, na ktorej by mohlo predtým jestvovať hradisko. Keby sme brali blízkosť tohto kopca do úvahy, potom i názov dediny *Belcella*, ktorá vznikla “Nižšie na juh od kopca” má svoje logické vysvetlenie. Takže by ju založili, prípadne sa zúčastnili vo veľkej miere na jej založení ľudia, ktorí predtým na tomto hradisku bývali.

⁴⁵ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*, s. 301.

⁴⁶ PAULINY, Ján. *Arabské správy o Slovanoch (9. – 12. storočie)*. Bratislava : VEDA vyd. SAV, Bernolákova spol., 1999, s. 132.

⁴⁷ PAULINY, Ján. *Arabské správy o Slovanoch (9. – 12. storočie)*, s. 140.

⁴⁸ AB Spišská Kapitula HM, MET SÁROS scr. 3, fasc. 1, nr. 4; SOBA Bardejov, nr. 2.

Záver

Všimám som si historickú súvislosť medzi existenciou zásekov na severe Šariša v 13. – 14. storočí a existenciou dedín v priestore “pred” i “za” zásekmi s výberom konkrétnej dediny *Belcella*, dnešné Janovce. Namiesto doteraz používaného východiska, ktoré je obsahovo blízke materialistickému výkladu dejín a tým jednostranne chápaného vývoja spoločnosti, som zvolil ako východisko premenu spoločnosti na pramennej báze v štyroch oblastiach – politickej, právnej, hospodárskej a kultúrnej.

Otázku: či jestvuje nejaká súvislosť medzi zásekmi a dedinou *Belcella* (tým aj ostatnými dedinami) som skúmal na pozadí súvislosti politického, právneho, hospodárskeho a kultúrneho charakteru. Podklad pre politické súvislosti dáva téza historika Steinhübela o splynutí Nitrianskeho kniežatstva s Uhorským štátom. Základom skúmania právnych súvislostí je vtedajšia právna prax a to tak zvykové uhorské právo ako aj cirkevný právny poriadok. Hospodárske súvislosti možno vnímať tak na pozadí zvykového práva ako aj písomných prameňov a s tým spojenej interpretácie. Nakoniec kultúrne súvislosti sa dajú vidieť vo svetle dobových záznamov skoršieho ale časovo blízkeho obdobia z proveniencie arabských encyklopedistov. Výber dediny bol podmienený názvom, ktorý podľa môjho názoru je cudzieho pôvodu.

Po skúmaní otázky prostredníctvom súvislostí v týchto štyroch oblastiach som dospel k záveru, že v politicky zmenenej situácii sa v 12. storočí územie Nitrianskeho kniežatstva stalo dejiskom aj hospodárskych a neskôr i kultúrnych premen, ktorého rámcom bolo vtedajšie uhorské zvykové právo a cirkevný právny poriadok. Z tohto pohľadu môžem na otázku: či bola nejaká súvislosť medzi existenciou zásekov a existenciou dedín v priestore severného Šariša, ktorého územie tieto záseky pretínali; odpovedať: Záseky možno chápať nielen ako štátnu hranicu dvoch meniacich sa politických útvarov, ale i ako hranicu medzi dvoma kultúrne odlišnými spoločenstvami, ktoré predsa len od istej doby už spájala jednotná právna prax a rovnaká hospodárska vyspelosť.

RESUMÉ

V písomnostiach 13. a 14. storočia sa spomína na území Šariša hraničná čiara, tzv. záseky (*indagines*). Nakoľko sa donedávna medzi historikmi všeobecne prijímalo a sčasti sa i dnes prijíma, že táto hranica oddeľovala územie, ktoré bolo mimo správy tak civilnej ako aj cirkevnej; bolo to územie nikoho. Predsa tieto písomnosti prezrádzajú aj inú skutočnosť. V tom čase jestvovali za zásekmi dediny – *villae*, ktoré v slovníku stredovekej právnej praxe znamenajú majetky. Natíska sa teda otázka, ako sa mohli nachádzať majetky na území nikoho? Inými slovami, ťažko predpokladať, žeby v stredoveku, jestvovali majetky, ktoré by neboli administratívne podchytené kráľovým služobníkom – *kómesom*. Podobne i z pohľadu cirkevnej iuris-

dikcie ťažko prijať, žeby nejaký kostol – spravidla farský, bol mimo územia nejakej diecézy.

Po preskúmaní doterajších poznatkov je zrejmé, že za kritérium vysvetľovania sa použila marxistická interpretácia dejín. Je založená na materializme a tým sú pre ňu smerodajné zákonitosti platné v hmote. Inými slovami, vývoj sa chápe ako neustály proces kvalitatívne i kvantitatívne meniaceho sa ľudského spoločenstva od nižších foriem smerom k vyšším. Preto je pre slovenských historikov obdobia komunizmu charakteristická paradigma – najprv bol roľník až potom kráľ. Tým ale zostáva otázkou, prečo na území, ktoré pretína hranica jestvujú po oboch stranách majetky – villae, ktoré svedčia o rovnakom spôsobe života „pred“ i „za“ hranicou. Jediným vysvetlením bolo jednoduché konštatovanie, že to boli slovenské dediny z čias 11. a 12. storočia. Po porovnaní so správami arabských encyklopedistov z čias 12. storočia, v ktorých sa vôbec nenachádzajú správy o tom, žeby Slovieni hospodárili v dedinách podobne ako Nemci či kedysi Rimania; sa zdá, že sa nedá s týmto jednoduchým konštatovaním uspokojiť.

Preto cieľom tohto príspevku je všímať si danú problematiku z hľadiska štyroch oblastí ľudského života. Politický pohľad stojí na nedávno predloženej a historicky argumentovanej premisy, že Nitrianske kniežatstvo je základom národne –, územne – a historicky zdôvodniteľného jestvovania Slovenska. Preto spomínané záseky, v tomto pohľade sa dajú chápať ako hranice medzi rozvíjajúcim sa Arpádovským štátom a zanikajúcim Nitrianskym kniežatstvom. Právne bolo i toto územie zachytené nejakým poriadkom. O čom svedčí tak administratívne začlenenie do komitatu Šariš ako aj cirkevné začlenenie do jágerskej diecézy. Veľmi dobre sa to ukazuje na hospodárení. Za základ hospodárskej jednotky je dedina – villa. Je to majetok v istých hraniciach, ktoré sú pod dohľadom komitátnej správy. Povedzme uvedenie do majetku robil kómes ako zástupca kráľa. Hranice villae sa mohli meniť iba s vedomím a dovoľením kráľa, teda kráľovského sudcu. Kostol musel mať svojho farára, čo znamenalo príslušnosť do dekanátu a tým aj do diecézy. Biskup nemohol poslať kňaza na územie, ktoré by bolo za hranicami diecézy, iba ak by to bolo misijné územie. Toto územie sa nikdy v dejinách Cirkvi nespája v 12. – 13. storočí s jestvovaním nejakého misijného územia. Nakoniec kultúrne to bolo odlišné územie od ostatnej časti Uhorska obývaného Maďarmi či Nemcami. Svedčia o tom názvy dedín. Zvlášť cenný prínos znamenajú správy arabských cestovateľov z obdobia 9. – 12. storočia. Jednoznačne špecifikujú Slovienov ako národ so svojimi zákonmi (knieža, obchodné styky, spôsob vojny), obyčajami (viera v Boha, manželstvo, rodinné zvyky) a spôsobom života (prevládajúca živočíšna výroba, stavenie hradísk, spôsob pochovávaní). Jestvovanie hradísk bol viac menej ešte pretrvávajúci pohanský spôsob života, kým dedina – villa by svedčila o kresťanskom.

Za akúsi sondu má poslúžiť snaha o interpretáciu starého názvu obce Jánovce neďaleko Bardejova – Bellcela. Jednak porovnanie foriem názvu v čase od 13. do

19. storočia naznačuje vplyv iného jazyka než slovenského. Výklad sa riadi jednak porovnaním samotného významu slov *bércz* a *alja* – v zmysle pod kopcom, alebo dole na juh od kopca – s údajmi o okolí sídliska v danej dobe a jednak syntézou premís zo spomínaných štyroch oblastí.

Možno povedať, že názov v súvislosti s politickým ovzduším začleňovania územia bývalého Nitrianskeho kniežatstva do Arpádovského štátu, v prostredí právneho poriadku daného zákonmi Uhorska a Cirkvi a hospodársky podmieneného, nesie odkaz doby, v ktorej sa stretli dva kultúrne odlišné svety – uhorský multikultúrny a slovenský.

SUMMARY

The social and religious situation of the Kingdom of Hungary was complicated and problematic in 16th and 17th century. The rise of Reformation brought a great change into the whole society, and it also caused a relatively large decline in the ranks of Catholics. In the 17th century, the internal forces of the Catholic Church were mobilized and first missionaries started to arrive to the Kingdom of Hungary thanks to the impact of Sacra Congregatio de Propaganda Fide on Rome and superiors of individual religious orders. In the territory of former Zemplín, the religious orders that were involved the most in the missionary activities were the Pauline Fathers, the Minorites and the Jesuits. The Pauline Fathers, especially with help of the priest Ján Vanovič, successfully rebuilt their monastery in Trebišov in Upper Hungary and set up a new one in Vranov (what is known today as Vranov nad Topľou). On their arrival in Humenné, the Jesuits developed missionary activities not only in the proximity of their small town but also in neighboring regions. The Jesuits from Humenné administrated up to 9 missionary work centers in the early 17th century. In the beginning, their missionary activities took place mostly on the nobility courts but gradually spread among believers as well. One of the most significant events among the Jesuits and the noble family Drugeth was foundation of the Jesuit College in Humenné in 1615. The recatholization ideas were more easily disseminated among the sons of nobility thanks to their education and upbringing. According to the Jesuits' annual reports, nearly 1000 subjects who had previously left the region because of the impossibility of practicing Catholic faith (also due to economic reasons), returned from Poland when they heard about the arrival of catholic priests. The Jesuits also founded the Marian Congregation in Humenné in 1639. Its foundation supported further development of spiritual life and increased the respect for the Virgin Mary. The members of the Marian Congregation committed to lead an exemplary religious life, participate frequently in the Sacraments, to behave like a true Marian, to perform the apostolate and charitable activities among the poor and sick.

Jesuit Annual Reports (*Litterae Annuae*) are a very valuable source of more detailed information on the work of the Jesuits. They represent rich missionary, pastoral and pedagogical activities of the Jesuits in Humenné nad its wider neighborhood. Their content offers a better picture of the recatholic work of the Jesuits and religious thinking of people and it also explains the influence of the landowners on the recatholization of Upper Hungary.

In the context of recatholization, missionaries sparked the renewal of Catholic parishes, schools and various communities. They also contributed in the field of charitable and cultural activities.

Adresa autora:

ThDr. Konštantín Daniel BOLEŠ O.Praem.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach,

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: danielb.posta@gmail.com

ODRAZ STŘEDOVĚKÝCH ZMATKŮ V PAPEŽSKÉM SCHIZMATU A JEHO NÁSLEDKY V ŽIVOTĚ ČESKÉHO UNIVERZITNÍHO MISTRA STANISLAVA ZE ZNOJMA

David Henzl

A REFLECTION OF MEDIEVAL DISTURBANCES IN THE PAPAL SCHISM

Abstract: The article deals with the situation in the 14th century. In this period, the crystallization of the Middle Ages can be seen in full light. It was especially the Investiture Controversy, interfering with the papal primacy and bringing about a schism within the Church, which had baleful consequences for the future. The consequences of papal schism were seen also in the Czech background, especially by solving of serious theological and social matters. In the life of Stanislav from Znojmo this was especially the solving of approach of the Eucharist. In the life of Czech king Wenceslaus IV this was the impact of papal schism on the political situation.

Keywords: Church. Cardinals. King. Schism. Council. Stanislav from Znojmo.

Úvod

Je potřeba zdůraznit, že jedna z tragických kapitol dějin papežství je papežské schisma, které je plodem středověkých zmatků. Byl to především dlouho trvající boj o investituru. Jednalo se o zápas mezi mocí světskou a církevní. Kdo má pověření a právo řídit společnost? Mnozí se odkazovali na slova samotného Krista v evangeliu svatého Matouše, a sice, dávat to, co je císařovo císaři a co je Boží Bohu. Pro mnohé to bylo impulsem k myšlence, že světská moc je naprosto oddělena od moci Církve. Dvě nezávisle působící společenství v tomto světě. Je-li tomu tak, pak je ale potřeba ještě vyřešit, jaký mají mezi sebou vztah. Jsme u kořene středověkého problému, a snad nejen středověkého, kdo nad kým má právo a kdo má určovat pravidla soužití. Dotýkáme se scholasticky řešené problematiky vztahu víry a rozumu, přirozeného a nadpřirozeného, a vůbec možnosti poznávat přirozený a nadpřirozený zákon. Projekčním plátnem těchto sporů je papežské schisma, ve kterém můžeme sledovat, jak se zasahování světské moci prostřednictvím šlechtických rodů a jejich mocen-

ských zájmů projevilo v destabilizování Církve. Současně i opačné nezdravé zásahy ze strany Církve a vměšování se Církve do politiky světa přineslo mnohdy přemrštěnou reakci skrze naprosté odmítnutí božích zákonů. Studii budeme strukturovat do několika tematických okruhů. Nejprve se zaměříme na neúspěšné rozdrobení a přesídlení papeže do Avignonu. Bude následovat etapa sporu o rozsah papežství a jeho významu. Díky novému kvasu individualismu a skepticismu v polovině 14. století a díky neutěšenému stavu mravních a politických poměrů dochází k rozdělení papežství. Papežské schizma se projevilo také v životě pražského univerzitního Mistra Stanislava ze Znojma, který byl obžalován z remanenčního bludu a byl předvolán v době dvou papežů do Říma, ale na cestě byl zajat v Bologni. Bylo to v předvečer trojpapežství. Řešení tohoto případu tak mělo dodat důležitost pisánskému papežství. Je to zápas o vliv v Čechách. Stanislavovi ze Znojma se však obšírněji budeme věnovat v některé z dalších studií. K vyřešení situace nakonec přispěla teorie konciliarismu, která je paradoxně plodem štěpících individualistických snah.

První neúspěšné rozdrobení a přesídlení papeže do Avignonu

Velké západní schizma mělo hned několik příčin. Kardinálové po smrti papeže Benedikta XI. (1303 – 1304), který byl v úřadu jen několik měsíců, se shromáždili podle starého zvyku na místě, kde papež zemřel. Tentokrát to bylo v Perugii. Byli rozděleni na dva tábory. Jeden tábor byl přívržencem francouzského krále Filipa Sličného a rodiny Colonna a druhý nakloněn bývalému papeži Bonifáci VIII., který upadl v nemilost u Filipa Sličného především pro bulu *Unam Sanctam*. Aby vůbec mohlo dojít k volbě nového papeže, přívrženci Bonifáce VIII. navrhli tři kandidáty pocházející z francouzské provincie. Druhá strana z nich pak vybrala Bertranda de Got, jenž pocházel z Bordeaux, která v té době byla pod nadvládou Angličanů, a tak byl zvolen papež Klement V. (1305 – 1314). Měl v úmyslu přesídlit do Říma, ale než k tomu došlo, tak se pohyboval různě po Francii. Nakonec ale zakotvil v Avignonu od roku 1309.¹ Filip Sličný usiloval o to, aby Klement V. prohlásil papeže Bonifáce VIII. za neprávoplatného. To se nepodvedlo, ale přeci udělal ústupek, že zrušil platnost buly *Unam Sanctam* pro celé území Francie. Filip Sličný se s tím nespokojil a chtěl dosáhnout zrušení templářského řádu,² jenž existoval v té době již 200 let, našel útočiště ve Francii a měl hodně majetku z doby křížáckých výprav, na který si Filip Sličný dělal nároky. Toho také dosáhl na Viennském koncilu (1311), který papež Klement V. svolal. Papež zrušil řád templářů správním cestou, jejich majetek odkázal Johanitům a jiným rytířským řádům, ale Filip se postaral o to, že téměř nic

¹ Paolo Brezzi přirovnává přesídlení do Avignonu ke starozákonnímu židovskému exilu. Viz BREZZI, Paolo. *La civiltà del medioevo europeo*. vol. IV., EURODES, Perugia 1982, s. 268 – 270; FRANZEN, August. *Kleine Kirchengeschichte*. Freiburg : Herder, 1968, s. 220 – 226.

² ANDĚL, Rudolf et al. *Dějiny středověku II*. svazek 3. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1968, s. 86 – 88.

nedostaly. Mnoho členů templářů nechal popravit. Viennský koncil tak neplnil úlohu, kterou měl. Přicházelo tam mnoho zpráv o špatném stavu Církve a neřádech v ní, které koncil neřešil kvůli otázce templářů. Je to jeden z největších skandálů, které církevní dějiny mohly zaznamenat.³

Po smrti Klementa V. byl zvolen na papežský trůn Jan XXII. (1316 – 1334), který je významným papežem 14. století. Byl právník a opatrnější než Bonifác VIII. Klíčové rozdělení přišlo, když Jan XXII. byl požádán, aby rozhodl o novém císaři v říši německé mezi Ludvíkem Bavorem a Fridrichem Rakouským. Papež zatím jmenoval jako správce krále Roberta Neapolského, který byl nepřítelem německé říše. To způsobilo, že se Ludvík Bavor vzepřel, byl exkomunikován, a okolo něho se vytvořila skupinka, včetně Viléma Ockhama,⁴ která popřela papežský primát. Byl to první protipapežský odpor ve velkém stylu jak v rovině teologické, tak právní. Ludvík Bavor vtrhl do Itálie a nechal se násilně korunovat za císaře a ustanovil protipapeže Mikuláše V. (1328 – 1330), který se pak ale nakonec poddal Janu XXII.⁵

Etapu sporu o rozsah papežství

Ve sporu o rozsah papežství můžeme rozlišit několik období. První z nich spadá do počátku 14. století, které se vyznačuje především obhajobou nezávislosti královské moci na papežství a tím, že obě moci (jak světská, tak církevní) pocházejí bezprostředně od Boha. Z toho vyplývá snaha omezit papežský primát. Druhé období probíhá v době sporu Ludvíka Bavora a Jana XXII. Pokračuje obhajoba nezávislosti císařství, zvláště německého království, na papeži. Od tohoto okamžiku už bylo blízko k popření vlastního postavení papeže v církvi. Tak jsme se přiblížili ke třetímu stadiu, kdy se tvrdí, že primát není institucí božskou, ale výtvorem lidským, zvláště papežské politiky. Nositelem církevní moci není papež, ale křesťanská obec a jejím nejvyšším orgánem je všeobecný koncil.⁶ Kněžská moc byla Marsiliem z Padovy⁷ omezena pouze na hlásání Božího Slova a udílení svátostí. Soudcovská moc je v rukou lidu. Proto také státní zákon je jedinou normou pro úpravu poměrů v církvi, obsazování církevních úřadů i správu majetku.⁸ Je to základ konciliární

³ DELARUEL, F. *Storia della Chiesa: La Chiesa al tempo del grande scisma e della crisi conciliare (1378 – 1449)*. Vol. XIV/1. Torino : Editrice S.A.I.E., 1971, s. 425; KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve II.*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 1993, s. 231; RÁČEK, Blasio S. J. *Církevní dějiny v přehledu a obrazech*. Praha : Vyšehrad, 1915, s. 257 – 259.

⁴ ANDĚL, Rudolf et al. *Dějiny středověku II.*, s. 165; VEREECKE, Louis. *Da Guglielmo d'Ockham a sant'Alfonso de Liguori*. Milano : Edizioni Paoline, 1990, s. 171 – 242.

⁵ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve II.*, s. 232; RÁČEK, Blasio S. J. *Církevní dějiny v přehledu a obrazech*, s. 260 – 262.

⁶ Jádru moci sídlí v *populis christianus*, který má jako reprezentativní orgán obecný koncil. Viz ULLMANN, Walter. *Principi di governo e politica nel medioevo*. Bologna : Il Mulino, 1972, s. 385.

⁷ ANDĚL, Rudolf et al. *Dějiny středověku II.*, s. 192; RÁČEK, Blasio S. J. *Církevní dějiny v přehledu a obrazech*, s. 261; taktéž Brezzi tvrdí, že církevní zákony dle Marsilia musí podléhat státním zákonům. Viz BREZZI, Paolo. *La civiltà del medioevo europeo*, s. 276 – 279.

⁸ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve II.*, s. 233.

teorie.⁹ Hlavní autorita přísluší nikoli papeži ale koncilu, na kterém je shromážděna většina, která je delegována vřícími křesťany. Církev v pojetí Marsilia je chápána jako společenství jednotlivců. Svoji nauku definoval ve svém základním díle *Defensor pacis*.¹⁰ Dílo vzniká v atmosféře, kdy papež žádá na světském panovníkovi právo vládnout nad lidem. Marsilio zdůrazňuje přirozený původ státu, jenž je založen s cílem vytvářet pokojné podmínky pro obyvatele, které umožní rozvinout jejich přirozenost a dosáhnout tak štěstí. Úloha kněží a papeže v této společnosti je ryze duchovní. Je zde vidět notná dávka individualismu, která našla svého spojence ve Vilému Ockhamovi.¹¹ Tyto myšlenky, se pak odrážejí v reformačním hnutí v Čechách, galikanismu, josefinismu a febronianismu.

K těmto postojům se připojil i Vilém Ockham (1295 – 1349) s tezí, že neomylnost nenáleží ani papeži, ani obecnému koncilu, ale nejvyšším zájmem je blaho církve jako celku.¹² Myšlenky Marsilia z Padovy a Viléma Ockhama našly svoji odezvu v Praze na půdě univerzity. Bylo to především v podobě nominalistického myšlení německých profesorů. Filosofický a z něho vyplývající teologický přístup Viléma Ockhama se projevoval především v naprostém oddělení sféry nadpřirozené a přirozené. Jediné co oba světy spojuje je povinnost, která je závislá na poznání. Toto poznání se děje díky zjevení ze směru od Boha a přímým poznáním ze směru od člověka. Mravní hodnota pak plyne pouze z povinnosti zachovávat to, co Bůh přímo nařizuje. Církevní zákony jsou mravně nelišné, pokud přímo nevyplývají ze zjevení. Jednoznačně je z tohoto myšlenkového proudu cítit silný individualismus a skepse.¹³ Vše nahrávalo rozbití jednoty Církve.

Je třeba podotknout, že oba směry, jak zastánci plnosti papežské moci, tak odpůrci, se dopouštěli chyby v tom, že nerozlišili rozdíl mezi dogmatickým obsahem pojmu papežství a jeho dobově podmíněným projevem.

⁹ ANDĚL, Rudolf et al. *Dějiny středověku II.*, s. 165; DELARUEL, F.. *Storia della Chiesa: La Chiesa al tempo del grande scisma e della crisi conciliare (1378 – 1449)*. Vol. XIV/2. Torino : Editrice S.A.I.E., 1971, s. 654.

ALBERIGO, Giuseppe. *Chiesa conciliare. Identità e significato del conciliarismo*. Brescia : Paideia, 1981, s. 17 – 18; RÁČEK, Blasio S. J. *Církevní dějiny v přehledu a obrazech*, s. 268 – 274.

¹⁰ MARSILIO, da Padova. *Il difensore della pace. Testo latino a fronte*. Milano : BUR Classici greci e latini, 2001.

¹¹ BATTAGLIA, Felice. *Marsilio da Padova e filosofia politica del medio evo*. Firenze: Felice le Monnier, 1928, s. 160 – 166.

¹² DELARUEL, F.. *Storia della Chiesa: La Chiesa al tempo del grande scisma e della crisi conciliare (1378 – 1449)*. Vol. XIV/2. Torino : Editrice S.A.I.E., 1971, s. 637 – 642; KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve II.*, s. 233.

¹³ VEREECKE, Louis. *Da Guglielmo d'Ockham a sant'Alfonso de Liguori*. Milano: Edizioni Paoline, 1990, s. 190 – 214.

Rozdvojení papežství

Významné dílo vykonal papež Jan XXII. zavedením daní (census) z papežských území nebo z církevního státu a také lenních poplatků od knížat. Byly zavedeny také kancelářské taxy.¹⁴

Nástupcem Jana XXII. se stal Benedikt XII. (1334 – 1342), který chtěl urovnat spor s Ludvíkem Bavořem, ale nepodařilo se, protože se francouzský a neapolský král obávali přílišného vlivu papeže. Sám papež však nepomýšlel na návrat z Avignonu do Říma.¹⁵ Kurfiřti r. 1338 v Rhensu nad Rýnem vyhlásili říšský zákon, že volba německého krále a císaře je na papežovi nezávislá.

Následující papež Klement VI. (1342 – 1352) získal Avignon s územím k němu přiléhajícím. Při volbě dalšího papeže Innocence VI. (1352 – 1362) se kardinálové dohodli na volební kapitulaci, kterou se rozumí úmluva, jíž se všichni kardinálové v případě zvolení zavázali k omezení duchovní nebo zeměpanské moci.¹⁶ Je to projevem toho, že kardinálové začali spatřovat v papeži prvního mezi rovnými (*unum inter pares*). Inocencův nástupce Urban V. (1362 – 1370) se odhodlal k návratu z Avignonu do Říma. Učinil tak na naléhání Petrarcovo a na prosby sv. Brigity švédské, která se usídlila v Římě. O návrat se zasloužil také Karel IV. Papež se však pro poměry v Římě brzy vrátil do Avignonu. Tak byl narušen pobyt papežů v Avignonu. Bylo tam celkem sedm papežů, všichni francouzského původu. Špatnost nebyla v osobách papežů, ale že papežství se proměnilo v národní instituci.¹⁷

V letech 1378 – 1417 nastalo velké západní schizma.¹⁸ Papež Urban V. zemřel záhy po návratu do Avignonu. Byl zvolen Řehoř XI. (1370 – 1378). Italové se bouřili, že papež neslouží jejich zájmům. Na popud sv. Kateřiny Sienské se rozhodl Řehoř XI., že se vrátí do Říma.¹⁹ Dne 13. září 1376 opustil Řehoř XI. Avignon navždy a papež 27. března 1378 v Římě zemřel. Šestnáct kardinálů se sešlo k volbě nového papeže a zvolili Bartoloměje Prignano, arcibiskupa z Bari, který byl poddaným neapolského krále.²⁰ Volba byla tak rychlá, že římský lid volbu nestačil zaregistrovat. Kardinálové se zalekli, takže oblékli staříckého kardinála Tibaldeschiho (rodilého Římana) do papežských rouch. Tak se lid uspokojil, ale druhého dne se vše vysvětlilo, tak byl zvolen Urban VI., který ale jednal hned od začátku nerozvážně, zvláště

¹⁴ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve II.*, s. 234.

¹⁵ Vliv tu měl i začátek stoleté války mezi Francií a Anglií, kdy se vedl spor především o Flandry jako obchodní zónu. Znělo heslo: „Jestliže papež je Francouzů, tak Kristus je Angličanů“. Viz BREZZI, Paolo. *La civiltà del medioevo europeo*, s. 106.

¹⁶ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve II.*, s. 235; BREZZI, Paolo. *La civiltà del medioevo europeo*, s. 271.

¹⁷ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve II.*, s. 236; RÁČEK, Blasio S. J. *Církevní dějiny v přehledu a obrazech*, s. 263 – 264.

¹⁸ OURLIAC, P., Das Schisma. In BROX, N. (ed). *Die geschichte des Christentums: Religion-Politik-Kultur, Die Zeit der Zerreißproben (1274 – 1449)*. Feiburg im Breisgau-Vasel-Wien: Herder, 1991, s. 75 – 86.

¹⁹ RÁČEK, Blasio S. J. *Církevní dějiny v přehledu a obrazech*, s. 265.

²⁰ DELARUEL, F.. *Storia della Chiesa: La Chiesa al tempo del grande scisma e della crisi conciliare (1378 – 1449)*. Vol. XIV/1. Torino : Editrice S.A.I.E., 1971, s. 29 – 38.

v tom, že nejmenoval nové kardinály, a také v tom, že vstoupil do konfliktu s neapolskou královnou Johankou I.²¹ Proto kardinálové v Anagni 9. srpna 1378 prohlásili volbu za vynucenou a tedy neplatnou. Francouzský král Karel V. a Johanka I. rozhodnutí podpořili, a tak došlo k volbě dalšího papeže Roberta Ženevského, který dostal jméno Klement VII. Tak se začalo velké schisma, které trvalo 39 let.²² Klement VII. se usadil v Avignonu. Dnes můžeme říci, že volba Urbana VI. byla platná. Urban VI. uznal i císař Karel IV., který však záhy zemřel, ale i jeho nástupce Václav IV. se k uznání připojil.²³ Také se k němu hlásila Anglie, Uhry, Skandinávie a Itálie krom Neapolska. K Avignonskému papeži se hlásila Francie, Španělsko, Sicílie, Neapolsko, Savojsko, Skotsko, Portugalsko a některé části Německa. Proti Urbanu VI. se nakonec vzbouřili i jeho kardinálové, a tak některé z nich nechal popravit. Zemřel v Římě 1389. Byl zvolen Bonifác IX. (1389 – 1404), který uzavřel mír s králem neapolským, ale škodil mu nepotismus a zneužívání odpustků.²⁴ Po jeho smrti byl zvolen Innocenc VII. (1404 – 1406) a po něm Řehoř XII. (1406 – 1415). V Avignonu po smrti Klementa VII. následoval Španěl Pedro de Luna pod jménem Benedikt XIII. (1394 – 1423).²⁵

V dřívějších dobách byl určen k řešení sporných otázek obecný církevní sněm, který mohl svolat jen papež. Najednou jsou tu papežové dva. Kdo měl tedy sněm svolat? To bylo příčinou konciliární teorie.²⁶ K situaci přispělo ještě myšlení Marsilia z Padovy o principu lidové nadřazenosti a teologická představa Viléma Ockhama o univerzální církvi.²⁷ Tak se dospělo k tomu, že generální koncil je jedinou přítomností církve. Na církve tak byly přeneseny názory přirozeného práva. Je tu nové pojetí koncilu: co se týká všech, ať je projednáno, schváleno nebo zamítnuto všemi. Z toho vyplývají těžké důsledky, totiž, že generální koncil je nad papežem jako představitel církve obecné a jeho vůle stojí nad papežem. Tak je odstraněna plenitudo potestatis papeže s odůvodněním, že ve sporných případech nutnost svolat koncil diktuje přirozený rozum a této iniciativy se může ujmout světský panovník. K těmto názorům se připojila i pařížská univerzita a Německo. Byly různé návrhy k odstranění schizmatu. Jedním z nich bylo odstoupení obou papežů (via ces-

²¹ BREZZI, Paolo. *La civiltà del medioevo europeo*, s. 147 – 149.

²² KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve II.*, s. 237 – 238; RÁČEK, Blasio S. J. *Církevní dějiny v přehledu a obrazech*, s. 268 – 274.

²³ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve II.*, s. 238.

²⁴ BREZZI, Paolo. *La civiltà del medioevo europeo*, s. 158 – 162.

²⁵ RÁČEK, Blasio S. J. *Církevní dějiny v přehledu a obrazech*, s. 269.

²⁶ ANDĚL, Rudolf et al. *Dějiny středověku II.*, s. 165; BARTOŠ, František Michálek. *Čechy v době Husově (1378 – 1415) II.* Praha, 1947, s. 27.

²⁷ Ockham kritizuje především *plenitudo potestatis* a zdůrazňuje možnost upadnutí papeže do hereze, a proto mohou být souzeni od světského panovníka. Viz BREZZI, Paolo. *La civiltà del medioevo europeo*, s. 279 – 283; D'ONOFRIO, Giulio. *Storia del pensiero medievale*. Roma : Città Nuova, 2011, s. 643 – 644.

sionis)²⁸ a zvolení nového papeže oběma kardinálskými sbory; druhou bylo rozhodnutí prostřednictvím komise z obou kardinálských sborů (via compromissi); a třetí bylo rozhodnutí obecného církevního sněmu (via concilii).²⁹

Pokus o vyřešení dvojpapěžství – papežové jsou tři

Po smrti Innocence VII., římského papeže, se kardinálové zavázali, že kdo bude zvolen, se vzdá svého úřadu, pokud totéž učiní i protipapež. Zvolili Řehoře XII., byl na něj vyvinut tlak a stejně tak i na protipapeže Benedikta XIII.. Žádný z nich se ale úřadu nezřekl, a tak se kardinálové od nich z části odvrátili, sešli se v Livornu a svolali roku 1409 církevní sněm do Pisy.³⁰ Oba papežové byli označeni za narušitele klidu a za podezřelé z hereze. To mělo být důvodem jejich sesazení.

Právě v tomto období je předvolán do Říma Stanislav ze Znojma. Roku 1407 jeden z pražských Mistrů Ludolf Meisterman chtěl definitivně vyřešit spornou nauku Stanislava ze Znojma o Eucharistii. Proto ho obžaloval u čerstvě zvoleného papeže Řehoře XII., aby prozkoumal především jeho traktát De Eucharistia. Papež k tomu pověřil kardinála z Bordeaux Ugoccione de Urbino, který roku 1408 pozval Stanislava ze Znojma do Říma. V této době ale došlo k vypovězení poslušnosti kardinálského sboru římskému papeži. Mezi rebelující kardinály patřil také bolognský kardinál Baltazar Cossa. Jelikož remanenční teorie o Eucharistii, která se měla vyskytovat v učení Stanislava ze Znojma, bylo závažné téma pro tehdejší svět, nebylo lhostejné, které autoritě připadne posouzení spisů. Stanislav ze Znojma se tak spolu se svým průvodcem Štěpánem z Pálče stali obětí pokusu vyřešit dvojpapěžství papežem třetím. Byli zajati na cestě do Říma rebelujícím bolognským kardinálem. V této době byl zahájen církevní sněm v Pise. Kardinál Ugoccione dal prozkoumat Stanislavův eucharistický spis teologům na bolognské univerzitě, a ti na něm neshledali žádné škodlivé učení. Tento rozsudek potvrdil i nově zvolený pisánský papež.³¹ Obě kardinálská křídla si totiž zvolila milánského arcibiskupa Petra Filargi jako Alexandra V. za papeže, který se usadil v Bologni. Byl podpořen Anglií, Francií a většinou německých biskupů. Po smrti Alexandrově se stal jeho nástupcem Baltazar Cossa (ten, který uvěznil Stanislava ze Znojma a Štěpána z Pálče na cestě do Říma) a přijal jméno Jan XXIII. (1410 – 1415).³² Je zjevné, že k potvrzení autority nově

²⁸ BARTOŠ, František Michálek. *Čechy v době Husově (1378 – 1415) II.*, s. 278; ŠMAHEL František. *Husitská revoluce I.* Praha : Karolinum, 1993, s. 86.

²⁹ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve II.*, s. 239; BARTOŠ, František Michálek. *Čechy v době Husově (1378 – 1415) II.*, s. 28; 149.

³⁰ DELARUEL, F.. *Storia della Chiesa: La Chiesa al tempo del grande scisma e della crisi conciliare (1378 – 1449)*. Vol. XIV/1. Torino : Editrice S.A.I.E., 1971, s. 216 – 233; KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve II.*, s. 240; RÁČEK, Blasio S. J. *Církevní dějiny v přehledu a obrazech*, s. 270.

³¹ SOUSEDÍK, Stanislav. *Stanislav ze Znojma*. Kabinet pro studia řecká, římská a latinská ČSAV : 1972, s. 26 – 31.

³² DELARUEL, F.. *Storia della Chiesa: La Chiesa al tempo del grande scisma e della crisi conciliare (1378 – 1449)*. Vol. XIV/1. Torino : Editrice S.A.I.E., 1971, s. 224.

vzniklého třetího papeže posloužil značnou měrou i teologický spor českých a německých Mistrů na univerzitě v Praze. Papežské schizma dovršilo společenskou destabilizaci a krizi.³³ Dopadů papežského schizmatu v Čechách bylo více. Mezitím, co byl Stanislav zajat, což prodloužilo jeho pobyt mimo rodnou zem, ujal se vedení české reformní snahy Mistr Jan Hus ve spojení s Jeronýmem pražským. Oba patřili k zastáncům krajního viklefova realismu. Do této situace vstupuje roku 1412 fakt, že král Ladislav I. Neapolský vstupuje do konfliktu s pisánským papežem Janem XXIII., protože se nemíní vzdát oddanosti římskému papeži Řehoři XII. Z tohoto důvodu Jan XXIII. vyhlásil v Čechách křížovou výpravu, kdy nevybíravým způsobem byly v Praze vybírány odpustky, jejichž účelem bylo podpoření Jana XXIII. ve válce proti Ladislavovi I. Neapolskému. Tento fakt umocnil rozpolcenost mezi reformními českými mistry. Rozdělení radikalizuje. Na jedné straně stojí zastánci umírněného realismu v čele se Stanislavem ze Znojma a Štěpánem z Pálče a na druhé přívrženci Jana Husa a Jeronýma Pražského. Samozřejmě se tu dotýkáme také otázky pojetí Církve. V Praze vznikají první eklesiologické traktáty z pera Stanislava ze Znojma a Jana Husa. Měli rozdílný přístup. Svoji roli sehrála konciliaristická teorie, která měla urovnat spor tří papežů. Zatímco Jan Hus jde cestou predestinatorum universitatis (neviditelné Církve), Stanislav ze Znojma zastává pozici corpus mysticum, která je nemyslitelná bez organizační stránky v podobě kardinálů ve spojení s papežem. Jednoznačně se tu projevuje následek štěpící se universální církve skrze papežské schizma se svými neblahými následky v Praze. Snaha Stanislava ze Znojma o nápravu Církve na základě této zkušenosti a nepopíratelných následků v Praze se projevuje zvláště v jeho díle *De Gracia et peccato*.³⁴ Pro Stanislava je důležitá centralizace Církve v hlavě papeže.³⁵

Tak působilo trojpapežství³⁶ nejen v Čechách, ale také v celé Církvi. Jaká byla tedy nyní naděje na urovnání sporu? Všichni ji spatřovali ve svolání obecného sněmu. Zikmund (1410 – 1437), německý král, přiměl Jana XXIII. k jeho svolání. Jako místo byla určena Kostnice.³⁷ Stalo se tak na konci roku 1414. Cílem bylo odstranit schizma (*causa unionis*), provést reformu v hlavě i údech (*causa reformationis*) a potlačit wiklefskou herezi (*causa fidei*). Hlasovat se nemělo podle hlav, ale podle národů, tak jak tomu bylo na univerzitách. Zúčastnilo se pět národů: italský, francouz-

³³ DELARUEL, F.. *Storia della Chiesa: La Chiesa al tempo del grande scisma e della crisi conciliare* (1378 – 1449). Vol. XIV/3. Torino: Editrice S.A.I.E., 1971, s. 1125 – 1127.

³⁴ STANISLAV de ZNOYMA. *De Gracia et Peccato*. Edidit Silagiová Zuzana, Praha: Oikoumene, 1997.

³⁵ SOUSEDÍK, Stanislav. *Stanislav ze Znojma*. Kabinet pro studia řecká, římská a latinská ČSAV: 1972, s. 31 – 37.

³⁶ OURLIAC, Paul. *Das Konzil von Pisa*. In BROX, N. (ed). *Die geschichte des Christentums: Religion-Politik-Kultur, Die Zeit der Zerreißen (1274-1449)*. Feiburg im Breisgau-Vasel-Wien : Herder, 1991, s. 92 – 96.

³⁷ OURLIAC, Paul. *Das Konzil von Konstanz*. In BROX, N. (ed). *Die geschichte des Christentums: Religion-Politik-Kultur, Die Zeit der Zerreißen (1274 – 1449)*. Feiburg im Breisgau-Vasel-Wien: Herder, 1991, s. 96 – 104; FRANZEN, August. *Kleine Kirchengeschichte*, s. 226 – 235.

ský, anglický, německý a kardinálské kolegium. Dostali tentokrát hlas i teologové, kanonisté a vyslanci světských vlád. Jan XXIII. opustil tajně koncil, aby znemožnil jednání. V těžkých chvílích podržel koncil Jean Gerson, kancléř univerzity v Paříži a kardinál Pierre d'Ailly, kteří prohlásili, že koncil stojí nad papežem.³⁸ Teologicky to bylo nemožné, ale v daném rozčarování nebylo jiného východiska. Všichni měli obavy z volby čtvrtého papeže. Jan XXIII. byl zajat, přiveden do Kostnice a sesazen. Nakonec se podrobil. Zbýval tedy ještě papež Benedikt XIII. a Řehoř XII., který prohlásil, že rezignuje, když se od něho koncil nechá formálně svolat. To se také stalo 4. července 1415 a odstoupil. Zůstal už jen Benedikt XIII. Císař Zikmund se ho snažil pohnout k abdikaci, ale marně. Zřekli se ho nakonec i poslední jeho přívrženci Španělé, a tak byl Benedikt sesazen. Nyní šlo o to, zda budou řešeny reformní otázky před volbou nebo až po volbě nového papeže. Reformní strana chtěla prosadit napřed odhlasování reformních zákonů a pak volbu, ale kuriální strana chtěla napřed volbu papeže. Císař Zikmund nakonec prosadil, že bylo přijato (9. října 1417) pět reformních dekretů.³⁹ První z nich byl dekret Frequens, kde bylo stanoveno, že se má sejít nový sněm již za pět let, další za sedm let a pak se měly sněmy konat pravidelně po deseti letech. Druhý dekret měl zabránit dalším schizmatům tím, že v případě, že dojde k roztržce papežské volby, tak se musí okamžitě sejít sněm. Třetí dekret zavazoval nově zvoleného papeže, aby ještě předtím složil vyznání víry a přísahu, že bude podporovat obecné sněmy. Poslední dva dekrety omezily papežovo právo překládat biskupy a zrušily papežské právo spolií a prokurací, to je omezení papeže po stránce právní a finanční.

Vyřešení papežského schizmatu

Po všech těchto dohadách byl zvolen za papeže kardinál Odo Colonna, který přijal jméno Martin V. (1417 – 1431).⁴⁰ Účastnil se také synodu v Pise a byl stoupencem Alexandra V. a jeho nástupce. Tak bylo ukončeno velké západní schizma.⁴¹

Závěr

Řešení otázky papežského schizmatu ukazuje na slabá místa papežského primátu. Ve všech fázích vývoje: první neúspěšné rozdrobení a přesídlení papeže do Avignonu; etapy sporu o rozsah papežství; rozdvojení papežství; pokus o vyřešení dvojpa-
pežství – papežové jsou tři; vyřešení papežského schizmatu, se neustále potýkáme s problematikou nedokonalosti lidského poznání a rozhodnutí. Dějiny papežství

³⁸ Jak Jean Gerson, tak Pierre d'Ailly zastupovali spiritualitu Devotio moderna, kde skutky člověka nemohou být dostatečné pro zasloužení si boží milosti. Viz BREZZI, Paolo. *La civiltà del medioevo europeo*, s. 350 – 352.

³⁹ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve II.*, s. 242.

⁴⁰ OURLIAC, Paul. Das Regiment Martins V.. In BROX, N. (ed). *Die geschichte des Christentums: Religion-Politik-Kultur, Die Zeit der Zerreißproben (1274 – 1449)*. Feiburg im Breisgau-Vasel-Wien : Herder, 1991, s. 108 – 111.

⁴¹ RÁČEK, Blasio S. J. *Církevní dějiny v přehledu a obrazech*, s. 274 – 275.

vyjevují jeho dramatické zrání, které vyvrcholilo v podobě prohlášení dogmatu o papežské neomylnosti na I. Vatikánském koncilu vyhlášeném v roce 1870. Je třeba připomenout, že papežská neomylnost se týká věcí víry a mravů. Nikdo však nemůže popřít fakt, že tyto faktory byly ve hře i ve středověku. Zůstává otázkou, kdo a jakým způsobem má právo formovat lid.⁴² V tehdejší světě, stejně jako v dnešním, to byla především finanční ekonomie, která sehrála roli. Mohli bychom to vyjádřit vztahem: kdo má majetek a finanční prostředky, ten má právo mluvit lidem, kteří jsou na něm existenciálně závislí, do života. Ukazuje se, že boj o investitu a jeho vyústění v papežské schizma velmi úzce souvisí s mravní situací celého světa.

RESUMÉ

Ve sporu o rozsah papežství můžeme rozlišit několik období. První z nich spadá do počátku 14. století, které se vyznačuje především obhajobou nezávislosti královské moci na papežství a tím, že obě moci (jak světská, tak církevní) pocházejí bezprostředně od Boha. Z toho vyplývá snaha omezit papežský primát. Druhé období probíhá v době sporu Ludvíka Bavora a Jana XXII., pokračuje obhajoba nezávislosti císařství, zvláště německého království na papeži. Od tohoto okamžiku už bylo blízko k popření vlastního postavení papeže v církvi. Tak jsme se přiblížili ke třetímu stadiu, kdy se tvrdí, že primát není institucí božskou, ale výtvozem lidským, zvláště papežské politiky. Nositelem církevní moci není papež, ale křesťanská obec a jejím nejvyšším orgánem je všeobecný koncil.⁴³ Kněžská moc byla Marsiliem z Padovy⁴⁴ omezena pouze na hlásání Božího Slova a udílení svátostí. Soudcovská moc je v rukou lidu. Proto také státní zákon je jedinou normou pro úpravu poměrů v církvi, obsazování církevních úřadů i správu majetku.⁴⁵ Je to základ konciliární teorie.⁴⁶ Myšlenky, které se pak odrážejí v reformačním hnutí, galikanismu, josefismu a febronianismu. K těmto postojům se připojil i Vilém Ockham (1295 – 1349) s tezí, že neomylnost nenáleží ani papeži, ani obecnému koncilu, ale nejvyšším zájmem je blaho církve jako celku.⁴⁷

⁴² VANÍČEK, Vratislav. Královská hodnota jako nástroj modernizace a politického vlivu Přemyslovců ve 13. století. In NODL, Martin – PLESZYŃSKI, Andrzej (ed.). *Moc a její symbolika ve středověku*. Sborník Colloquia mediaevalia Pragensia 13. Praha : Filosofia, 2011, s. 41 – 44.

⁴³ Jádrem moci sídlí v *populis christianus*, který má jako reprezentativní orgán obecný koncil. Viz ULLMANN, Walter. *Principi di governo e politica nel medioevo*, s. 385.

⁴⁴ ANDĚL, Rudolf et al. *Dějiny středověku II.*, s. 192; RÁČEK, Blasio S. J. *Církevní dějiny v přehledu a obrazech*, s. 261; taktéž Paolo Brezzi tvrdí, že církevní zákony dle Marsilia musí podléhat zákonům státním. Viz BREZZI, Paolo. *La civiltà del medioevo europeo*, s. 276 – 279.

⁴⁵ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve II.*, s. 233; Papežský zákon přitom byl po celé dějiny středověku považován jako transformace nauky do závazné normy. Kanonické právo je považované ve středověku za nadnárodní. Viz ULLMANN, Walter. *Principi di governo e politica nel medioevo*, s. 83.

⁴⁶ ANDĚL, Rudolf et al. *Dějiny středověku II.*, s. 165; RÁČEK, Blasio S. J. *Církevní dějiny v přehledu a obrazech*, s. 268 – 274.

⁴⁷ KADLEC, Jaroslav. *Dějiny katolické církve II.*, s. 233.

Je třeba podotknout, že oba směry, jak zastánci plnosti papežské moci, tak odpůrci, se dopouštěli chyby v tom, že nerozlišili rozdíl mezi dogmatickým obsahem pojmu papežství a jeho dobově podmíněným projevem. Papežské schizma se odrazilo i v životě českého pražského univerzitního Mistra Stanislava ze Znojma.

SUMMARY

In the dispute about the range of papacy we can distinguish between several periods. The first goes back to the beginning of the 14th century, in which the independence of the royal power on the papacy was defended, together with the idea that both the secular and the ecclesiastic powers are derived directly from God. This idea resulted in the effort to restrict the papal primacy.

The second period is connected with the dispute between the Louis IV of Bavaria and Pope John XXII. In this period, the independence of the empire continues to be defended, especially the independence of the German kingdom on the Pope. This effort was not far from the denial of the Pope's position in the Church.

Now we have approached the third stage, supporting the idea that the primacy is not a divine institution but a human creation, in particular, a creation of the papal policy. The bearer of the ecclesiastic power is not the pope but the Christian community, and its supreme body is the General Council.

By Marsilius of Padua, the clerical power was restricted to spreading God's Holy Word and bestowing sacraments. The judicial power was in the hands of people. Accordingly, the state law was the only norm for the adjustment of the situation within the Church, for the filling of the church authorities, as well as for the property management. It was a basis of the conciliar theory, dealing with the ideas that were later reflected in the reformative movement, Gallicanism, Josephinism, and Febronianism. These attitudes were shared by William Ockham (1295 – 1349) with his thesis that infallibility belongs neither to the pope, nor to the General Council, and that the highest interest is the bliss of the Church as a whole.

It should be said that both movements (the proponents, as well as the adversaries of the papal power in its fullness) made a mistake in their inability to distinguish between the doctrinal content of the term papacy and its temporarily conditioned manifestation.

Adresa autora:

Mons. ThLic. David HENZL

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta,
Kněžská 8, 370 01 České Budějovice, Česká republika

e-mail: henzl.david@gmail.com

REFORMÁCIA V ZEMPLÍNSKEJ STOLICI

Peter Kónya

REFORMATION IN ZEMPLÍN COUNTY

Abstract: Reformation in the area of contemporary Eastern Slovakia including Zemplín county spread successfully already in the first half of the 16th century. Townsmen of five Upper Hungarian free royal and mining towns, at that time mostly of German origin, were the first who accepted Martin Luther's ideas. In the fortieth the ideas of Swiss Reformation started to penetrate into Upper Hungary. In Zemplén communities and towns as well, most Lutheran Reformed parishes gradually accepted new Helvetian Reformation. Since its beginning, centres of the Swiss Reformation were situated in the area of Zemplén county or in its immediate vicinity (Blatný Potok, Gönc). Symbiosis of the Reformed and Evangelical perishes in Zemplén county formally expressed by the union formed in the town Sátoraljaújhely in 1597 was an important peculiarity of the Reformation in the area of Zemplén county. It included Evangelical parishes at the estates Vranov and Skrabske organizationally belonging to the Reformed Zemplén seniore. A further peculiarity of the Upper-Hungarian Reformation was the establishment of Slovak Reformed churches choirs being active in Abov, Uh, Saris, and especially in Zemplén county. At the beginning of the 17th century their number exceeded one hundred, but in the following century majority of them ceased to exist due to recatholization and arrival of new citizens.

Keywords: Reformation. Zemplén. Reformed church. Martin Luther. Country gentleman.

Územie dnešného východného Slovenska, zaberajúce v ranom novoveku severné a severozápadné stolice vtedajšieho Horného Uhorska, patrilo medzi oblasti, kde sa reformácia šírila v krátkom časovom odstupe po jej víťaznom postupe v Nemecku. Reformácia sa na území dnešného východného Slovenska a s ním aj v Zemplínskej stolici úspešne šírila už v prvej polovici 16. storočia. Ako prví sa stotožnili s myšlienkami Martina Luthera vtedy ešte zväčša nemeckí mešťania piatich slobodných kráľovských, príp. banských miest. Už v dvadsiatych rokoch pôsobili reformační kazatelia v Košiciach, Bardejove¹ a Sabinove,² začiatkom tridsiatych rokov sa

¹ BODNÁROVÁ, Miloslava. Reformácia vo východoslovenských mestách v 16. storočí. In ULIČNÝ, Ferdinand. (ed.) *Reformácia na východnom Slovensku v 16. – 18. storočí*. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV na Slovensku, 1998, s. 22 – 24.

k reformácii pridal Prešov a Levoča a z miest sa nové učenie šírilo do ich poddan-
ských dedín. V ďalšej etape postupu reformácie na vidieku, zohrali kľúčovú úlohu
zemepáni, z rôznych príčin podporujúci šíriteľov Lutherovho učenia.³ Významnú
funkciu v ďalšom šírení reformácie zohrali pritom zemepanské mestá a mestečká,
ktoré sa vďaka rozsiahlym privilégiám a istej autonómii stali neskôr kultúrnymi,
školskými a správnymi centrami protestantizmu.⁴

Niekoľko rokov po udomácnení Lutherovho učenia nasledovalo združovanie
kazateľov a ich farností a postupné konštituovanie prvých jednotiek cirkevnej sprá-
vy. Tento proces najďalej pokročil na západe územia, v Spišskej a Šarišskej stolici.
Hlavnú úlohu v ňom zohrali slobodné kráľovské mestá, ako silné správne, školské
a teologické centrá novovznikajúcej cirkvi, ktoré rozšírili svoj vplyv aj na vidiecke
lutherské zbory. Práve na tomto území došlo k zvolaniu prvej synody, vytvoreniu
prvého seniorátu a napokon k prijatiu prvého domáceho vyznania viery.⁵ Po vytvo-
rení miestnej cirkevnej správy a prijatí vieroučných článkov sa na teritóriu týchto
stolíc (pod dozorom magistrátov slobodných kráľovských miest) náboženská situá-
cia stabilizovala, v dôsledku čoho sa stali iba ťažko prístupnými tzv. druhej, švajčiarskej
reformácii, postupujúcej od polovice storočia.

Táto švajčiarska reformácia na území východného Slovenska tak nezasiahla
celé teritórium, ale iba jeho časť. Týkala sa predovšetkým Gemerskej, Malohont-
skej, Abovskej, Turnianskej, Zemplínskej, Užskej a čiastočne Šarišskej stolice. Toto
územie bolo súčasťou postupne sa konštitujúceho predtiského dištriktu, vznikajúce-
ho v podstate na teritóriu stredovekej jágerskej diecézy, mimo okruhu vplyvu slo-
bodných kráľovských miest na severozápade.

Z hľadiska formovania sa tohto cirkevno-správneho územia, no rovnako
z aspektu udomácnenia sa kalvinizmu na východnom Slovensku i jeho rozšírenia
medzi slovenským obyvateľstvom, mala kľúčový význam Zemplínska stolica. Keď-
že v stolici neboli žiadne kráľovské mestá, hlavnú úlohu pri šírení reformácie tu zo-
hrali zemepáni: významné magnátske a zemianske rodiny. Jedným z prvých bol
Peter Perényi, ktorý už v polovici tridsiatych rokov prijal Lutherovo učenie a do
svojej zemplínskej rezidencie v Blatnom Potoku (Sárospatak) povolal významného
reformátora Štefana Gálszécziho (zo Sečoviec).⁶ Táto skutočnosť poukazuje zároveň
na úlohu zemepanských mestečiek (v tomto prípade Sečoviec i Blatného Potoka) pri

² BODNÁROVÁ, Miloslava. Sabinov v stredoveku. In KÓNYA, Peter (ed.). *Dejiny Sabinova*. Prešov : Mest-
ský úrad Sabinov, 2000, s. 109 – 110.

³ V súvislosti s akceptáciou reformácie šľachtou je vžitý názor o jej dominantných „sebeckých“ zištných zá-
ujmoch, najmä snahe o sekularizáciu, čo nemožno akceptovať, keďže sekularizácia prebiehala po
Moháči aj mimo reformácie a aj mnohí magnáti alebo zemania boli pri prijatí nového učenia moti-
vovaní úprimnou vierou a hľadaním duchovných istôt.

⁴ Napr. Debrecín, Pápa či Blatný Potok. V našej historickej vede táto problematika ešte čaká na preskúmanie.

⁵ Na prešovskej synode r. 1542; Vyznanie viery piatich slobodných kráľovských miest, Confessio Pentapoli-
tana z r. 1549.

⁶ DIENES, Dénes. *A történelmi Tiszáninneni református egyházkerület*. Rkp., s. 12 – 13.

šírení reformácie v tejto oblasti. Perényi podporoval aj ďalších stúpcov nového učenia a umiestňoval ich na farách vo svojom panstve. Takým bol napr. Michal Siklósi, pôsobiaci v Trebišove a neskôr v Sátoraljaújhelyi.⁷ Ďalším významným reformátorom, istý čas pôsobiacim v mestečku Sátoraljaújhely, bol Martin Sánta Kálmáncsehi, známy šírením niektorých názorov švajčiarskeho reformátora Ulrycha Zwingliho a čoskoro i Jána Kalvína. V podobnom duchu postupoval aj ďalší kazateľ v blízkom Blatnom Potoku, Matej Bíró Dévai. Ten sa kvôli svojim názorom dostal dokonca do konfliktu s majiteľom panstva.⁸ Popri náboženskom živote venoval Perényi veľkú pozornosť takisto rozvoju školstva. S jeho menom je spojené prebudovanie školy v Blatnom Potoku na lutherské gymnázium v druhej polovici tridsiatych rokov, čím vznikol základ pre neskoršie slávne reformované kolégium.

Po smrti Petra Perényiho pokračovali v podpore reformácie na Zemplíne i v iných stoliciach, kde sa rozkladali ich majetky, jeho manželka Klára a syn Gabriel. Už za ich éry bol pozvaný do Blatného Potoka ďalší reformátor, Štefan Kopácsi, presadzujúci už učenie Jána Kalvína.⁹

Okrem centier v mestečkách na juhu stolice (v Blatnom Potoku, Sátoraljaújhelyi a tokajských mestečkách) sa reformácia rýchlo šírila aj na strednom a hornom Zemplíne. V polovici storočia pôsobili už reformační kazatelia v Sečovciach, Trebišove, Vranove, Humennom a viacerých obciach.¹⁰ Popri Perényiovcach sa o to zaslúžili ďalšie miestne magnátske rody, predovšetkým Drugethovci, ovládajúci veľkú časť Zemplínskej i susednej Užskej stolice. Spomedzi Drugethovcov sa o šírenie reformácie najviac zaslúžili bratia Štefan, Juraj, Gabriel a Anton. Ďalším príslušníkom rodu, podporujúcim reformáciu, bola Eufrozína, manželka krajinského sudcu Štefana Báthoryho. Podobne ako Drugethovci prijali reformáciu aj Drágfyovci, Nádasdyovci a ďalšie magnátske a zemianske rodiny.

Do polovice 16. storočia výrazne vzrástol počet farností s reformačnými kazateľmi a najneskôr v päťdesiatych rokoch kázali v duchu Lutherovho učenia aj v Oboríne, Nižnom Hrušove, Trhovišti či Tušiciach.¹¹

V tom istom období a rovnakými cestami došlo k rozšíreniu reformácie v západných častiach susednej Užskej stolice.¹² Popri Drugethovcov sa už v prvej polovici storočia o udomácnenie reformačného učenia zaslúžili bohaté zemianske rodiny Eödfövyovci a Pongráczovci z Michaloviec, Dobóvci, Csicseriovci, Mok-

⁷ Tamže, s. 14.

⁸ Tamže, s. 16 – 20.

⁹ Tamže, s. 21.

¹⁰ ZOVÁNYI, Jenő. Protestáns lelkészek nyugtatványai régi tizedjegyzékek mellett. In. *Magyar protestáns egyháztörténeti adattár*. Budapest : Magyar Protestáns Irodalmi Társaság, 1928, s. 119 – 141.

¹¹ Tamže.

¹² Z iniciatívy magnátov, predovšetkým Drugethovcov, dokonca aj medzi rusínske ortodoxné obyvateľstvo, ktoré však reformáciu chápalo ako cudzí import, neprijalo ju a pri prvej príležitosti sa vrátilo k východnému obradu.

csayovci, Rákócziovci, Horváthovci z Pavloviec a iní.¹³ Najvýznamnejším centrom reformácie v stolici sa stalo stoličné sídlo mestečko Užhorod, ležiace v bezprostrednej blízkosti súčasného Slovenska i historického slovenského etnického územia. Na viacerých miestach v stolici, ležiacich dnes na Slovensku, však už najneskôr na konci päťdesiatych či začiatkom šesťdesiatych rokov pôsobili reformační kazatelia. K reformačným ideám sa v tomto období preukázateľne hlásili farári v Čičarovciach, Ruskove, Veľkých Kapušanoch, Pavlovciach nad Uhom, Sobrančiaci a Sennom.¹⁴ Z uvedených údajov je zrejmé, že aj v Užskej stolici prvoradú úlohu ako prvé centrá reformácie zohrávali mestecká (Veľké Kapušany, Pavlovce, Sobrance a samotný Užhorod).

Podobne, ako v ďalších európskych krajinách, aj do Uhorska začali už v štyridsiatych rokoch prenikať myšlienky švajčiarskej reformácie. Takisto v Zemplínskych obciach a mestečkách vtedy veľká časť lutherských reformačných farností prijala nový helvétsky smer reformácie. Podmienky pre jeho akceptáciu, teda víťazstvo „druhej reformácie“, boli najlepšie tam, kde neexistovalo vrchnostenské právo v duchu zásady „cujus regio, eius religio“ alebo kde neboli vytvorené pevné štruktúry lutherských zborov v úzkom spojení so svetskou mocou (mestských rád alebo šľachtických zemepánov). Také boli aj v Hornom Uhorsku, mimo dosahu územnosprávnych jednotiek lutherských farností, ovládaných slobodnými kráľovskými mestami. Prvými šíriteľmi nového učenia boli lutherskí kazatelia, resp. farári mestských či vidieckych reformačných zborov, ktorí počas svojho pôsobenia prijímali prvky švajčiarskej reformácie (napr. Matej Bíró Dévai, Martin Sánta Kálmáncsehi). Väčšina lutherských teológov, najmä však mestské rady, väčšia časť magnátov a šľachty, ako aj štátna moc, zaujali k šíreniu kalvinizmu negatívny postoj. Slobodné kráľovské a kráľovské banské mestá, ktoré si práve v tom období nechali schváliť vieroučné články podľa augsburského vyznania, sa chceli striktne vymedziť voči sakramentárom (stúpencom Zwingliho a neskôr Kalvína) a podobný postoj zaujali aj stavy na krajinských snemoch.¹⁵ Už snem r. 1548 prijal zákonný článok č. 11, nariaďujúci každému vyhnanie anabaptistov a sakramentárov.¹⁶ Podobné zákony vzišli aj z ďalších snemov. Ako však druhá reformácia začala úspešne získavať príslušníkov šľachty, menil sa aj postoj snemu k nej, a ten od polovice storočia vydával už len všeobecné zákony proti kacírom a ich učeniu.

Šírenie švajčiarskej reformácie uľahčila aj situácia v centre Lutherovej reformácie, vo Wittenbergu, kde po smrti Luthera jeho najbližší spolupracovník Filip

¹³ HARASZTY, Károly. *Az Ungi református egyházmegye. Adalékok az Ungi református egyházmegye történetéhez*. Nagykapos 1931, s. 34.

¹⁴ ZOVÁNYI, Jenő. *Protestáns lelkészek*, s. 114 – 119.

¹⁵ V prípade nevymedzenia sa voči radikálnejším smerom riskovali stúpenci akceptovaného luteranizmu existenciu vlastných ešte veľmi krehkých štruktúr, čo bolo ostatne aj dôvodom prijatia prvých vyznaní viery.

¹⁶ *Corpus Juris Hungarici*. Tyrnavia, 1734, s. 482.

Melanchthon energicky vystupoval v intenciách zbližovania obidvoch hlavných reformačných prúdov v zásadných teologických otázkach. Tak sa mohli stúpenci švajčiarskeho reformátora odvolávať na jednu z najväčších autorít lutheranizmu a ani medzi stúpenkami Lutheru neexistovala názorová jednota na novoty vo viere a náboženskej praxi. Reformovaní kazatelia tak mohli nerušene pôsobiť na širokom teritóriu, pričom si získavali sympatie veriacich. Ojedinelé zásahy štátnej moci proti nim boli potom neúspešné a iba zvyšovali ich popularitu.¹⁷

Švajčiarska reformácia si rýchlo získavala nových prívržencov z radov reformačných kazateľov v predtiských stoliciach a už v druhej polovici päťdesiatych rokov sa jej stúpenci objavili v hlavných centrách protestantizmu v oblasti, najmä v Zemplínskej stolici. V roku 1557 kázal v Košiciach Gregor Szegedi (Segedi) a o rok neskôr sa stal rektorom gymnázia v Blatnom Potoku Wolfgang Pavol Thúri. Pod jeho vplyvom prešiel na túto platformu aj blatnopotocký farár Štefan Kopácsi.¹⁸

Tieto nové centrá švajčiarskej reformácie sa tak v predtiských stoliciach dostali na územie Zemplínskej stolice, alebo jej bezprostrednej blízkosti. Ich vplyv ešte viac zosilnel po roku 1561, keď na synode v juhozemplínskom Tarcali väčšina zemplínskych farárov prijala Kalvínovo a Bezeho ženevské vyznanie viery. Synodu zvolal Štefan Kopácsi a prišla na ňu väčšina kazateľov, pôsobiacich v duchu kalvinizmu, z územia jágerskej diecézy. Tarcalské vyznanie sa už v podstatných otázkach odlišovalo od Lutherovej vierouky a výstavby cirkvi. Predovšetkým odmietlo biskupský úrad v akejkoľvek podobe a obľátku pri prisluhovaní Večere Pánovej.¹⁹ Tak sa už začiatkom šesťdesiatych rokov zemplínski reformační kazatelia v základných teologických otázkach rozišli so svojimi kolegami zo slobodných kráľovských miest, ktorí ich čin ostro odsúdili a neskôr polemizovali s ich názormi. Došlo tak k definitívnemu narušeniu jednoty reformácie v Hornom Uhorsku, ktorá odvtedy išla dvoma odlišnými smermi.

Rýchlemu konštituovaniu helvétskeho smeru reformácie na Zemplíne a v predtiských stoliciach vôbec rozhodne napomáhala aj blízkosť významného centra uhorského kalvinizmu, Debrecína, kde už v nasledujúcom roku bolo prijaté prvé uhorské kalvínske vyznanie viery (Debrecínsko-jágerské vyznanie viery).²⁰

Kým na severozápade a západe Horného Uhorska zabránili ďalšiemu šíreniu kalvínskej reformácie slobodné kráľovské mestá, ovládajúce vidiecke farnosti vo svojom okolí, aj v iných stoliciach, najmä na Zemplíne sa stretlo nové učenie s prekážkou v podobe magnátov a zemanov, dôsledne strážiacich čistotu lutherské-

¹⁷ Tak, ako v prípade Gála Huszára, ktorý musel byť po vystúpení mešťanov prepustený.

¹⁸ DIENES, Dénes. *A történelmi református*, s. 43.

¹⁹ Tamže, s. 43 – 44.

²⁰ PAPP, Klára. Mélius Juhász Péter és a Debrecen-egervölgyi hitvallás. In KÓNYA, Peter (ed.): *Prvé augšburské vyznanie viery na Slovensku a Bardejov*. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu ECAV na Slovensku, 1999.

ho smeru. Jedným z nich bol, paradoxne, práve v centre šírenia kalvinizmu v predtiskej oblasti, syn Petra Perényiho Gabriel Perényi.

Perényi r. 1567 pozval na poradu do Sátoraljaújhelyu všetkých kalvínskych kazateľov zo svojich rozsiahlych majetkov a žiadal od nich obhajobu ich učenia. Napokon dvoch, Pavla Thúriho a Bernáta Soltiho, vyslal na univerzity do Wittenbergu a Lipska, kde ich názory (tarcalské vyznanie) označili za nestotožiteľné s augsburským vyznaním. Napriek tomu sa kalvínski farári na jar 1564 opäť zišli v Tarcali, kde slávnostne potvrdili svoje stanovisko a prijali Kalvínov katechizmus. Vzápätí na niektorých miestach oficiálne vymenili pri Večeri Pánovej obľátku za chlieb. Gabriel Perényi sa rozhodol ešte raz nechať preveriť teologickú podstatu novôt zavádzaných týmito kazateľmi, a to nemeckými evanjelickými kňazmi z hornouhorských miest. K ich dišpute, plánovanej najprv v Trebišove, došlo napokon v auguste 1564 vo Füzeri. Lutherských teológov zastupovala skupina kňazov na čele so seniorom piatich kráľovských miest bardejovským farárom Michalom Radašim a kalvínskych popri Thúrim a zemplínskym seniorovi Kopácsim aj kazateľ z Trne František. Augsburskí kňazi ostro vystúpili proti ich náboženskej praxi, predovšetkým proti prisluhovaniu Večere Pánovej chlebom. Následne museli všetci zúčastnení reformovaní kňazi opustiť perényiovské majetky. Spolu s Thúrim a Kopácsim odišiel do Zátisia aj blatnopotocký rektor Blažej Fabricius Szikszai (Sik-sai) a spomínaný trníanský farár.²¹

Ani tieto udalosti však nezabránili ďalšiemu organizačnému zjednocovaniu helvétskych kazateľov v celej oblasti. V januári 1566 zvolal Gašpar Károlyi ďalšiu synodu do sídla svojej farnosti v Gönci v Abovskej stolici. Zhromaždení kňazi potvrdili tarcalské (Bézeho) vyznanie a používanie Kalvínovho katechizmu. O rok neskôr, r. 1567, predstavitelia predtiských seniorátov abovského, boršodského a zemplínskeho, v Debrecíne podpísali II. helvetské vyznanie viery.²²

Gabriel Perényi v severnejších a Ján Alaghy v južnejších mestečkách dolného Zemplína boli hlavnými prekážkami dovŕšenia prechodu väčšiny reformačných farností predtiských stolíc na platformu švajčiarskej reformácie. Obidvaja magnáti však v roku 1567 umreli a ich nástupcovia boli oveľa priaznivejší ku kalvínskym kazateľom. Už skôr podporovali švajčiarsku reformáciu Gašpar Mágócsy, Juraj Bebek, Juraj Báthory a Anna Báthoryová a v druhej polovici storočia si jej myšlienky získali celý rad ďalších magnátskych a zemianskych rodín, na severe predovšetkým Drugethoviev.²³

²¹ DIENES, Dénes. *A történelmi református*, s. 45.

²² DIENES, Dénes. *Zempléni vizitációk*. Sárospatak : Sárospataki református kollégium, 2008, s. 437.

²³ Prvými šíriteľmi reformácie na severe stolice boli Anton, Gabriel, Juraj a Štefan Drugeth i niektoré ženské príslušníčky rodu, napr. Eufrozína. RÉZ, László. *A Drugethek és Homonna reformációja*. Sátoraljaújhely 1899, s. 60 – 61.

Po prekonaní mnohých prekážok mohla byť v šesťdesiatych rokoch dovŕšená územná organizácia helvétskych farností na väčšine územia predtiských stolíc. Spôčiatku boli lutherské zbory na tomto teritóriu usmerňované mestskými farármi seniorátu piatich slobodných kráľovských miest.²⁴ To však už po ich vieroučnom rozchode v prvej polovici šesťdesiatych rokov nebolo predstaviteľné. Prvé teritoriálne združenia, resp. územnosprávne jednotky kalvínskych zborov, začali vznikať ešte v polovici storočia. V roku 1556 kazatelia v Boršodskej stolici vytvorili seniorát (tractus) na čele s Františkom Mohim, kazateľom v Szikszó, r. 1559 vznikol zemplínsky seniorát pod vedením už spomínaného blatnopotockého farára Štefana Kópácsiho, ktorý však r. 1567 musel odísť do Plešivca a v úrade tamojšieho kňaza bol r. 1567 zvolený za prvého gemerského seniora. Prvým seniorom abovského seniorátu sa stal r. 1564 göncský farár Gašpar Károlyi.²⁵ Tieto tri senioráty (boršodský, gemerský a abovský) v tom istom roku zastupovali predtiské stolice na synode v Debrecíne, kde podpísali II. helvétske vyznanie.²⁶

Tak až r. 1567, po smrti Gabriela Perényiho a Jána Alaghyho, mohol byť obnovený zemplínsky reformovaný seniorát, kontrolujúci väčšinu farností v stolici, na čele s Františkom Czeglédim (od r. 1565), farárom v Olaszliszke.²⁷ Takisto r. 1567 vznikol aj užský seniorát, ktorý viedol užhorodský farár Lukáš Egri. Ten sa však vzápätí odklonil od helvétskeho vyznania a stal sa stúpencom antitrinitarizmu, čo zabrzdilo integráciu celej stolice medzi kalvínske senioráty. Tá bola napokon dovŕšená až po jeho smrti r. 1574.²⁸ Novým užským seniorom bol potom Gregor Szikszay.²⁹

Do konca tretej štvrtiny 16. storočia sa potom skonštitovali štyri senioráty, tvoriace predtiský dištrikt (superintendenciu) reformovanej cirkvi v Uhorsku. Jeho senioráty, pomenované podľa stolíc, však neboli identické s administratívnymi stolicami. Abovský seniorát (niekedy uvádzaný ako seniorát údolia Košíc) zasahoval predovšetkým na územie Zemplínskej stolice a patrili doň početné obce a mestecká v jej južnej časti, ďalej niekoľko farností v Sabolčskej a viaceré obce v Turnianskej stolici, ako aj nespočetné reformované farnosti v Šariši. Boršodský seniorát, neskôr nazývaný ako boršodsko-gemersko-malohontský, okrem územia týchto stolíc zaberá aj menšie teritória Abovskej, Turnianskej, Zemplínskej a najmä Hevešskej stolice. Do užského seniorátu patrili viaceré farnosti v Berežskej a Satmárskej stolici a v niektorých obdobiach zasahoval hlboko do horného a stredného Zemplína. Do Zemplínskeho seniorátu patrilo viacero abovských a niekoľko sabolčských farnos-

²⁴ DIENES, Dénes. *A történelmi református*, s. 25.

²⁵ ZOVÁNYI, Jenő. *Tiszáninneni református szuperintendens seniorok*. In *Teológiai szemle* 1938, s. 54.

²⁶ DIENES, Dénes. *Zempléni vizitációk*. Sárospatak 2008, s. 437.

²⁷ ZOVÁNYI, Jenő. *Tiszáninneni református szuperintendens seniorok*, s. 52.

²⁸ DIENES, Dénes. *Zempléni vizitációk*. Sárospatak 2008, s. 437.

²⁹ ZOVÁNYI, Jenő. *Tiszáninneni református szuperintendens seniorok*, s. 55.

tí.³⁰ Zemplínske dediny a mestečká tak patrili takmer do všetkých seniorátov novo-konštituovanej cirkvi v Hornom Uhorsku.

Predtiský reformovaný dištrikt sa v niektorých aspektoch líšil od ďalších cirkevnosprávnych území lutherskej aj kalvínskej cirkvi. Najvýraznejšia odlišnosť sa týkala jeho výstavby a riadenia. Takmer dve storočia, do r. 1734, predstavoval iba voľný zväzok seniorátov bez vrcholného predstaviteľa, biskupa alebo superintendenta, právomoci ktorého vykonávali seniori. Táto skutočnosť mala akiste viacero príčin. Staršia literatúra hľadala dôvody v obavách z reakcie jágerského biskupa a panovníka. V skutočnosti však pritom akiste zohralo úlohu viac faktov. Prvou príčinou bola geografická poloha územia dištriktu, ktorý ležal na periférii uhorského kalvinizmu, ako aj Uhorského kráľovstva či Sedmohradského kniežatstva, do ktorého jeho teritórium občas patrilo. Svoju úlohu iste zohrali aj dlhotrvajúce konflikty s jágerským biskupom a odpor kalvinizmu voči biskupskej moci, ako aj historická cesta vzniku dištriktu, keď jednotliví seniori od začiatku disponovali právami, vlastnými takmer všade inde (výnimkou bol napr. Gemerský seniorát ev. a. v. cirkvi v r. 1610 – 1707) iba superintendentom. Tí vykonávali vizitácie, ordinovali kňazov, exkomunikovali a pod.³¹

Ďalšou osobitosťou predtiského reformovaného dištriktu a zvlášť územia Zemplínskej stolice bola pozoruhodná symbióza s evanjelickými farnosťami na území Zemplínskej stolice, existujúca viac ako polstoročie. Táto zvláštna únia začala r. 1597 na synode v Sátoraljaújhelyi, ktorá rozhodla o tom, že slovenské lutherské zbory na území stolice (v okolí Vranova a Skrabského) mal spravovať vranovský kňaz spolu s dvoma alebo troma ďalšími slovenskými evanjelickými kazateľmi. Zároveň všetci títo kňazi podpísali tzv. Hornouhorské vyznanie. Prvým správcom zemplínskych evanjelikov sa stal Andrej Mednenský.³² Toto spojenie lutherských farností pod spoločnou správou vydržalo až do r. 1663, keď sa evanjelické a. v. zbory z iniciatívy hornouhorského vidieckeho seniorátu začlenili do tejto cirkevno-správnej jednotky, pretvorenej vtedy na Šariško-zemplínsky seniorát evanjelickej a. v. cirkvi.³³ Únia nebola v žiadnom prípade vieroučným, ale iba organizačným zjednotením. Dôvody jej vzniku dodnes nie sú spoľahlivo vyjasnené, iste pri tom zohrali úlohu reformovaní zemepáni týchto farností, najmä Báthoryovci, ako aj isté obavy farárov zemplínskych lutherských zborov, ktoré nepatrili do štruktúr lutherskej cirkvi a ocitli by sa tak nezačlenené na hraniciach seniorátov obidvoch protestantských cirkví.³⁴ Únia a s ňou spojená náboženská tolerancia bola rozhodne ojed-

³⁰ DIENES, Dénes (ed.). *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16. – 17. század*. Budapest : Osiris, 2001, s. 431 – 432.

³¹ DIENES, Dénes. *A történelmi református*, s. 48.

³² DIENES, Dénes. *Zempléni vizitációk*, s. 439.

³³ Tamže, s. 440.

³⁴ Tamže, s. 439; DIENES, Dénes. *A történelmi református*, s. 48.

nelým javom v dobe plnej súperenia, nepriateľstva a vzájomných vieroučných sporov jednotlivých smerov reformácie.

Vznikajúce štruktúry reformovanej cirkvi boli už čoskoro vystavené tlaku a útokom tak zo strany štátnej moci, jágerského biskupa, ako aj lutherských teológov a menších reformačných prúdov. Hlavnými problémami v konfrontácii s lutherskými i katolíckymi teológmi bola najmä otázka používania oblátky alebo chleba pri prisluhovaní Večere Pánovej, ako aj obrazov a sôch v chrámoch. Do početných vieroučných sporov so stúpenkami augsburského vyznania sa zapojili viacerí poprední predtiskí teológovia, územie dnešného Slovenska však tento konflikt zasiahol len okrajovo. K častejším stretom dochádzalo predovšetkým na miestach, kde existovali spolu zbory obidvoch protestantských konfesií, predovšetkým v Košiciach.³⁵ Neboli to však iba štruktúry katolíckej a lutherskej cirkvi, ktoré komplikovali vývin helvétskeho smeru v predtiských stoliciach.

Novým nebezpečenstvom pre vieroučnú i organizačnú jednotu reformovaných seniorátov sa ukázal byť unitarizmus, prenikajúci k nám zo severu z Poľska, najmä však z neďalekého Sedmohradska, kde bol v tom čase uznaný za krajinské náboženstvo. Jedným z najvýznamnejších stúpenkov antitrinitarizmu v tejto oblasti bol prvý užský senior Lukáš Egri, ktorý spôsobil na jedno desaťročie odklon celého seniorátu od helvétskeho vyznania.³⁶ Šíriaci sa unitarizmus ohrozoval kalvínske zbory z dvoch dôvodov. Jednak predstavoval reálne nebezpečenstvo „tretej reformácie“ a prechodu helvétskych zborov na platformu antitrinitarizmu (tak ako v Sedmohradsku), jednak, v prípade nečinnosti kalvínskych štruktúr, mohol vytvárať predpoklady pre zásah štátnej moci, ktorá často spájala opatrenia proti unitárom s bojom proti sakramentárom.³⁷ Aj z toho dôvodu predtiskí superintendenti energicky vystúpili proti prejavom antitrinitarizmu vo svojich farnostiach, čo bolo predmetom rokovania niekoľkých menších synod.

Po dovŕšení konštituovania superintendencií predtiského dištriktu v poslednej štvrtine pokračoval pomerne pokojný vývin reformovanej cirkvi na území Zemplínskej stolice. S podporou magnátov a šľachty hornouhorských stolíc sa postupne dotvorili všetky štruktúry novej cirkevnej správy. Predovšetkým mestská vyrástli na významné centrá švajčiarskej reformácie v oblasti, pričom ústredný význam si zachoval Blatný Potok, najmä vďaka dynamicky sa rozvíjajúcemu kolégiu, zabezpečujúcemu štúdium budúcich kalvínskych duchovných.

Teritórium predtiského dištriktu reformovanej cirkvi sa ustálilo na území Gemerskej, Malohontskej, Boršodskej, Hevešskej, Abovskej, Turnianskej, Zemplínskej, Užskej a sčasti Sabolčskej, Satmárskej a Berežskej stolice. Z bývalej jágerskej

³⁵ Tamže, s. 62 – 65.

³⁶ ZOVÁNYI, Jenő. *Egyháztörténeti lexikon*. Budapest : A magyarországi református egyház zsinati irodájának sajtóosztálya, 1977, s. 165.

³⁷ Svedčia o tom zákony zo štyridsiatych a päťdesiatych rokov.

diecézy nezahŕňalo iba stolice na juhovýchode a severozápade. Juhovýchodné, rovnako kalvínske, oblasti patrili do zátiského dištriktu, v severozápadných stoliciach, Spišskej a Šarišskej sa presadilo augsburské vyznanie a ustálené štruktúry lutherskej cirkvi znemožnili dlhodobejší prienik švajčiarskej reformácie na ich územie.

Situáciu reformovaných farností na území východného Slovenska a v ňom v Zemplínskej stolici v čase krátko po ich vzniku umožňujú rekonštruovať pomerne ucelene dochované cirkevné vizitácie jednotlivých seniorátov z konca 16. a začiatku 17. storočia: abovského z r. 1601, 1607, 1609, 1612, 1614 a 1615, boršodsko-gemerisko-malohontského z r. 1596 s neskoršími doplnkami, užského z r. 1616, príp. i 1652 a zemplínskeho z r. 1611.

Najväčší počet kalvínskych zborov na východnom Slovensku sa nachádzal práve v Zemplínskej stolici. Spolu na území zemplínskeho a užského seniorátu existovalo 45 zemplínskych farností a 104 fílií. Z nich do zemplínskeho patrilo 29 farností s 52 fíliami: Čerhov (f. Michalany), Veľká Trňa (f. Malá Trňa, Veľaty, Kľačany), Lastovce, Kuzmice (f. Brezina), Slivník, Kerestúr³⁸ (f. Egreš), Malé Ozorovce (f. Veľké Ozorovce), Nižný Žipov (f. Čel'ovce), Trebišov (f. Parič, Veľký Ruskov, Zemplínske Hradište), Milhostov, Sečovce (f. Kochanovce, Hriadky, Dargov, Bačkov, Kravany, Stankovce, Višňov, Zbehňov, Kinčeš, Albinov, Dvorianky, Parchovany), Sečovská Polianka, Vranov (f. Vranovské Dlhé³⁹), Viničky (f. Ladmovce, Veča, Somotor), Malá Bara (f. Veľká Bara), Cejkov, Novosad (f. Hraň, Kašov, Kožuchov, Hrčel'), Zemplínske Jastrabie (f. Kysta), Brehov (f. Sírnik), Zemplín (f. Nová Vieska, Svätá Mária, Pavlovo), Veľký Horeš (f. Strážne), Svätuš (f. Vojka, Rad, Svinica), Hrušov, Boľ (f. Zátin, Solnička), Kráľovský Chlmec (f. Malý Horeš), Bačka (f. Kapoňa), Boľany (f. Čierna), Veľké Trakany (f. Biel), Pribeník, Veľký Kamenec (f. Malý Kamenec, Gerepse) a Streda nad Bodrogom (f. Klin nad Bodrogom). Obec Borša bola fíliou farnosti Sátorajauhely a Byšta farnosti Vitány (na území Maďarska).⁴⁰

Do užského seniorátu patrilo 16 zemplínskych reformovaných farností a 52 fílií: Oborín (f. Kucany), Budkovce (f. Sliepkovce, Dúbravka, Kamoňa), Drahňov (Slavkovce), Michalovce (Lastomír, Močarany, Topoľany, Petrovce), Staré (f. Krivošťany, Oreské, Nacina Ves, Stankovce), Kučín (f. Nižný Hrabovec, Kladzany), Ľubiša (Nižné a Vyšné Ladičkovce, Koškovce, Hankovce, Dedáčov, Jabloň, Slovenské Krivé), Ohradzany (f. Slovenská Volová, Víťazovce, Sopkovce, Baškovce), Udavské (f. Rovné, Veľopolie, Adidovce, Papín, Vyšný Hrušov), Nižný Hrušov (Rakovec nad Ondavou, Lesné), Ondavské Matiašovce (f. Toverné), Žalobín (f. Ja-

³⁸ Zemplínska Teplica.

³⁹ Vranovská farnosť mala aj ďalšie fílie; tie však administroval slovenský kazateľ a obývali ich zrejme výlučne evanjelici a. v.

⁴⁰ Vizitácie zemplínskeho seniorátu z r. 1611. DIENES, Dénes (ed.). *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16. – 17. század.* Budapest : Osiris, 2001.

senovce, Petrovce), Ohradzany (f. Slovenská Volová, Kárna, Vítazovce, Sopkovce, Baškovce), Jankovce (f. Lukáčovce, Pakostov), Lieskovec (f. Topoľovka, Hudcovce, Štefanovce), Zbudské Dlhé (Hrabovec, Jabloň, Nižné Zbojné, Brestov).⁴¹ Obec Zbudza bola fíliou užskej farnosti Vinné.⁴²

Pôvodný počet reformovaných kalvínskych zborov na území Zemplínskej stolice bol však iste vyšší, keďže citované vizitácie odrážajú až situáciu od r. 1611, teda v čase, keď už niektoré niekdajšie reformované farnosti boli rekatolizované (napr. Humenné a okolie) Jurajom Drugethom.⁴³ Reformované obyvateľstvo ešte určitý čas pretrvalo v okolitých farnostiach obývaných z veľkej časti Rusínmi východného obradu (Ľubiša, Udavské, Ohradzany, Zbudské Dlhé), ktorých vysoký počet fílií tiež dokumentuje nespočetnosť veriacich. O ich úpadku svedčia aj priamo správy vizitátorov uvádzajúce ich žalostný stav a odpor rusínskeho obyvateľstva voči reformovaným farárom.⁴⁴

Vizitácie pritom uvádzajú na území Zemplínskej stolice ešte vyšší počet cirkevných zborov, ako je spomínaných 44 farností a 100 fílií. Popri nich obsahujú ešte údaje aj o lutherských zborm, patriacich pod správu kalvínskych seniorov. Na základe komparácie so stavom pri vzniku Šariško-zemplínskeho seniorátu ev. a. v. cirkvi r. 1663 možno určiť, že išlo o 15 farností a 33 fílií, obývaných slovenskými evanjelikmi.⁴⁵ Do zemplínskeho seniorátu na základe únie z r. 1596 patrilo 9 slovenských lutherských farností s 12 fíliami: Sol' (f. Zámutov), Sačurov (f. Lomnica, Porúbka), Čaklov (f. Vechec, Komárany), Vranov,⁴⁶ Hlinné (f. Jastrabie, Merník), Skrabské (f. Čierne, Michalok), Vyšný Žipov (f. Kvakovce, Slovenská Kajňa)⁴⁷ a Veľká Domaša (f. Dobrá).⁴⁸

Na území užského seniorátu sa nachádzalo 6 farností a 22 fílií, v ktorých pravdepodobne tiež žilo evanjelické obyvateľstvo: Kučín (f. Nižný Hrabovec, Kladzany), Ondavské Matiašovce (f. Benkovce, Toverné), Žalobín (f. Jasenovce, Petrovce), Jankovce (f. Girovce, Ďapalovce, Lukačovce, Košarovce, Nižná Sitnica, Pakostov, Hrušov, Černina, Petrovce), Lieskovec (f. Topoľovka, Hudcovce, Štefanovce) a Zbudské Dlhé (f. Hrabovec nad Laborcom, Nižné Zbojné, Brestov).⁴⁹ Vzhľadom na absenciu relevantných prameňov však nemožno určiť, či šlo o čisto evanjelické, kalvínske alebo konfesijne zmiešané obce. Keďže však väčšina z nich bola

⁴¹ *Vizitácie užského seniorátu z r. 1616 a 1652.* Tamže. Viaceré z nich pritom obývalo evanjelické obyvateľstvo.

⁴² Tamže.

⁴³ Farnosti v Humennom a blízkom okolí zanikli tak ešte na začiatku storočia.

⁴⁴ Napr. vizitácie v Ohradzanych a Zbudskom Dlhom. Tamže s. 256 – 257.

⁴⁵ HÖRK, József. *A Sáros-zempléni ev. esperesség története.* Kassa 1885, s. 34 – 35. Počet aj sídla farností sa od vizitácií zo začiatku storočia odlišujú.

⁴⁶ S fíliami, z ktorých sa niektoré stali samostatnými farnosťami; ďalšie boli v priebehu 17. storočia rekatolizované.

⁴⁷ *Vizitácie zemplínskeho seniorátu z r. 1611.* Tamže.

⁴⁸ *Vizitácie zemplínskeho seniorátu po r. 1611.* Tamže.

⁴⁹ *Vizitácie zemplínskeho seniorátu z r. 1611.* DIENES, Dénes (ed.). *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16. – 17. század.* (Ed. Dienes, D.) Budapest : Osiris, 2001.

r. 1663 včlenená do evanjelického a. v. šarišsko-zemplínskeho seniorátu, je pravdepodobné, že v nich existovali lutherské zbory. Jednoznačne evanjelické boli zrejme farnosti, ležiace východne a severovýchodne od Vranova (Kučín, Ondavské Matiašovce, Žalobín), pričom cirkevné zbory v okolí Humenného mohli byť v prvej polovici storočia tiež reformované kalvínske a pri ich odčlenení od predtiskej superintendencie mohli zohrať úlohu aj iné okolnosti. Aj nad nimi vykonával dozor vranovský konsenior, ktorý tam mohol posilať lutherských kňazov. Ich obyvateľstvo bolo pritom nábožensky nevyhranené, v polovici storočia už pod silným vplyvom katolíckej aj ortodoxnej cirkvi.

Pritom vizitácie neuvádzajú všetky reformované alebo lutherské farnosti na území stolice. Nenachádza sa v nich napr. Trhovište, Vrbnica či už spomínaná farnosť Pozdišovce s niektorými fíliami, ktorá mala byť do druhej polovice 17. storočia reformovaná.⁵⁰ Podľa iných (evanjelických a. v.) dobových prameňov existovala v Pozdišovciach reformovaná farnosť minimálne do začiatku druhej polovice storočia, keď pod vplyvom miestneho zemepána, a teda patróna cirkvi rodiny Szirmayovcov, prešla k augsburskému vyznaniu. K farnosti patrilo viacero fílií v okolitých obciach Šamudovce, Krásnovce, Močarany, Suché a Laškovce.⁵¹ Vzhľadom na neskoršie cirkevné pomery možno predpokladať, že spolu s Pozdišovcami prešli do evanjelických a. v. štruktúr aj všetky ich filie.

Ďalšou osobitosťou reformácie na území dnešného východného Slovenska a obzvlášť na teritóriu Zemplínskej stolice sú tzv. slovenskí kalvíni, teda reformované obyvateľstvo slovenskej národnosti, dodnes žijúce predovšetkým na Zemplíne. Švajčiarska reformácia, postupujúca v hornouhorských stolicach od polovice 16. storočia, zasiahla aj rozsiahle teritóriá obývané slovenským obyvateľstvom v Zemplínskej, Užskej, Abovskej a neskôr i v Šarišskej stolici. Jej postup zastavil až lutherský seniorát piatich slobodných kráľovských miest, ovládaný ich mestskými radami, ktoré prísne bdeli nad náboženskou čistotou učenia svojich kazateľov. Výrazne sa tak skomplikovalo jej ďalšie šírenie na západ, do Šarišskej stolice. Po konštituovaní reformovanej cirkvi v prvej polovici 17. storočia existovalo v štyroch predtiských seniorátoch (Abovskom, Zemplínskom, Užskom a Šarišskom) určite niekoľko desiatok slovenských reformovaných cirkevných zborov. Aj keď ich etnický charakter v tom období nie je možné vždy spoľahlivo rekonštruovať,⁵² dá sa pred-

⁵⁰ HÖRK, József. *A Sáros-zempléni ev. esperesség története*, s. 35.

⁵¹ Tamže, s. 353 – 354.

⁵² Národnostné pomery na východnom Slovensku v 17. storočí na mnohých miestach nezodpovedali stavu v nasledujúcom storočí a ako ukazujú doterajšie výskumy regionálnych dejín (Michalovce, Sobrance, okolie Sečoviec a Trebišova), najmä v blízkosti etnickej hranice bolo maďarské obyvateľstvo prítomné severnejšie než v neskoršom období. Posun osídlenia zo severu na juh nastal po satmárskom mieri a mnohé dovtedy maďarské alebo slovensko-maďarské obce tak osídlilo slovenské či rusínske obyvateľstvo. Podobne zanikli všetky jazykové ostrovy, napr. v Šarišskej stolici.

pokladať, že slovenskí reformovaní obývali nasledujúce obce na Zemplíne, ktorého územie patrilo vtedy do Zemplínskeho a Užského seniorátu Predtiského dištriktu.

V Užskom senioráte na území Zemplínskej stolice boli slovenské, resp. národnostne zmiešané reformované farnosti: Budkovce (s fíliami Sliepkovce, Dúbravka, Kamoňa), Michalovce (fílie Lastomír, Močarany, Topoľany, Petrovce, Čečehov, Vríbovec, Veľké Zálužice, Malé Zálužice, Straňany a Hažín), Staré (s fíliami Krivošťany, Oreské, Nacina Ves, Stankovce), azda i Nižný Hrušov (fílie Rakovec nad Ondavou, Lesné), Ondavské Matiašovce (s fíliou Toverné) a Žalobín (fílie Jasenovce, Petrovce).⁵³ Slovenské obyvateľstvo žilo v tom období akiste aj vo väčšine cirkevných zborov, označovaných reformovanými vizitátormi za rusínske, ako boli Ľubiša (s fíliami Nižné a Vyšné Ladičkovce, Koškovce, Hankovce, Dedačov, Jabloň, Slovenské Krivé), Ohradzany (fílie Slovenská Volová, Kárna, Vítazovce, Sopkovce, Baškovce), Jankovce (fílie Lukáčovce, Pakostov), Lieskovec (fílie Topoľovka, Hudcovce, Štefanovce), Zbudské Dlhé (fílie Hrabovec, Jabloň, Nižné Zbojné, Brestov) a Udavské (s fíliami Rovné, Veľopolie, Adidovce, Papín, Vyšný Hrušov).⁵⁴ Podobne slovenskí veriaci reformovaného náboženstva bývali do druhej polovice 17. storočia určite aj vo vtedy ešte reformovanej pozdišovskej farnosti a jej fíliách Šamudovce, Krásnovce, Močarany, Suché, Laškovce.⁵⁵

Na území Zemplínskeho seniorátu v Zemplínskej stolici žili slovenskí reformovaní v cirkevných zboroch Kuzmice (fília Brezina), Slivník, Malé Ozorovce (s fíliou Veľké Ozorovce), Nižný Žipov (fília Čelovce), Trebišov (s fíliami Parič, Veľký Ruskov, Zemplínske Hradište), Milhostov, Sečovce (fílie Kochanovce, Hriadky, Dargov, Bačkov, Kravany, Stankovce, Višňov, Zbehňov, Kinčeš, Albinov, Dvorianky, Parchovany), Sečovská Polianka a Vranov.⁵⁶

Okrem vymenovaných reformovaných farností a ich fílií, ktoré sú doložené v najstarších vizitáciách z konca 16., resp. začiatku 17. storočia, existovali vtedy slovenské reformované cirkevné zbory aj v iných zemplínskych obciach: Veľká Domaša,⁵⁷ Bánovce, Malčice a Vrbnica.⁵⁸ Slovenskí reformovaní žili akiste aj v humenskej farnosti a jej fíliách v bezprostrednom susedstve mestečka rekatolizovaných Jurajom Drugethom v prvej štvrtine 17. storočia.⁵⁹ Celkovo tak na začiatku 17. storočia v čase kulminácie helvétskej reformácie existovalo na území Zemplínskej stolice asi 25 (určite však viac ako 20) slovenských reformovaných farností s asi 70 (minimálne však 50) fíliami. Celkový počet slovenských reformovaných cirkevných zborov v Zemplínskej stolici sa tak určite blížil stovke. V dôsledku rekatolizácie od začiatku

⁵³ Časť z cirkevných zborov týchto troch farností bola akiste lutherská.

⁵⁴ DIENES, Dénes (ed.). *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16. – 17. század.*

⁵⁵ HÖRK, József. *A Sáros-zempléni ev. esperesség története*, s. 353 – 354.

⁵⁶ DIENES, Dénes (ed.). *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16. – 17. század.*

⁵⁷ Podľa niektorých prameňov žili v obci evanjelici.

⁵⁸ KIRÁLY, Péter. *A kelet-szláv nyelvújítás nyomtatott emlékei*. Budapest: Akadémiai kiadó, 1953, s. 29 – 30.

⁵⁹ Teda ešte nezachytených v najstarších užských vizitáciách.

17.⁶⁰ do druhej polovice 18. storočia však väčšina z nich zanikla a po vydaní Tolerančného patentu ich nebolo viac ako dve desiatky.⁶¹

Reformácia však v Zemplínskej stolici aspoň okrajovo a na krátky čas zasiahla aj ortodoxné obyvateľstvo, žijúce v severných okresoch. Od konca 16. storočia šírili Drugethovci a iní zemepáni helvétske učenie aj medzi Rusínmi. Najmä na ich Humenskom panstve rozprestierajúcom sa na severe stolice, tak vzniklo niekoľko rusínskych reformovaných farností. Tieto rusínske farnosti však rýchlo upadli, najmä po rekatolizácii Humenného a situáciu celkom posledných z nich zachytávajú vizitácie z polovice 17. storočia. Podľa kanonickej vizitácie z roku 1652 v Ohradzanoch, severne od Humenného, „mali kostol s mnohými modlami a ruskými zástavami... fara sa zrúcala, škola bola spustnutá a plot spadol.“⁶² Ešte ťažšie podmienky mal reformovaný kňaz medzi rusínskym obyvateľstvom Zbudského Dlhého. V roku 1652 bol jeho kamenný kostol „veľmi spustnutý, plný ruských zástav a modiel. Kazateľov dom, na konci dediny a kraji lesa, bol opustený, nedávno ho poškodili zloději a odviekli dobytok. Školu dedinčania rozobrali a spálili.“⁶³ Pozíciu reformovaného kazateľa v obci a vzťah ortodoxných Rusínov vo farnosti a jej filiách (Hrabovec, Jablón, Zbojné a Brestov) k nemu najlepšie charakterizujú ďalšie údaje vizitácie: „V dedinách bývajú takí kresťania, ktorí sa vôbec nechcú starať ani o kostol, ani o faru. Hovoria, nie je to naša starosť, ale farárova. Ani jeden kazateľ ešte neodišiel spomedzi nich nezbitý. Adama dokonca sami zabili a aj terajšiemu sa už ušlo fackovania. S dobrým svedomím poviem, že v tejto farnosti aj psa si viac vážia, ako duchovného učiteľa. Tento svet je veru očištom kňazov.“⁶⁴

Nie je známy počet rusínskych reformovaných cirkevných zborov na humenskom panstve ani podrobnosti ich pôsobenia. Jediné informácie o nich poskytujú kanonické vizitácie z polovice storočia. Vizitované farnosti boli určite poslednými z nich, ktoré sa udržali až do polovice storočia. Dokladá to aj ich žalostný stav, nepriateľské postoje vrchnosti a nezáujem obyvateľov, zachytené vo vizitáciách. Väčšina rusínskych, ako aj slovenských kalvínskych cirkevných zborov v okolí Humenného, bola rekatolizovaná už v prvej polovici 17. storočia, na čo poukazujú aj údaje z kanonickej vizitácie v Ľubiši z r. 1652. Podľa nich vtedy už v obci nestál kostol, lebo ho spálili žoldnieri (asi panskí drábi), kazateľ však zachránil bohoslužobné predmety, ako pohár, strieborný tanier a prikrývku na stôl Pána, ktoré dokonca odmietal vydať vizitátorovi.⁶⁵

⁶⁰ Zasiahla ich už prvá vlna rekatolizácie na začiatku 17. storočia na majetkoch Juraja Drugetha.

⁶¹ V 18. storočí bol úbytok reformovaného obyvateľstva najmä na hornom Zemplíne spôsobený nielen rekatolizáciou, no rovnako migráciou nového, rímsko a gréckokatolíckeho obyvateľstva v prvej polovici storočia.

⁶² DIENES Dénes (ed.). *Református egyház-látogatási jegyzőkönyvek 16 – 17. század*, s. 256.

⁶³ Tamže, s. 257.

⁶⁴ Tamže, s. 257 – 258.

⁶⁵ Tamže, s. 254.

RESUMÉ

Reformácia sa na území dnešného východného Slovenska a s ním aj v Zemplínskej stolici úspešne šírila už v prvej polovici 16. storočia. Ako prví sa stotožnili s myšlienkami Martina Luthera vtedy ešte zväčša nemeckí mešťania piatich hornouhorských slobodných kráľovských, príp. banských miest. V ďalšej etape postupu reformácie, na vidieku, zohrali kľúčovú úlohu zemepáni, z rôznych príčin podporujúci šíriteľov Lutherovho učenia. Významnú funkciu v ďalšom šírení reformácie zohrali pritom zemepanské mestá a mestecká, ktoré sa vďaka rozsiahlym privilegiám a istej autonómii stali neskôr kultúrnymi, školskými a správnymi centrami protestantizmu.

V štyridsiatych rokoch začali do Horného Uhorska prenikať myšlienky švajčiarskej reformácie. Takisto v Zemplínskych obciach a mestečkách postupne veľká časť lutherských reformačných farností prijala nový, helvétsky smer reformácie. Centrá švajčiarskej reformácie od začiatku ležali aj na území Zemplínskej stolice, alebo v jej bezprostrednej blízkosti (Blatný Potok, Gönc). Ich vplyv ešte viac zosilnel po roku 1561, keď na synode v juhozemplínskom Tarcali väčšina zemplínskych farárov prijala Kalvínovo a Bezeho ženevské vyznanie viery, čím sa zemplínski reformační kazatelia v základných teologických otázkach rozišli so svojimi kolegami zo slobodných kráľovských miest. Aj na Zemplíne sa však stretlo nové učenie s prekážkou v podobe magnátov a zemanov, dôsledne strážiacich čistotu lutherského smeru, akým bol najmä Gabriel Perényi. Až po jeho smrti, r. 1567 mohol byť obnovený zemplínsky reformovaný seniorát, kontrolujúci väčšinu farností v stolici. Do konca tretej štvrtiny 16. storočia sa skonštituovali štyri senioráty, tvoriace predtiský dištrikt (superintendenciu) reformovanej cirkvi v Uhorsku: abovský, boršodsko-gemersko-malohontský, užský a zemplínsky.

Významnou osobitosťou reformácie na území Zemplínskej stolice bola symbióza reformovaných a evanjelických farností, formálne vyjadrená úniou, uzavretou v meste Sátoraljaújhely r. 1597. Vzťahovala sa na evanjelické farnosti na panstvách Vranov a Skrabské, organizačne patriace do reformovaného zemplínskeho seniorátu.

Ďalšou zvláštnosťou hornouhorskej reformácie je vznik slovenských reformovaných cirkevných zborov. Nachádzali sa v Abovskej, Užskej, Šarišskej, no najmä v Zemplínskej stolici. Na začiatku 17. storočia presahoval ich počet sto, no v nasledujúcom storočí v dôsledku rekatolizácie a príchodu nových obyvateľov väčšina z nich zanikla.

Podobne ešte v priebehu 17. storočia zanikli nepočtetné rusínske reformované cirkevné zbory, založené najmä z iniciatívy Drugethovcov na prelome storočí na ich rozsiahlom panstve.

SUMMARY

Reformation in the area of contemporary Eastern Slovakia including Zemplén county spread successfully already in the first half of the 16th century. Townsmen of five Upper Hungarian free royal and mining towns, at that time mostly of German origin, were the first who accepted Martin Luther's ideas. In the next period of the Reformation progress in the rural areas, the key role was played by country gentlemen who supported the propagators of Luther's teaching for various reasons. Minor noblemen's towns and townships played a major role in further spread of Reformation. At the later date they became cultural, educational and administrative centres of Protestantism due to their extensive privileges and certain autonomy.

In the fortieth the ideas of Swiss Reformation started to penetrate into Upper Hungary. In Zemplén communities and towns as well, most Lutheran Reformed parishes gradually accepted new Helvetian Reformation. Since its beginning, centres of the Swiss Reformation were situated in the area of Zemplén county or in its immediate vicinity (Blatný Potok, Gönc). Their influence boosted even more after 1561 when at the synod in the South-Zemplén Tarcál, most of the Zemplén Reformed priests accepted Calvin's and Beza's Geneva Confession, whereby the Zemplén Reformed priests broke with their peers in the free royal towns in basic theological issues related to the faith. In Zemplén, too the new teaching encountered obstacles on the part of magnates and nobility such as Gabriel Perényi watching purity of Lutheran orientation consistently. Only after his death in 1567 the Reformed Zemplén seniorate could be restored controlling majority of parishes in the county. Towards the third quarter of the 16th century four seniorates were established: Abov, Borsod-Gemer-Malohont, Uh and Zemplén ones thus creating pre-Ticza district (superintendence) of the Reformed Church in Hungary.

Symbiosis of the Reformed and Evangelical parishes in Zemplén county formally expressed by the union formed in the town Sátoraljaújhely in 1597 was an important peculiarity of the Reformation in the area of Zemplén county. It included Evangelical parishes at the estates Vranov and Skrabske organizationally belonging to the Reformed Zemplén seniorate. A further peculiarity of the Upper-Hungarian Reformation was the establishment of Slovak Reformed churches choirs being active in Abov, Uh, Saris, and especially in Zemplén county. At the beginning of the 17th century their number exceeded one hundred, but in the following century majority of them ceased to exist due to recatholization and arrival of new citizens. Similarly, numerous Ruthenian Reformed church choirs created on the Drughets' initiative on their vast estate at the turn of the centuries ceased to exist.

Adresa autora:

Dr.h.c. prof. PhDr. Peter KÓNYA, PhD.

Prešovská univerzita v Prešove

Filozofická fakulta

Ul. 17. novembra č.15, 080 01 Prešov

e-mail: peter.konya@unipo.sk

VZNIK MINORITSKÉHO KLÁŠTORA V RADE AKO OVOCIE HISTORICKEJ OBNOVY REHOLE MINORITOV V UHORSKU

Jozef Sukeník OFMConv.

THE FORMATION OF THE CONVENTUAL FRANCISCANS MONASTERY IN RAD AS A FRUIT OF THE HISTORICAL RESTORATION OF THE ORDER OF FRIARS MINOR CONVENTUAL IN THE KINGDOM OF HUNGARY

Abstract: In the years 2011 – 2013 the remains of the defunct Franciscan monastery in Rad (district of Trebišov) were found. In the Franciscan Order this monastery has always been associated with names of martyrs from the times of the Reformation. In the work of recatholisation of Zemplín and the restoration of the Order of Friars Minor in the territory of the Kingdom of Hungary the noble families Pete and Druget were involved since 1609. With their help Friars Minor from Poland came to act to Stropkov and Vranov, but they were not able to restore the structures of the order. After the founding of the Roman mission congregation, so-called Propaganda Fide in 1622, the Holy See began to send apostolic missionaries to the Kingdom of Hungary. Many of them were Conventual Franciscans. In our country the missionaries faced difficulties in communication and ever-present threat of life. In addition, their religious community made up of brothers of several nationalities, was in a deep internal crisis. This caused that the domestic Church hierarchy sometimes refused their services or directly impeded the activity of the order in their territory. The monastery in Rad, despite the difficulties, was grounded in 1637 thanks to the Italian Pater Pietro Vallonica and the nobleman Juraj Melit. It was the collective work of Italian and Polish monks. For more than a century it became the pastoral and missionary base of Friars Minor who often proved their loyalty to the Catholic church by losing their lives.

Keywords: Apostolic missionaries. Order of Friars Minor Conventual. Propaganda Fide. Recatholisation. Residence in Rad.

V roku 1682 publikoval minoritský páter a historik Giovanni Franchini¹ v Ríme prvú ucelenú štúdiu o stave minoritskej rehole a pôsobení minoritov na celom svete. Jej názov je *Status Religionis Franciscanae Minorum Conventualium*. Vo svojom diele

¹ COSTA, Francesco. *Il P. M. Giovanni Franchini da Modena dei Frati Minori Conventuali (1663 – 1695) cenni biografici e scritti*. Roma : Miscellanea Francescana, 2001, 378 s.

predstavil páter Franchini uhorskú misiu ako popredný príklad vtedajších apoštolských misií konventuálnych františkánov. Dôvodom jeho obdivu k bratom pracujúcim na misiách v našej krajine bola nezlomná vernosť ich poslaniu spečatená krvou novica Iglódiho z kláštora v Rade i svedectvo hrdinského utrpenia mnohých ďalších rehoľníkov pôsobiacich v Rade alebo na iných miestach dnešného východného Slovenska.²

Smrťou brata Štefana Iglódiho 6. novembra v roku 1639 sa začala písať krvavá časť dejín tohto minoritského kláštora.³ Rehoľný dom v Rade je známy v dielach historikov od čias Franchiniho až podnes ako miesto, kde sa mimoriadne trpelo pre vernosť katolíckej cirkvi a vytrvalosť v evanjelizačnej misii. Mnohé informácie o pohnutých dejinách rezidencie, ktoré boli známe z dosiaľ publikovanej literatúry,⁴ potvrdzuje najnovší archeologický výskum vykonaný odborným tímom Fakulty umení Technickej univerzity v Košiciach pod vedením Mgr. Petra Tajkova, PhD.⁵

² FRANCHINI, Giovanni. *Status Religionis Franciscanae Minorum Conventualium*. Roma : Typographiae Stephani Caballi, 1682, s. 27 – 29.

³ Podrobná správa o živote a mučeníckej smrti tohto novica sa nachádza v Archivio Storico de Propaganda Fide v Ríme pod signatúrou ASPF, SOCG Vol. 83. Fol. 228 – 233/v. V minulom storočí bol dokument v odbornej tlači publikovaný dvakrát: MORARIU, Bonaventura. *Relazione sul Martirio del servo di Dio fra Stefano Iglodi, O.F.M.Conv. († 1639)*. In *Miscelanea Francescana*, 1948, roč. 48, č. 2 – 3, s. 358 – 367; TÓTH, István György et al. *Relationes Missionariorum de Hungaria et Transilvania (1627 – 1707)*. Rím – Budapešť : Bibliotheca Academiae Hungariae in Roma, 1994, s. 66 – 72.

Prvý Iglódiho životopis bol publikovaný v roku 1711 v Terni: ARGENTI, Francesco Antonio, *Effigie Con un breve, e succinto ragguaglio della vita Di alcuni Religiosissimi Uomini, e pie Donne, Che tempi nostri hanno fiorito in Santità, e Virtù Nell'Ordine Serafico de' Minori Conventuali di San Francesco*. Terni : Nicola Saluzi, 1711, s. 46 – 48; LIPSIN, Ludovicus. *Compendiosa Historia vitae seraphici Patris Francisci in Formam dialogi Pro Clariori intelligentia, et firmiori Rerum descriptarum memoria*. Assisii : Typis Andreae Sgariglia, 1756, s. 146 – 147.

⁴ KNÁISZ, Michael. *Chronologo – Provinciale Ordinis F. F. Minorum S. Francisci Conventualium Provinciae Hungariae, et Transilvaniae, nunc S. Elisabeth Reginae nuncupatae*. Posenii : Typis Georgii Aloysii Belnay, 1803, s. 319 – 322; SZIRMAY, Antonius. *Notitia Topographica, Politica inclyti Comitatus Zempléniensis*. Budae : Typis Regiae Universitatis Pestanae, 1803, s. 231 – 235; SBARALEAE, Hyacinthus. *Supplementum et Castigatio ad Scriptores Trium Ordinum S. Francisci a Waddingo, Aliisque descriptos; Cum adnotationibus ad Syllabum Martyrum eorumdem Ordinum*. Romae : Typographia S. Michaelis ad Ripam. apud Linum Contedini, 1806, s. CII; BENOFFI, Francesco Antonio. *Compendio di Storia minoritica*. Pesaro : Tipi di Annesio Nobili, 1829, s. 196, s. 296; KARÁCSONYI, János. *Szt. Ferencz Rendjének Története Magyarországon 1711-ig*. Vol. II., Budapest : Magyar tud. Akadémia kiadása, 1924, s. 26; CHIAPPINI, Aniceto. *Annales Minorum seu Trium Ordinum a S. Francisco institutorum*. Vol. XXVIII., Florentiae : Claras Aquas, 1941, s. 547; MONAY, Franciscus. *De Provincia Hungarica Ordinis Fratrum minorum Conventualium Memoriae Historiae*. Romae : Miscellanea Francescana, 1953, s. 17 – 19; CAM-PANELLA, Giovanni. *Padre Andrea Scalimoli da Castellana O.F.M. Conv.* Trentola Ducenta : Pontificio Istituto Missioni Estere, 1983, s. 88 – 89; ČIŽMÁR, Marián. *Rehoľný život na území Košického arcibiskupstva*. Vol. II., Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 314 – 316; KOROKNAY, Gyula. *Kállói Kapitányok*. Nyíregyháza : Szabócs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, 2006, s. 59 – 60; SUKENÍK, Jozef. *Mučeníci z kláštora Rad*. In SEDLÁK, Jozef et al. *Archeológia času Brehová/Rad*. Bratislava : Fond na podporu umenia MKSR – Rehoľa minoritov, 2016, s. 227 – 236.

⁵ TAJKOV, Peter. *Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu zaniknutého kostola vo farskom dvore v obci Rad okr. Trebišov*. Košice : Technická univerzita Košice, 2011, 154 s.; TAJKOV, Peter. *Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu zaniknutého kostola vo farskom dvore v obci Rad okr. Trebišov*. Košice : Technická univerzita Košice, 2013, 142 s.

Úlohou tejto štúdie je poukázať na historické okolnosti vzniku rehoľného domu v Rade so zvláštnym ohľadom na situáciu, v akej sa v prvých desaťročiach 17. storočia ocitlo rehoľné spoločenstvo bratov minoritov pôsobiach v Uhorsku. Založenie ich kláštora v Rade prebiehalo počas reformácie a tzv. protireformácie. Bol to čas hlbokkej krízy vnútri uhorskej katolíckej cirkvi, čas zložitej vnú-tropolitickej situácie uhorského kráľovstva, ktoré bolo navyše oslabené aktivitou silného vonkajšieho nepriateľa – Turkov. Pre minoritské rehoľné spoločenstvo je to obdobie obnovy a reorganizácie na generálnej úrovni a zároveň čas nového začiatku jeho pôsobenia na území uhorského kráľovstva.

Zánik konventuálnej vetvy františkánskeho rádu v Uhorsku

Rok 1517 je považovaný za symbolický počiatok cirkevnej reformácie. V tom istom roku vrcholí vo vnútri františkánskeho rádu dlhotrvajúci spor o interpretáciu sľubu chudoby. Konflikt svojším spôsobom ukončil pápež Lev X., ktorý v roku 1517 rozdelil rád menších bratov na dve nezávislé rehole – menších bratov observantov (reformovaná vetva) a menších bratov konventuálov (minoritov).⁶ Observanti mali v tom čase v prevažnej časti provincii väčšinové postavenie. Konventuálnu vetvu utvorila menšinová časť františkánov, tá, ktorá odmietla prijať prísnu reformu observancie a vo výklade reguly preferovala umiernenější postoj v otázkach rehoľnej chudoby.⁷ Na prelome 16. a 17. storočia prechádzali minoriti v dôsledku spomínaného rozdelenia zložitou vnútornou transformáciou a reorganizáciou, ktorá sa premietla predovšetkým do dôkladnej revízie rehoľných pravidiel. Pápež Urban VIII. schválil nové konštitúcie minoritského rádu dňa v roku 1628.

V čase veľkých zmien a intenzívnej vnútornej obnovy rehole sa na území Uhorska konventuáli úplne vytrácajú zo scény. Väčšina františkánskych kláštorov prešla totiž už v priebehu 15. a začiatkom 16. storočia k reformnej observantskej vetve. Mnohé konventy zanikli v dôsledku vojny s Turkami alebo v dôsledku rýchlo postupujúcej reformácie.⁸ Úrad uhorského provinciála minoritov je od roku 1550 už generálnym ministrom prepožičiavaný iba *ad honorem* niektorému zo zaslúžilých talianskych pátrov. Prvým takýmto titulárnym provinciálom sa stal v roku 1550 p. Vincentius Mazara.⁹ Skutočná voľba provinciálneho ministra riadnym orgánom, provinciálnou kapitulou, sa v Uhorsku znova odohrala prvýkrát až v roku 1702, keď bol za provinciála zvolený páter Thomas Artoi, dovtedajší

⁶ GEMELLI, Agostino. *Il Francescanesimo*. Milano : Edizioni O. R., 1979, s. 152 – 153.

⁷ HOLZAPFEL, Heribert. *Manuale Historiae Ordinis fratrum Minorum*. Friburg – Brisgovia : Herder, 1909, s. 135 – 139.

⁸ MONAY, Franciscus. *De Provincia Hungarica Ordinis Fratrum minorum Conventualium*, s. 13.

⁹ KNÁISZ, Michael. *Chronologo-Provinciale Ordinis F. F. Minorum S. Francisci Conventualium*, s. 303.

gvardián prešovského konventu.¹⁰ Obnova štruktúr, úradov a riadneho fungovania mino-ritskej rehoľnej provincie trvala teda viac ako 150 rokov.

Pátri v čestnom úrade provinciála do Uhorska necestovali, no tento úrad bol zverovaný dôležitým osobnostiam. Medzi nimi vynikajú dve slávne mená. Čestným uhorským provinciálom bol od roku 1556 páter Felix Peretti de Monte Alto,¹¹ ktorý sa stal potom známy ako pápež Sixtus V., alebo o päťdesiat rokov po ňom páter Jacobus Montonari, neskorší generálny minister celého rádu.¹² Do Uhorska začali provinciálni ministri z Talianska cestovať až pod vplyvom misijného hnutia po založení kongregácie *Propaganda Fide* v roku 1622.¹³ Prvým z tých, čo sa na ťažkú a nebezpečnú misiu podujali, bol páter Vincenzo Pinieri v roku 1629.¹⁴

Prvé kroky k formálnej obnove rádu

V diele obnovy rehoľného života konventuálnych františkánov v Uhorsku, predbehla aktivitu Svätej stolice i generálnej kúrie minoritského rádu iniciatíva niektorých šľachtických rodov z východného Slovenska, konkrétne Drugetovcov a Peteovcov. Vďaka aktivite Juraja Drugeta z Humenného bol totiž na krátku dobu (v rokoch 1614 – 1619) obnovený minoritský konvent vo Vranove, v ktorom prebývali spočiatku len dvaja rehoľníci. Minoriti oň prišli pri Betlenovom povstaní, keď bol vyrabovaný a dostal sa do rúk kalvína Štefana Ňáriho, ktorý ho daroval svojej manželke.¹⁵

Fundácia stropkovského konventu

Iným, známejším pokusom o obnovu rádu v Uhorsku, je fundácia stropkovského konventu. Tá bola zásluhou manželky šľachtica Štefana Peteho, Anny Kiščanky z Ciechanowicz, ktorá bola poľskej národnosti. V roku 1609 u svojho manžela docielila, že do Stropkova pozval pôsobiť minoritov z poľského Krosna. Fundácia manželov Peteovcov sa však na prvý raz nepodarila. Šľachtic totiž v roku 1611 padol v Sedmohradsku.¹⁶ Minoriti potom prišli do Stropkova až v roku 1616 na pozvanie ich syna Štefana, ktorý s pomocou svojho strýka, jasovského opáta Františka Peteho, napokon v Stropkove kláštor založil. Do Konventu sv. Kríža v Stropkove prišli pôsobiť poľskí minoriti z Krosna.¹⁷ Na ich čele stál páter Ciprián Saxili, jeho

¹⁰ BENOFFI, Francesco Antonio. *Compendio di Storia minoritica*, s. 301; MONAY, Franciscus. *De Provincia Hungarica Ordinis Fratrum minorum Conventualium*, s. 19 – 20.

¹¹ KNÁISZ, Michael. *Chronologo-Provinciale Ordinis F. F. Minorum S. Francisci Conventualium*, s. 303.

¹² KNÁISZ, Michael. *Chronologo-Provinciale Ordinis F. F. Minorum S. Francisci Conventualium*, s. 305.

¹³ TÓTH, György István. *The Holy Congregation for the Propagation of Faith and Hungary*. In TÓTH, György István et al. *Litterae Missionariorum de Hungaria et Transilvania (1572 – 1717)*. Vol. I., Roma – Budapest : Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma, 2002, s. 82 – 97.

¹⁴ KNÁISZ, Michael. *Chronologo-Provinciale Ordinis F. F. Minorum S. Francisci Conventualium*, s. 306.

¹⁵ ASPF, SOCG Vol. 219. Fol. 437 – 444/v. + 429. + 434/v.

¹⁶ BEŇKO, Ján. *Stropkov : Monografia mesta*. Martin : Gradus, 1994, s. 61.

¹⁷ KARÁCSONYI, János. *Szt. Ferencz Rendjének Története*, Vol. II., s. 437 – 438.

spoločníkmi boli pátri Benedikt Radzinski, Daniel Radomski, a Sebastian L'vovski. K štvorici kňazov patrila rehoľný brat Hipolit Pilzenski.¹⁸

Generálna kúria v Ríme ich aktivitu registrovala a ošetrila formálne vedenie týchto bratov tak, že jedného z nich menovala do úradu *generálneho komisára*. Ten mal právomoci vikára, podobné tým, aké mávajú v rehoľných provinciách provinciálni ministri. Prvým generálnym komisárom uhorskej provincie sa stal roku 1616 jeden zo spoločníkov Benedikta Radzinského, páter Ciprián Saxili.¹⁹

Stropkovský kláštor bol posvätený v roku 1617. Jeho prvým predstaveným sa stal Poliak Benedikt Radzinski. Už o rok neskôr bol dom prepadnutý ozbrojencami Gabriela Betlena a rehoľníci boli prinútení opustiť ho. Čoskoro bol minoritom vrátený, bol ale vážne poškodený.²⁰ Jeho fungovanie na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov mohlo byť obmedzené, ale iste nebolo úplne pozastavené. Fundátor totiž ešte roku 1629 odovzdával kláštoru ročné dôchodky.²¹ V kláštore sa v tom čase usadilo i niekoľko talianskych misionárov, ktorí odtiaľ podávajú správy kongregácii *Propaganda Fide*.²² Napriek tomu Stropkovský kláštor chýba na zozname všetkých uhorských kláštorov, ktorý je priradený k aktám ostrihomskej diecéznej synody v Trnave roku 1629.²³

Zaangažovanie Svätej stolice

Postup protestantskej reformácie a ostatné činitele spôsobili, že štruktúry katolíckej cirkvi v Uhorsku sa oslabili natoľko, že po vzniku rímskej misijnej kongregácie *Propaganda Fide* v roku 1622 bolo Uhorsko so Sedmohradskom oficiálne vyhlásené za misijné územie.²⁴ Cieľom nového pápežského úradu bolo šírenie katolíckej viery na nekresťanských územiach a na územiach, ktoré odpadli od katolíckej cirkvi. Svätá stolica preto v spolupráci s rehoľnými predstavenými vysielala do misijných krajín rehoľníkov, tzv. *apoštolských misionárov*. Generálna kúria rehole minoritov v Ríme už v prvých desaťročiach po založení Kongregácie vyslala do misijného sveta

¹⁸ Zoznam rehoľníkov, ako aj podrobné informácie o prvých rokoch konventu viď v rukopise, ktorý je uchovávaný v Cirkevnej zbierke Római Katolíkus Egyházi Gyűjtemény v Sárospataku v Maďarsku. Dokument nemá signatúru: RADZINSKI, Benedikt. *Inventarium Ecclesiae Ztropkoviensiae apud Sanctam Crucem in suburbio*. Stropkov, 1633, s. 1/v.

¹⁹ KNÁISZ, Michael. *Chronologo-Provinciale Ordinis F. F. Minorum S. Francisci Conventualium*, s. 306.

²⁰ RADZINSKI, Benedikt. *Inventarium Ecclesiae Ztropkoviensiae*, s. 2/v.

²¹ Štátny oblastný archív v Prešove: ŠOBA Prešov, *Pete – Stropkov*, Fol. 352.

²² ASPF, SOCG Vol. 219. Fol. 437 – 444/v. + 429, + 434/v.

²³ PÉTERFFY, Carolus. *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae Ab Anno Christi MXVI. Usque ad Annum MDCCXXXIV accedunt, Regum Hungariae, et Sedis Apostolicae Legatorum Constitutiones Ecclesiasticae*. Posonii : Typis Haeredum Royerianorum, 1742, s. 279 – 281.

²⁴ KOKŠA, Djuro. L'organizzazione periferica delle Missioni in Ungheria e in Croazia. In METZLER, Josef. (ed.). *Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Memoria Rerum; 350 anni a Servizio delle Missioni; 1622 – 1972. Vol. I/2. 1622 – 1700*. Rom – Freiburg – Wien : Herder, 1971, s. 274.

stovky pátrov.²⁵ Prvých misionárov do nášho kráľovstva vyslala Kongregácia už rok po svojom vzniku, v roku 1623. Zároveň začala u nás vedľa diecéznych a klasických rehoľných (provinčných) štruktúr budovať samostatnú organizačnú štruktúru misionárov, kladúc na čelo misijných skupín tzv. *misijného* alebo *apoštolského prefekta*. Prvým prefektom v Uhorsku bol p. Andreas Bogoslavicius, ktorý bol v roku 1623 spolu so siedmymi spoločníkmi vyslaný na územia Moldavska a Valašska.²⁶

V tých časoch bolo katolíckych kňazov v Hornom Uhorsku veľmi málo a ich pôsobenie bolo spojené s veľkými ťažkosťami. Bolo preto náročné nájsť ochotných záujemcov o misijné pôsobenie u nás. Obyvateľstvo bolo navyše národnostne veľmi rôznorodé a pre talianskych rehoľníkov sa jazyková bariéra javila ako neprekonateľná prekážka. Dňa 30. marca roku 1629 vymenovala kongregácia *Propaganda Fide* za apoštolského misionára Transilvácie pátra Vinceza Pinieriho.²⁷ Predtým, ako vycestoval, obdržal dňa 28. apríla roku 1629 od generálnej kúrie dekrét, ktorým bol menovaný aj za provinciálneho ministra Uhorska a Transilvácie. Stal sa tiež generálnym komisárom Transilvácie, Moldavska, Valašska, Bulharska, Litvy, Ruska a Uhorska.²⁸ Páter Vincenzo sa pokúšal medzi spolubratmi nájsť niekoľkých spoločníkov ochotných vycestovať na misiu spolu s ním. V máji toho istého roku ale informuje kongregáciu *Propaganda Fide*, že do tých častí sveta s ním bez nároku na zvláštnu odmenu nikto nechce ísť. Požiadal teda o fakultu udeliť po troch rokoch misijnej služby doktorský titul ôsmym bakalárom, ktorí by šli na tieto územia spolu s ním.²⁹ Kongregácia mu vyhovel.³⁰ Páter Pinieri si potom spolupracovníkov našiel a jeho misia v Uhorsku a Sedmohradsku sa uskutočnila v rokoch 1629 – 1632. Kvôli zvýšeniu atraktívnosti nepopulárnej misijnej práce v Uhorsku a Sedmohradsku, obdarovávala Svätá stolica tunajších misionárov stále ďalšími a ďalšími privilégiami.³¹

²⁵ Minoritské misie boli otvorené v týchto krajinách: Albánsko, Argentína, Česko, Bulharsko, Germánia, Mezopotámia, Moldavsko, Poľsko, Rumunsko, Rusko, Sliezske, Morava, Transylvánia, Valašsko, Uhorsko a Perzská ríša. - ASPF, *SC Missioni Miscelanea* Vol. 10. Fol. 131 – 171.

²⁶ ASPF, *SC Missioni, Miscelanea* Vol. 10. Fol. 131.

²⁷ ASPF, *SC Missioni Miscelanea* Vol. 10. Fol. 143.

²⁸ KNÁISZ, Michael. *Chronologo-Provinciale Ordinis F. F. Minorum S. Francisci Conventualium*, s. 306.

²⁹ ASPF, *SOCG* Vol. 389. Fol. 195. + 202/v.

³⁰ ASPF, *SOCG* Vol. 390. Fol. 427. + 432/v.

³¹ Po niekoľkých desaťročiach boli ich právomoci už veľmi veľké. Počas pobytu na misijnom území mohli napríklad vykonávať farskú pastoračiu a vysluhovať všetky sviatosti (okrem kňazstva a birmovania) všade tam, kde nebolo katolíckeho farára. Mávali jurisdikciu udeliť rozhréšenie od cenzúr rezervovaných biskupom, aj od niektorých cirkevných trestov vyhradených samotnej Apoštolskej stolici. Týmto misionárom bolo dovolené vlastniť i študovať zakázané knihy. Mohli slúžiť každodenne dve omše na akomkoľvek slušnom mieste, aj mimo kostola, pričom ich prenosné oltáriky mali štatút privilegovaných oltárov. Pri vážnych okolnostiach mali právo dišpenzovať od všetkých rehoľných sľubov, aj od rôznych iregularít. Mohli v niektorých okolnostiach udeľovať plnomocné odpustky. Pri zanášaní eucharistie chorým a umierajúcim mohli niesť sv. prijímanie tajne, v prestrojení, bez liturgických rúch, sviečok a zvončeka. V niektorých okolnostiach im Kongregácia dovoľovala nosiť svetský odev miesto rehoľného, dokonca ich dišpenzovala od modlitby kňazského breviára. Tieto

Po svojom príchode do našich krajov sa v roku 1629 páter Pinieri usadil v Stropkove. Následne sa všemožne snažil obnoviť minoritský konvent vo Vranove, ktorý v roku 1619 obsadil gróf Ňári. V období zložitého vyjednávania o jeho vrátení páter Vincenzo trval na tom, aby sa vo Vranove zdržiavali aspoň dvaja minoriti. Okrem toho sa energický Pinieri angažoval za získanie budovy konventu v Košiciach. Kongregáciu informoval aj o svojej misijnej aktivite v Prešove.³²

Počet minoritských apoštolských misionárov v Hornom Uhorsku postupne rástol. V roku 1630 s pátrom Pinierim spolupracovali pátri Nicoló Vlissi da Macerata, Michael Angelo Melis Sardo a Francesco Angelini/Angelucci dalla Serra dei Conti.³³ Pridal sa k nim páter Guglielmo da Peruggia.³⁴ Na jar roku 1631 povolal Pinieri do práce v Hornom Uhorsku aj pátra Chryzostoma Klusa, Poliaka, člena ruskej minoritskej provincie.³⁵ Páter Chryzostom po príchode na naše územie pôsobil v Prešove.³⁶ Pinierimu sa podarilo usadiť minoritov aj v Humennom. V závere jeho misie (1632) tam pôsobilo päť bratov, ktorí sa venovali duchovnej službe v meste a v dvanástich dedinách na okolí.³⁷

Vincenzo Pinieri si prácu v misii napriek všetkým ťažkostiam obľúbil. V roku 1631 ale vážne ochorel. Funkčné obdobie jeho provincialátu sa končilo a za jeho nástupcu bol menovaný páter Ottaviano Camerani de Ravenna, profesor viedenskej univerzity.³⁸ Ten nejavil záujem ujať sa úradu takým spôsobom, ako jeho predchodca. Preto páter Vincenzo ešte pred návratom do Talianska poprosil listom z 18. apríla roku 1632 kongregáciu *Propaganda Fide*, aby menovala pre bratov v Uhorsku predstaveného, ktorý nebude Talian. Navrhol svojho spoločníka z ciest, ktorého meno v liste nespomína, no charakterizuje ho prívlastkami *virtuoso*, *esemplare* a *honorato*. Tvrdí o ňom, že v kraji pôsobí už šesť rokov a bol jedným z bratov, čo pred Betlenovým povstaním obývali vranovský konvent.³⁹ Páter Vincenzo Pinieri z Uhorska odišiel zoslabnutý chorobou na jar roku 1632. Kongregácia však s menovaním predstaveného pre apoštolských misionárov musela počkať ešte dva roky. Viacerí talianski misionári totiž v tomto období umreli a páter Francesco Angelini della Sera ostal napokon pôsobiť na území Horného Uhorska ako jediný apoštolský misionár z minoritských radov. Jeho ochrancami boli gróf Ján Druget z Humenného a bratia Juraj a Peter Melitovci.⁴⁰

i iné privilégia obsahuje jeden z menovacích dekrétov: ASPF, *SC Ungheria e Transilvania* Vol. 4. Fol. 344 – 345.

³² ASPF, SOCG Vol. 219. Fol. 437 – 444/v. + 429. + 434/v.

³³ ASPF, SOCG Vol. 390. Fol. 427. + 432/v.

³⁴ ASPF, SOCG Vol. 390. Fol. 455–456/v.

³⁵ ASPF, SOCG Vol. 394. Fol. 246–246/v.

³⁶ ASPF, SOCG Vol. 76. Fol. 290. Fol. 286–287/v.

³⁷ ASPF, SOCG Vol. 219. Fol. 391 – 392/v.

³⁸ KNÁISZ, Michael. *Chronologo-Provinciale Ordinis F. F. Minorum S. Francisci Conventualium*, s. 307.

³⁹ ASPF, SOCG Vol. 58. Fol. 56–57/v.

⁴⁰ TÓTH, István György et al. *Relationes Missionariorum*, Vol. V., 3134.

Kongregácia následne organizovala ďalšiu misijnú skupinu. Tá sa utvorila a dorazila na naše územie až v roku 1634. Tvorili ju pátri Pietro Vallonica da Sant'Angelo de Firmo, Bonaventura da Genova, Francesco Mogliano a Francesco Modica, minorita zo sedmohradska. Dodatočne bol za apoštolského misionára vymenovaný aj Benedikt Radzinski, gvardián stropkovského konventu, ktorého Svätá stolica dňa 19. júna vymenovala za historicky prvého misijného (apoštolského) prefekta určeného len pre bratov v Hornom Uhorsku.⁴¹

Konflikty misionárov s miestnou hierarchiou

Z listovej komunikácie v období tridsiatych rokov 17. storočia vidieť, že domáca cirkevná hierarchia po prvých negatívnych skúsenostiach zaujala veľmi odmietavý postoj k prijímaniu minoritských pátrov do svojich služieb. Ukážkovým prípadom je správanie kardinála Pázmaňa, ktorý ešte v roku 1634 prijal skupinu talianskych minoritov veľmi láskavo. V jeho službách sa následne uplatnil páter Bonaventúra da Genova, ktorý sa stal sekretárom a tlmočníkom tohto veľkého muža.⁴² V nasledujúcich rokoch sa už ale Pázmaň voči pôsobeniu minoritov staval veľmi skepticky, dokonca odmietavo.⁴³ Páter Bonaventúrav bohatej korešpondencii permanentne referuje rímskym predstaveným o Pázmaňovej averzii voči minoritom. V jednom z nich prezrádza, čo spôsobilo stratu priazne tohto dôležitého muža: Pázmaň vraj poskytol minoritom veľký obnos peňazí na obnovu ich konventu v Stropkove. Dostali aj vinice a iné statky. Jeho dar bratia prijali, ale miesto toho, aby konvent z týchto prostriedkov opravili, odišli a nechali ho opustený.⁴⁴

Je pravda, že v tridsiatych rokoch 17. storočia stropkovský konvent stále nebol obnovený. Benedikt Radzinski kvôli tomu úplne stratil dôveru svojich spolu-bratov.⁴⁵ Z korešpondencie niektorých Talianov sa zdá, akoby v roku 1635 kláštor v Stropkove už vôbec nefungoval. Minoriti podľa jedného z listov pátra Bonaventuru da Genova nemajú v krajine už žiaden konvent.⁴⁶ Keďže iné listy z rovnakého obdobia o stropkovskom konvente a bratoch, čo v ňom pôsobia, hovoria,⁴⁷ dá sa predpokladať, že dom nejakým spôsobom fungoval, alebo že minoriti v Stropkove aspoň prebývali.

V tejto atmosfére dňa 3. novembra roku 1635 Páter Francesco Cosmi da Mogliano, jeden z misionárov pôsobiacich v Hornom Uhorsku, informoval kongregáciu *Propaganda Fide* údajnej apostáze stropkovských rehoľníkov. List pátra Francesca potvrdzuje, že kvôli bratom zo Stropkova rehoľa v Uhorsku úplne strati-

⁴¹ ASPF, *SC Missioni Miscelanea*. Vol. 10. Fol. 143.

⁴² ASPF, SOCG Vol. 76. Fol. 291. + 297/v.

⁴³ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 48/r. – v.

⁴⁴ ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 196/r.–v. + 198/v.

⁴⁵ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 182/r. – v.

⁴⁶ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 222/r. – v. + 235/v.

⁴⁷ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 47. + 55/v.

la svoj morálny kredit. Pisateľ chcel vraj už skôr zjednať nápravu, no zabránil mu v tom páter Benedikt Radzinski, ktorý mu s autoritou uhorského a transilvánskeho prefekta dokonca nedovolil navštíviť stropkovský konvent. Radzinski podľa pátra Francesca zhromažďuje peniaze, verejne obchoduje a hovorí, že to je pre dobro kláštora. Množstvo vyzbieraných peňazí sa ale neodráža na reálnej obnove budovy.⁴⁸

Aj samotný sekretár kardinála Pázmaňa, páter Bonaventura da Genova, sa v jednom zo svojich listov vyjadruje o Radzinskom v podobnom duchu. Je to vraj človek, ktorý sa neteší v krajine ani úcte, ani dobrej reputácii.⁴⁹

3.2 Misia Pátra Angela Petriccu da Sonnino

V tomto období nastupuje na scénu dejín minoritov v Uhorsku významná a výrazná osobnosť, talentovaný rehoľník Angelo Petricca da Sonnino. Vieme o ňom, že bol od mlada považovaný za veľmi nadaného a cnostného človeka. Od roku 1625 študoval v Kolégiu sv. Bonaventúru v Ríme a ono štúdium ukončil doktorátom.⁵⁰ Spolu so svojím priateľom Francescom Antoniom Frascella da San Felice (Potenza) odišiel v roku 1629 do Konštantínopolu učiť sa jazyk, aby bol potom k dispozícii pre potreby apoštolských misií v Perzii. Miesto toho boli však po návrate do Ríma v roku 1632 obaja poslaní na misie do Moldavska, Valašska a Bulharska.⁵¹ Generálny minister ich roku 1633 menoval za provinciálnych ministrov – Francesca do Transilvánie (do ktorej katolícki duchovní nesmeli vstúpiť) a Angela Petriccu do Uhorska. Uhorská misia pátra Angela, muža, ktorý sa stal roku 1638 patriarchálnym vikárom v Konštantínopole, neskôr bol profesorom filozofie v Kolégiu sv. Bonaventúru v Ríme a na sklonku života dokonca členom pápežskej rodiny a zástupcom františkánskeho rádu pri Svätej stolici, dopadla katastrofálne. Informácie o jeho pôsobení v Uhorsku, podrobne zdokumentované v archíve Kongregácie, nie sú súčasťou oficiálnej biografie tohto, inak veľmi úspešného muža.⁵²

Po svojom menovaní za uhorského provinciála v roku 1633 organizoval páter Angelo po celý jeden rok svoju misijnú skupinu, ktorá mala byť zložená z desiatich mimoriadne schopných bratov vyznačujúcich sa svätým životom. K Angelovi a jeho priateľovi Francescovi sa pridali pátri Antonio Palelli da Poggio Calino,⁵³ Bonaventúra da Santo Fele a bratia Leonardo da Santo Fele, Bernardino da Muro, Giacomo da Sonnino, Egidio da San Martino,⁵⁴ ako i brat Francesco Domenicale da Toledo,

⁴⁸ ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 211. + 219/v.

⁴⁹ ASPF, SOCG Vol. 79. Fol. 115 – 116.

⁵⁰ FRANCHINI, Giovanni. *Bibliografia e Memorie Letterarie di Scrittori Francescani Conventuali Ch'hanno scritto dopo l'Anno 1585*. Modena : Per gli Eredi Soliani Stampatori, 1693, s. 43 – 52.

⁵¹ ASPF, SC Missioni, Miscelanea Vol. 10. Fol. 131.

⁵² BENOFFI, Francesco Antonio. *Dei procuratori generali dei Minori nella curia Romana Memorie storiche*. Pesaro : Tipi di Annesio Nobili, 1830, s. 39 – 41.

⁵³ ASPF, SOCG Vol. 12. Fol. 221. + 226/v.

⁵⁴ ASPF, SOCG Vol. 11. Fol. 392. + 395/v.

ktorý nebol schopný naučiť sa cudzí jazyk, preto zostal nakoniec pôsobiť vo Viedni.⁵⁵

Po príchode do Viedne na jar roku 1635 prijal misionárov cisár Ferdinand. Bol k nim chladný a nedôverčivý. Kvôli neznalosti jazyka ich odmietol pustiť do Uhorska. Poslal ich za kardinálom Pázmaňom, aby u neho pôsobili na skúšku.⁵⁶ Bratia našli kardinála v piešťanských kúpeľoch v sprievode ich spolubrata Bonaventúru da Genova. Dvoch provinciálov so šiestimi spoločníkmi prijal i kardinál veľmi chladne. Odmietal súhlasiť, aby pri ňom ostali. Listiny z Kongregácie, ktoré priniesli, si vraj ani len neprečítal. Vôbec nechcel s nimi diskutovať a kázal ich vyhodiť. Keďže k stretnutiu došlo večer, bratia nemali kde prenocovať. Túlili sa po lese a nevedeli nájsť pomoc, pretože s domácim obyvateľstvom sa nedokázali dohovoriť. Napokon dovolil Pázmaň štyrom z nich, aby u neho na čas pobudli. V ťažkej chvíli sa zvyšní bratia rozhodli, že sa vrátia do Talianska.⁵⁷ Vtedy zasiahol Pázmaňov sekretár a tlmočník, páter Bonaventúra da Genova. Vďaka jeho dobrým známostiam sa im naskytla príležitosť nájsť útočisko v Nitre, kde im biskup Telegdy prisľúbil zveriť starý mariánsky kostolík a podporiť ich snahu otvoriť kolégium.⁵⁸

Začiatkom júna boli už Francesco Antonio a Angelo Petricca v Nitre. Napísali odtiaľ list sekretárovi Kongregácie, v ktorom spomínajú milé prijatie. Referujú o otvorenosti biskupa Telegdyho prijať koľkokoľvek misionárov a o jeho podpore vo veci budúceho otvorenia dvoch kolégií. Jedno z nich malo byť v Nitre, druhé niekde v Transilvánii. V Nitre nechal biskup na ten účel hneď prispôbiť jednu staršiu stavbu.⁵⁹ Páter Angelo sa z toho veľmi tešil. Informoval pátra Bonaventuru, Pázmaňovho sekretára, že otvára kolégium, v ktorom sa bude vyučovať logika, filozofia a teológia. Ak nájdú učiteľa, mohla by sa v kolégiu vyučovať i latinská gramatika.⁶⁰ Mladého a šikovného učiteľa gramatiky poslal do Nitry sám páter Bonaventúra. Volal sa Michal a pochádzal zo Šale. Páter Angelo ho na sviatok sv. Bonaventúru prijal do noviciátu a bol ochotný pomôcť mu, aby sa stal klerikom, neskôr i kňazom, lebo bol dobrým, skromným a poslušným.⁶¹ Vyučovanie sa malo začať už 20. júna. Angelo už začiatkom júna svedčí, že s prípravou niekoľkých pekných a veľkých domov na účel školy sa finišuje. Transilvánsky provinciál Francesco Antonio da San Felice medzitým nadviazal kontakt s grófom Čákym, s cieľom získať fundátora pre nový konvent vo Veszpréme. Angelo pritom všetkom dúfal, že svojou aktivitou v Nitre si nakloní aj dosiaľ chladného kardinála prímasa.⁶²

⁵⁵ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 47. + 55/v.

⁵⁶ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 48–48/v.

⁵⁷ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 214/r.–v. + 215/r. – v.; ASPF SOCG Vol. 16.Fol. 262 – 236/v.

⁵⁸ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 213/r. –v. + 216/v.

⁵⁹ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 213/r. – v. + 216/v.

⁶⁰ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 224.

⁶¹ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 225. + 232/v.

⁶² ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 224.

Francesco Antonio mal na vec iný, triezvejší pohľad. Listom zo 14. júla informuje sekretára Kongregácie o ich prvých trpkých skúsenostiach. Katolíci v Uhorsku sa podľa jeho názoru o filozofiu a teológiu veľmi nezauímajú a heretikov pred obrátením nemá význam vzdelávať, lebo by sa tým spravilo viac zla ako dobra. Vyjadruje presvedčenie, že Pázmaň nedovolí, aby minoritská akadémia konkurovala jezuitskej, ktorú on založil v neďalekej Trnave. Začiatkom júna teda nechal pátra Angela v Nitre a s túžbou dostať sa do Transilvánie odcestoval s Ladislavom Čákom do Vesprému. Na tamojšom hrade mal vraj Čáky akadémiu, na ktorej sa cítil byť Francesco Antonio užitočnejším. V liste hovorí, že sa mu nepracuje ľahko, lebo kardinál Pázmaň svoj názor na minoritov vyslovil kdesi verejne, takže mnohí páni, ktorých teraz misionár na ceste do Vesprému spoznal, sa kvôli tomu správali k bratom odmerane. Je vraj zázrak, že môžu v krajine ešte ostať.⁶³

O niekoľko týždňov začal Francesco Antonio da San Felice premýšľať o možnosti odísť do Košíc. Vo svojom liste pre sekretára Kongregácie argumentuje tým, že v blízkosti Košíc sa zdržuje Benedikt Radzinski a iní bratia. Verí, že by sa tam dali zohnať novici, pretože kvôli väčšej chudobe sa mladí muži skôr odvážia vstupovať do kláštora. V tých častiach Uhorska by sa vraj dobre naučil jazyk ľudu a bol by dokonca blízko transilvánskych hraníc. Prosí tiež o poslanie prostriedkov na živobytie, lebo väčšina z toho, čo mala skupina misionárov so sebou, zostala u pátra Angela Petriccu da Sonnino v Nitre.⁶⁴

Odpoveď kongregácie bola pozitívna, preto Francesco Antonio odcestoval za prefektom Radzinskim.⁶⁵ Sekretár Kongregácie si želal, aby šiel do Stropkova a zveril Francescovi Antoniovovi úlohou získať späť od grófa Ňáriho vranovský konvent. Francesco Antonio sa v tých dňoch ohromne tešil z nového priateľstva s grófom Mikulášom Esterházym, s ktorým sa stretol vo Viedni. Palatínovi sa narodil syn a pátra pozval na krstiny. Tam zrejme dostal Francesco Antonio od šťastného otca mnohé sľuby. Rehoľník rátal aj s pomocou Jána Drugeta z Humenného. V radostnej eufórii informoval Kongregáciu, že už nepotrebuje hmotnú podporu, o ktorú nedávno žiadal. Páni na východe sú k nemu vraj tak štedrý, že ho živia i bez toho, aby ich musel prosiť o peniaze.⁶⁶

Naplnený optimizmom nabral páter Francesco Antonio odvalu a 29. septembra roku 1635 znova zašiel za kardinálom Pázmaňom, ktorý bol práve v Bratislave. Zamýšľal poprosiť ho o vystavenie listín, s pomocou ktorých by sa mu podarilo pre rehoľu znovu získať vranovský konvent. Pázmaň ho však opäť prekvapil tak odmeraným vystupovaním, že páter Francesco Antonio nedokázal žiadosť, s ktorou pricestoval, ani len vysloviť. O svojom trápnom neúspechu napísal na

⁶³ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 49/r.-v. + 53/v.

⁶⁴ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 50. + 52/v.

⁶⁵ ASPF, SC Vol. 10. Fol. 295.

⁶⁶ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 51-51/bis/v.

Kongregáciu a poprosil, aby v záležitosti u Pázmaňa orodovala sama Svätá stolica.⁶⁷ Veci sa ujal prefekt kongregácie, kardinál Antonio Barberini, ktorý svojím listom skutočne požiadal Pázmaňa, aby sa vo veci v prospech minoritov zaangažoval.⁶⁸

Provinciál Angelo da Sonnino šiel naďalej svojou vlastnou cestou. V situácii, do ktorej prišiel, sa zrejme kvôli dôležitosti vzťahov s Pázmaňom rozhodol nenadviazať vzťahy s bratmi na východe krajiny. Predpokladal zrejme, že bude lepšie dištancovať sa od nich snívajúc, že Pázmaňa svojím pôsobením v Nitre ešte získa na svoju stranu.⁶⁹ Ako temperamentný Neapolčan mal ale tendenciu vstupovať do konfliktov. Krátko po rozpočatí diela narazil na posmešky od observantov, ktorí sa v meste tiež zdržiavali a jeho dielu predpovedali neúspech. V liste spolubratovi na dvore prímasa vyjadruje Angelo nádej, že sa mu podarí obdržať od kardinála odporúčajúcu listinu, ktorou by posmievačom zatvoril ústa.⁷⁰

Venoval sa plne a výhradne nitrianskemu projektu. V auguste roku 1635 zveril dokonca pátrovi Francescovi Cosmi da Mogliano úrad komisára provincie, čím ho defakto delegoval k výkonu jeho provinciálskeho úradu. Listom mu udelil plnú moc i autoritu, aby napomínal, naprával i trestal všetkých bratov, aby mohol rozhodovať o umiestnení či odstránení neposlušných delikventov do pôvodných provincií, nenapraviteľných bratov dokonca uväzniť. Kohokoľvek mohol obliecť do rehoľného habitu a prijať do noviciátu. Všetko pod podmienkou, že svojho provinciála bude o svojich krokoch náležite informovať.⁷¹

V Nitre sa medzitým začal budovať už aj nový konvent.⁷² V kolégiu šlo všetko dobre. Na jeseň sa v ňom vyučovala gramatika. Dokonca boli do rehole prijatí dvaja mladí muži. Angelo Petricca prišiel na myšlienku, ako zvýšiť prestíž svojej školy. Pozval tam prednášať benátskeho teológa Giuseppeho da Capua. Ten jeho pozvanie prijal a v októbri 1635 z Benátok skutočne odcestoval.⁷³ Benátsky teológ dorazil do Viedne na prelome novembra a decembra. Dozvedel sa tam však, že projekt, kvôli ktorému cestoval, je v ohrození.⁷⁴

O zlome v situácii informuje dňa 6. decembra roku 1635 páter Bonaventúra da Genova v liste prefektovi Barberinimu. V ňom mu najprv diplomaticky vyjadruje vďaku, že s podporou Kongregácie mohli bratia v Nitre založiť akadémiu, začať stavbu konventu, prijať do noviciátu domácich mládencov a pracovať na pozdvihnutí nábožnosti tamojšieho obyvateľstva. Pázmaňov sekretár ale vyjadruje znepokojenie nad správaním nitrianskych kanonikov. Vraj spôsobujú bratom problémy.

⁶⁷ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 236. + 247/v.

⁶⁸ Primási Levéltár Esztergom, *Acta Radicalia – Classis X.* 196. 551. X. 12. cim.

⁶⁹ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 224.

⁷⁰ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 225. + 232/v.

⁷¹ ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 212.

⁷² ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 196/r. –v. + 198/v.

⁷³ ASPF, SOCG Vol. 11. Fol. 364. + 372/v.

⁷⁴ ASPF, SOCG Vol. 78, Fol. 58. + 64/v.

Osvojili si totiž majetky, ktoré v minulosti patrili františkánskemu konventu a dnes sa boja, že o ne prídu. Zdá sa, že obava pánov kanonikov bola oprávnená. Bonaventúra totiž v liste vypočítava, že tieto majetky by mohli produkovať zisk, z ktorého by sa dalo živiť dvadsať bratov, hoci dnes sú v Nitre len šiesti. Pisateľ podotýka, že kanonikom sa podarilo intrigami odkloniť nitrianskeho biskupa od náklonnosti, ktorou minoritov spočiatku všemožne zahrňal. Znechutený páter Angelo sa vraj rozhodol vrátiť do Talianska, z čoho bol páter Bonaventúra veľmi nešťastný. Podobne aj transilvánsky provinciál Francesco Antonio da San Felice pomyšľal vraj odísť do Talianska, ale páter Bonaventúra s grófom Čákym ho presvedčili sľubom, že mu pomôžu dostať sa do Transilvánie. O vranovskom konvente a kostole vraví, že heretici ho nechcú vrátiť. S pomocou Michala Chumara, komisára reformovaných observantov a cisárovho priateľa, sa pátrovi Bonaventúrovi podarilo získať dekrét cisára na vydanie tohto konventu, na ktorého doručenie teraz čaká, aby ho mohol odovzdať Francescovi Antoniovi da San Felice.⁷⁵ Existovala teda ešte nádej, že veci sa pohnú dopredu a misia nebude neúspešná.

Rozhodnutie pátrov provinciálov opustiť predčasne misiu sekretára Kongregácie nesmierne pobúrilo.⁷⁶ Obom bolo oznámené rozhodnutie, že majú odcestovať do Moldavska, oni to však z rôznych dôvodov odmietali.⁷⁷ Medzi provinciálmi a kongregáciou *Propaganda Fide* sa rozbehol skutočný korešpondenčný kolotoč, v ktorom obe strany stáli pevne za svojím názorom.

Páter Francesco argumentoval v prospech odchodu tým, že sa mu nijako nedarí dostať sa na miesto jeho misie. Napísal mnoho listov, absolvoval mnoho osobných rozhovorov i jednaní s palatínom. Nadobudol však morálnu istotu, že nebude možné cestovať do Transilvánie. Proti vstupu do Transilvánie i jeho misii sa vraj postavil i samotný prefekt Benedikt Radzinski. Francesco Antonio argumentuje i tým, že misionári nemajú podporu biskupov a ich kapitúl v Hornom Uhorsku. Napriek tomu sú od ich blahosklonnosti bytostne závislí, čo sa ukázalo napríklad v momente, keď biskup Telegdy zakázal bratom na jeho území žobrať. Vrátenie vranovského konventu večne viazne nielen na nečinnosti svetských ale dokonca aj cirkevných predstaviteľov. Budúca existencia rehole v kráľovstve je vraj veľmi otáznna. Francesco vraví, že dostal niekoľko ponúk od šľachticov, ktorí sú ochotní vydržiať ho na svojich dvoroch. Odmieta však takúto formu existencie, pretože to nepovažuje za prínosné pre službu a úrad, ktorý zastáva a zvlášť pre svoje duchovné dobro. Nechce byť po celé roky mimo kláštora a žiť s ľuďmi, ktorí deklarujú, ako ho majú radi, no jeho rehoľu odstrkujú a hania. Francesco Antonio bol skutočne zúfalý. So svojimi spoločníkmi ostal úplne bez prostriedkov. Kongregáciu pokorne

⁷⁵ ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 111 – 112/v.

⁷⁶ ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 58. + 64/v.

⁷⁷ ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 49. + 50/v.

prosil, aby mu pomohla alebo vstúpiť do Transilvánie, alebo sa vrátiť do Talianska. Vyjadril zároveň svoju túžbu a ochotu naďalej slúžiť v misiách Svätej stolice.⁷⁸

Angelo Petricca sa správal omnoho sebaistejšie. V liste sekretárovi Kongregácie zo 6. januára 1636 ospravedlňuje svoj návrat do Talianska rozprávaním o všetkých možných trápeniach, aké od príchodu do Uhorska až po deň odchodu s bratmi zažili. Za rok v Uhorsku sa vraj natrápili viac, ako za štyri roky na Blízkom Východe. Páter Angelo sa cítil byť prenasledovaný cirkevnými predstaviteľmi kvôli politickým dôvodom. O jeho nezlomenej sebaistote svedčí fakt, že v čase, keď sa proti vôli Kongregácie vracia do Talianska, si dovoľuje navrhnúť menovanie svojej maličkosti za provinciálneho ministra Orientu a patriarchálneho vikára v Konštantínopole.⁷⁹

Na zadnej strane spomínaného listu pátra Angela je zaznamenaná odpoveď sekretára Ingoliho. Ten sa veľmi diví z myšlienkových pochodov pátra Angela i pátra Francesca Antonia. Podľa informácií, ktoré Kongregácia má od pátra Pinieriho, vraj situácia v Uhorsku nie je taká, žeby sa tam nedalo ostať. Za štrnásť rokov existencie Kongregácie vraj ešte nikto svojvoľne svoju misiu neopustil pred skončením obdobia, na ktoré bol vyslaný. Ak sa vraj dvaja provinciáli opovážia ukázať sa v Ríme, budú okamžite poslaní späť a nebudú mať priazeň kongregácie. Angelo nemá ani pomyslieť na Konštantínopol. Sekretár vyčíta obom misionárom ich svojhlavosť a namyslenosť, ak usudujú, že takéto správanie si môžu dovoliť pre dobrú reputáciu a úctu, ktorú dosiaľ na Kongregácii požívali.⁸⁰

Bratia pracujúci v Hornom Uhorsku ostali teda od Vianoc na prelome rokov 1635/1636 bez provinciála. Na ich čele stál človek, ktorý, žiaľ, stratil dôveru i autoritu. Koncom januára jeden z misionárov, páter Francesco Cosmi da Mogliano, prosí v liste sekretára Kongregácie o menovanie nového provinciálneho ministra, pričom sa ponosuje aj na problémy s prefektom Radzinskim. Na zadnú stranu jeho listu sekretár Ingoli napísal, že o problémoch rehole v Uhorsku sa nemá diskutovať na Kongregácii predtým, ako sa prekonzultujú s generálnym ministrom Berardicellim, ktorý vraj sám išiel do Uhorska.⁸¹ O návšteve generálneho ministra Berardicelliho v Uhorsku zatiaľ nič nevieme. Nie je isté, či sa naozaj uskutočnila. Isté je, že kríza rehoľnej komunity, pre ktorú sa tak dôležitý človek rozhodol podniknúť dlhú a nebezpečnú cestu, musela byť veľmi veľká a bolestná, no nebola mu ľahostajná.

Rod Melitovcov a bratia minoriti

Popri mnohých problémoch, ktoré prežívalo malé rehoľné spoločenstvo, opakovane vystupovala do popredia nutnosť obnoviť spoločný život a sústrediť ich

⁷⁸ ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 48/r. – v. + 51/v.

⁷⁹ ASPF, SOCG Vol. 16. Fol. 262 – 236/v.

⁸⁰ ASPF, SOCG Vol. 16. Fol. 262 – 236/v.

⁸¹ ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 215 – 5/v.

v nejakom konvente. V morálne zdiskreditovanom Stropkove sa to, žiaľ, po celé desaťročia nedarilo. Pre nepriazeň cirkevnej hierarchie, ktorá pátrov odmietala prijať do svojich služieb, boli mnohí z nich nútení zdržiavať sa na dvoroch aristokratických rodín. Jednou z týchto rodín boli Melitovci.

Juraj Melit a jeho brat Peter pochádzali z Chorvátska. Na rôznych miestach Uhorska vlastnili niekoľko panstiev. S minoritmi sa spoznali na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov 17. storočia. Boli totiž podporovateľmi pátrov Vincenza Pinieriho⁸² a Francesca Angeliniho della Sera,⁸³ ktorí tu pôsobili v rokoch 1629 – 1632. Apoštolský misionár Francesco Angelini informoval už začiatkom februára roku 1633 kardinála prefekta Barberiniho o zámere týchto dvoch šľachticov ufundovať dva nové kláštory v povodí rieky Tisy.⁸⁴ Na inom melitovskom majetku v Szatmári pôsobili v roku 1634 ako kaplán minoritský páter Leo Permay.⁸⁵ Keď júni roku 1634 Kongregácia menovala štyroch nových apoštolských misionárov pre Transilvániu (Pietro Vallonica da Sant'Angelo da Fermi, Bonaventúra da Genova, Francesco Cosmi da Mogliano, Francesco Leone Modica – Siculus),⁸⁶ dvaja z nich nachádzajú pomoc a podporu práve v Szatmári u Melitovcov. Sú to Francesco Leone Modica a Pietro Vallonica. Svedčí o tom v liste prefektovi Barberinimu sám Francesco Modica. Aj on hovorí o vôli Melitovcov ufundovať bratom konvent.⁸⁷

4.1 Páter Pietro Vallonica získava rezidenciu v Rade

Rozhodne najdôležitejšou osobnosťou v procese melitovskej fundácie v Rade sa stal páter Pietro Vallonica zo Sant Angelo. Po svojom príchode do Uhorska a pobyte u Melita v Szatmári⁸⁸ sa stal verným spoločníkom šľachtica na jeho cestách. Ako jeden z mála talianskych misionárov sa páter Pietro čoskoro dobre naučil maďarský jazyk.⁸⁹ V roku 1635 už máme informácie o jeho pôsobení na melitovskom hrade Szerednie,⁹⁰ ale spomína sa už aj jeho prebývanie v grófovej kúrii v Rade. Archív Kongregácie uchováva jeho list pátra Pietra z 27. mája, v ktorom sa môžeme dočítať, že Pietro Vallonica sa v Rade u Melita teší z misijných úspechov. Tvrdí, že na Veľkú noc roku 1635 konvertovalo veľa šľachticov Horného Uhorska na katolícku vieru.⁹¹

⁸² Pôsobil v Uhorsku od roku 1629 do roku 1632. TÓTH, István György et al. *Relationes Missionariorum*, Vol. V., Roma – Budapest 2008, 3177.

⁸³ Ten v Uhorsku pôsobil tiež od roku 1629 a po odchode pátra Vincenza Pinieriho v roku 1632 tam ešte nejaký čas zotrval. TÓTH, György István et al. *Litterae Missionariorum*, Vol. V., s. 3134.

⁸⁴ ASPF, SOCG Vol. 75. Fol. 217 – 218/v.

⁸⁵ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 209. + 220/v.

⁸⁶ ASPF, *SC Missioni, Miscelanea* Vol. 10. Fol. 143.

⁸⁷ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 208/r. – v. + 221/v.

⁸⁸ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 208/r. – v. + 221/v.

⁸⁹ Svedčí o tom prefekt Radzinski v liste Kongregácii z 29. apríla 1635. ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 210/r. – v. + 219/v.

⁹⁰ Z listu Juraja Melita pre kongregáciu Propaganda fide z 6. decembra 1635. ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 99. + 100/v.

⁹¹ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 250/r. – v. + 264/v.

Minoriti sa stále snažili o znovuzískanie vranovského konventu, ktorý bol od roku 1619 v rukách kalvínskeho šľachtica Štefana Ňáriho.⁹² Páter Pietro sa v diele zaangažoval. Píše do Ríma o námahe pri vyjednávaniach a zmieňuje sa i o tom, že jeho ochranca Juraj Melit chce založiť nový konvent, ktorý by mohol byť v Szatmári alebo v Rade.⁹³ Sám Vallonica sa prikláňal k szatmárskej fundácii.⁹⁴ Pri tom však prebýval prevažne v Rade, a tam sa pomaly usadil. Ešte v roku 1635 vytvoril v rámci grófskej kúrie nejaký ubytovací priestor určený rehoľníkom, ako aj malú kaplnku. Tieto dve miestnosti podľa všetkého slúžili ako provizórny kláštor. Čoskoro začal tento provizórny kláštor vykazovať i nejaké finančné príjmy. Prefekt Radzinski sa z toho tešil a v liste pre Kongregáciu chválil pátra Pietra, s ktorým boli vraj spokojné i šľachtické rody Melitovcov a Drugetovcov.⁹⁵

Dňa 15. novembra roku 1635 páter Bonaventúra da Genova, tlmočník a sekretár kardinála Pázmaňa, informuje v liste sekretára Kongregácie o tom, že urodzený pán Juraj Melit daroval svoj dom s jeho statkami v usadlosti Rad minoritom. Potvrďuje, že tam už prebýva páter Pietro Vallonica zo Sant'Angello. S pomocou pána Melita boli vraj prekonané všetky prekážky.⁹⁶ Rok 1635 sa teda dá s istotou označiť za faktický počiatok fungovania minoritskej rezidencie v obci Rad. Svedčí o tom napokon i sám Juraj Melit, ktorý informuje o založení kláštora Kongregáciu sám, a to listom zo dňa 6. decembra v roku 1635. Vrávi v ňom, že minoriti v Rade pôsobia už dva roky a že im daroval svoje tamojšie majetky. Okrem iného v liste spomína, že tam nariadil vybudovať Chrám sv. Sofie (*sub nomine Sanctae Sophiae templum aedificandum constitui*). Chrám má byť v budúcom roku posvätený jágerským biskupom. Melit žiadal pre nový kostol privilegovanie oltára sv. Sofie a prosil o odpustky na sviatok svojho patróna, sv. Juraja, mučeníka.⁹⁷ Kongregácia však na túto prosbu nereagovala.⁹⁸

⁹² ASPF, SOCG Vol. 219. Fol. 437/r.

⁹³ ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 250/r. – v. + 264/v.

⁹⁴ V liste z toho istého dňa referuje sekretárovi Kongregácie Francescovi Ingolimu o tom, že Melit chce fundovať kláštor v Szatmári, pričom druhú možnosť (Rad) Vallonica v liste vôbec nespomína. ASPF, SOCG Vol. 77. Fol. 249 – 250/v.

⁹⁵ ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 214/r. – v. + 217/v.

⁹⁶ ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 195/r. – v. + 198/v.

⁹⁷ ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 99. + 100/v.

⁹⁸ Peter a Juraj Melitovci sa o niekoľko mesiacov, 2. mája v roku 1636, obrátili znova prostredníctvom pátra Bonaventúru da Genova na sekretára kongregácie *Propaganda Fide* s prosbou o privilegovanie oltára sv. Sofie i odpustkov na sviatok sv. Juraja, mučeníka. ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 200/r. – v. + 207/v. Z tej istej príležitosti napísal páter Bonaventúra aj kardinálovi prefektovi Barberinimu, ktorému potvrdzuje, že Juraj Melit v Rade zabezpečil pre bratov skutočne výborné podmienky. Pátri, ktorých tam prefekt Radzinski poslal, už vraj slúžia v miestnom kostole, čo prináša mnoho duchovného ovocia pre duše tamojšieho obyvateľstva. ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 202/r. – v. + 209/v.

Neskôr o odpustky a privilégia opäť požiadal sám Pietro Vallonica listom z 20. júna roku 1636. Spomína v ňom, že na pripravovanú konsekráciu chrámu má prísť okrem jágerského biskupa mnoho katolíckych šľachticov aj misionárov. ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 106/r. – v. + 117/v.

V tomto období nadviazal páter Pietro Vallonica osobné kontakty s grófom Štefanom Ľárim. Ten daroval vranovský konvent po jeho obsadení v roku 1619 svojej manželke Anne Thelegdy. Tá bola veľmi horlivou kalvíňkou. V roku 1635 však táto žena umrela⁹⁹ a ovdovelý gróf sa po jej smrti s pátrom Pietrom spriatelil. V máji roku 1636 sa Ľári stal katolíkom, čo Pietrovi Vallonicovi spôsobilo veľkú radosť. Spolu s grófom sa vraj obrátilo aj mnoho jeho služobníkov.¹⁰⁰ Gróf začal potom minoritov štedro podporovať.¹⁰¹ Vallonica mu slúžil ako spovedník a duchovný otec. Bol častým hosťom v jeho dome v maďarskom meste Kiszárda. Tam pravdepodobne Vallonica spoznal Ľáriho sluhu, mladého konvertitu Eliaša Iglódiho.¹⁰²

4.3 *Završenie fundačného procesu*

Kláštor v Rade napriek dvojročnej prítomnosti pátra Pietra stále nebol oficiálne založený. Chýbalo mu cirkevné schválenie a fundačné dokumenty. Preto páter Pietro vo februári napísal sekretárovi Kongregácie list. Z jeho informácií vyplýva, že snahu o založenie kláštora sťažoval nedostatok aktivity rehoľných spolubratov a predstavených. Misijný prefekt Radzinski bol ťažko chorý. Odcestoval liečiť sa do kláštora v poľskom Krosne. Provinciál Angelo Petricca da Sonnino misiú opustil a o záležitosti provincie sa nestará. V marci napokon prefekt Benedikt Radzinski umrel.¹⁰³ Nádej do situácie vniesol príchod nového apoštolského misionára, pátra Giovanniho Battistu Fiorentiniho do Stropkova.¹⁰⁴ Fiorentini bol v krátkosti menovaný za nástupcu prefekta Radzinského¹⁰⁵ a podujal sa okamžite riešiť dlho ležiace problémy. Na hrade Szerednye navštívil grófa Melita a dohodol s ním podmienky fundácie. V Rade mali byť spočiatku z kapacitných dôvodov udržiavaní len štyria rehoľníci. Neskôr sa ich počet mal zvýšiť.¹⁰⁶ Podľa všetkého šlo o plán rozšíriť dom tak, aby získal štatút konventu, kvôli čomu by v ňom muselo prebývať aspoň dvanásť rehoľníkov.¹⁰⁷

Dňa 14. decembra 1637 referuje Pázmaňov sekretár, Bonaventúra da Genova, sekretárovi Kongregácie o svojej ceste do Stropkova, kde chcel novému prefektovi

O spomínané odpustky a privilegium prosí znova p. Bonaventúra da Genova listom z 15. júla 1636. ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 203. + 206/v. Potom znova iným listom z 16. septembra toho istého roku. Stále bezvýsledne. ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 130. + 135/v.

⁹⁹ ASPF, SOCG Vol. 219. Fol. 437 – 444/v. + 429. + 434/v.

¹⁰⁰ ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 105/r. – v. + 117/v.

¹⁰¹ ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 105/r. – v. + 117/v.

¹⁰² Vallonica Iglódiho iste nepoznal predtým, ako sa mladý konvertita pochádzajúci z obce Kisrozvágy, dostal na dvor Ľáriovcov. Vallonica totiž v listoch hovorí o Iglódim ako o chlapcovi z mestečka Kiszárda. ASPF, SOCG Vol. 83. Fol. 228 – 233/v.

¹⁰³ ASPF, SOCG Vol. 79. Fol. 146. + 150/v.

¹⁰⁴ ASPF, SOCG Vol. 78. Fol. 146. + 150/v.

¹⁰⁵ ASPF, SOCG Vol. 80. Fol. 326. + 337/v.

¹⁰⁶ ASPF, SOCG Vol. 80. Fol. 305. + 312/v.; Vol. 80. Fol. 306/r. – v.

¹⁰⁷ ASPF, SOCG Vol. 80. Fol. 326. + 337/v.

odovzdať menovacie dekréty. Po niekoľkých dňoch sa obaja rehoľníci stretli v leleskej premonštrátskej prepozitúre. Odtiaľ sa spoločne odobrali do Radu, kde sa v tamomšom kostole konala veľká slávnosť a páter Bonaventúra da Genova bol v prítomnosti fundátorov rezidencie prefektom Fiorentinim promováný za doktora.¹⁰⁸ Fiorentini začiatkom mája roku 1638 so spokojnosťou hlásil Kongregácii, že do rezidencie voviedol rehoľníkov a štyria bratia tam žijú v slušných podmienkach.¹⁰⁹ V auguste roku 1638 navštívil staručký gróf Juraj Melit nový minoritský kláštor vo svojom dome v Rade naposledy. Spolu s ním prišiel na slávnosť menovaný transilvánsky biskup Štefan Šimandi a mnohí šľachtici.¹¹⁰ Slávnosti sa zúčastnil i prefekt Fiorentino, ktorý si pekný nový kláštor v Rade medzičasom vybral aj za svoju vlastnú rezidenciu.¹¹¹

Zdravotný stav pána Melita sa začal na jeseň roku 1638 zhoršovať. Keď cítil, že jeho dni sa chýlia ku koncu, dal si k sebe na hrad Szerednye zavolať pátra Pietra Vallonicu, v prítomnosti ktorého spísal svoj testament. V ňom zanechal pre minoritov v Rade slušnú sumu potrebnú na ich udržanie.¹¹² Minoriti mali po jeho smrti získať 500 florénov, ktoré boli určené na dobudovanie štvrtého traktu budovy rezidencie, budúceho konventu.¹¹³ Juraj Melit zaviazal vykonaním poslednej vôle svojho staršieho brata Petra.¹¹⁴ Napokon umrel dňa 10. septembra v roku 1638.¹¹⁵

V septembri roku 1638 páter Pietro referuje sekretárovi Ingolimu, že do nového kláštora v Rade prijal dvoch kalvínov, ktorí sa stali katolíkmi. Jeden z nich je už minoritom a druhého čoskoro oblečie do rehoľného rúcha.¹¹⁶ Tým druhým čakaťom je pravdepodobne Eliáš Iglódi, ktorý bol do noviciátu prijatý v apríli roku 1639 a prijal rehoľné meno Štefan.¹¹⁷

Záver

Založenie minoritskej rezidencie v Rade bolo nesmierne dôležitým a zároveň prvým úspešným krokom k tomu, aby sa v Uhorsku obnovila rehoľná provincia konventuálnych františkánov – minoritov. Fundácia tejto rezidencie prebehla v období, ktoré bolo pre vznik takéhoto diela maximálne nepriaznivé. Tento rehoľný dom povstal v čase vyhorenia autorít a v období nepriazne cirkevných hodnostárov. Nie je plodom šikovnej taktiky a diplomacie tých, čo mali moc a niesli primárnu

¹⁰⁸ ASPF, SOCG Vol. 80. Fol.320. + 321/v.

¹⁰⁹ ASPF, SOCG Vol. 80. Fol.309. + 310/v.

¹¹⁰ ASPF, SOCG Vol. 80. Fol. 308/v.

¹¹¹ ASPF, SOCG Vol. 81. Fol. 233/r. – v.

¹¹² ASPF, SOCG Vol. 81. Fol. 232/r. – v. + 249/v.

¹¹³ AG OFM Conv.S/XXX – A. 3. Fol. 28/r. – v.

¹¹⁴ KNÁISZ, Michael. *Chronologo-Provinciale Ordinis F. F. Minorum S. Francisci Conventualium*, s. 319.

¹¹⁵ Kardinálovi Barberinimu o tom referuje páter Pietro Vallonica listom, v ktorom chváli zosnulého. Potvrďuje, že Melit zanechal pre rehoľu dobrú fundáciu, vďaka ktorej budú môcť pátri naďalej pôsobiť pre duchovné dobro veriacich. ASPF, SOCG Vol. 81. Fol. 224. + 225/v.

¹¹⁶ ASPF, SOCG Vol. 81. Fol. 233/r. – v.

¹¹⁷ ASPF, SOCG Vol. 83. Fol. 228 – 233/v.

zodpovednosť za obnovu rádu. Je dielom zbožnosti a trpezlivosti ľudí, ktorí nehrali vysokými kartami. Teológ musí uznať, že fundácia kláštora v Rade je Božím dielom.

Po svojom zrode sa rezidencia rozvíjala a stala sa obľúbeným miestom. Jej prvý opis z roku 1641 hovorí, že kláštor má svoj kostol, sakristiu a vyvýšený chór, refektár, kuchyňu, pivnicu, sklad a jednu krásnu izbu určenú pre predstaveného miestnej komunity. Okolo kláštora je vraj veľmi pekná záhrada. Neďaleko je sad, v ktorom bratia pestujú mnohé druhy ovocia.¹¹⁸ V čase založenia tohto rehoľného domu nikto netušil, že Rad sa pre uhorských minoritov stane symbolom najťažších skúšok ich ľudskosti, viery a vernosti vlastnej misii i rehoľnému povolaniu.

RESUMÉ

Rehoľníci pôsobiaci v minoritskom kláštore v Rade (okres Trebišov) boli vo františkánskej histórii po stáročia známi výnimočnou vytrvalosťou v náročnej misii obnovy katolíckej viery na území dnešného východného Slovenska. Minoritský rád prežíval v počiatku tejto misie zložité obdobie vnútornej transformácie a obnovy. Všetky formálne štruktúry rehole zanikli u nás v polovici 16. storočia. Bol to dôsledok viacerých procesov, predovšetkým reformy a rozdelenia františkánskeho rádu, tureckých vojen a protestantskej reformácie. Obnova rehole v Uhorsku súvisí s rekatolizačným úsilím, ktoré vyvinuli viaceré šľachtické rody už v prvých dvoch desaťročiach 17. storočia. Aktivitu minoritov z Poľska v Uhorsku možno potvrdiť od roku 1609 v Stropkove (zásluhou rodu Peteovcov) a od roku 1614 aj vo Vranove (zásluhou rodu Drugetovcov). Po vzniku rímskej misijnej kongregácie Propaganda Fide v roku 1622 začala Svätá stolica v spolupráci s generálnym domom rádu minoritov vysilať do našich krajov tzv. Apoštolských misionárov. Tí sa s podporou rímskej kongregácie pokúšali zaangažovať v službách domácej cirkevnej hierarchie a prispieť k obnove zaniknutej rehoľnej provincie. Minoritskí misionári narazili na veľký odpor viacerých vysokých cirkevných hodnostárov. Prvé pokusy o obnovu rádu boli totiž poznačené nielen stavovským povstaním v rokoch 1619 – 1622, ale aj morálnymi zlyhaniami pri naprávaní škôd, ktoré toto povstanie spôsobilo. Tieto skutočnosti sa podpísali na nedôvere cirkevnej a svetskej hierarchie k bratom minoritom, ale aj na nedôvere medzi poľskými a talianskymi bratmi. V dôsledku straty podpory hierarchie si misionári vyslaní Svätou stolicou po príchode do Uhorska nachádzali svoje pôsobiská na šľachtických dvoroch. Ich pastoračné pôsobenie bolo v týchto podmienkach zväčša málo účinné a u mnohých spôsobilo odklon od františkánskych rehoľných ideálov. Potreba založenia nového konventu, v ktorom by boli rehoľníci sústredení, sa javila ako nevyhnutnosť. Prvotné projekty na obnovu rádových štruktúr, ktoré prebehli v Stropkove, Vranove a v Nitre od roku 1609 do

¹¹⁸ AG OFMConv. S/XXX – A.1.

roku 1635 z rôznych dôvodov zlyhali. Na okraji týchto neúspešných procesov registrujeme od roku 1634 aktivitu talianskeho rehoľníka Pietra Vallonicu zo Sant'Angelo di Fermi, ktorý po príchode do Uhorska vstúpil do služieb šľachtica Juraja Melita. Juraj Melit so svojim bratom Petrom sa niekoľko rokov pokúšal o fundáciu jedného alebo i viacerých kláštorov. Jeho snahám založiť minoritom rehoľný dom bránil nedostatok rehoľníkov, ako aj pasivita rehoľných predstavených. V roku 1637 sa situácia vyvinula v prospech fundácie a Pietrovi Vallonicovi sa s pomocou spomínaného šľachtica podarilo založiť malý kláštor v obci Rad (okres Trebišov). Ten sa stal prvým spoločným projektom poľských a talianskych rehoľníkov, ktorí v Rade vytvorili dôležitú pastoračnú i misijnú základňu.

SUMMARY

The monks working in the Conventual Franciscan Monastery in Rad (district of Trebišov) were known in the Franciscan history for centuries for their exceptional perseverance in the challenging mission of the renewal of the Catholic faith in the territory that is known as Eastern Slovakia today. At the beginning of this mission the Order of Friars Minor Conventual lived a difficult period of internal transformation and renewal. All formal structures of the Order ceased to exist in our country in the middle of the 16th century. It was the result of several processes, especially the reform and the division of the Franciscan Order, the Turkish wars and the Protestant Reformation. The restoration of the Order in the Kingdom of Hungary is connected with the recatholisation efforts made by a number of noble families already in the first two decades of the 17th century. The activity of Conventuals from Poland in the Kingdom of Hungary can be confirmed since 1609 in Stropkov (thanks to the noble family Pete) and since 1614 also in Vranov (thanks to the noble family Druget). After the establishment of the Roman mission congregation Propaganda Fide in 1622, the Holy See in collaboration with the general house of Friars Minor Conventual began to send so-called Apostolic missionaries to our region. The missionaries with the support of the Roman congregation attempted to engage themselves in the services of the domestic ecclesiastical hierarchy and to contribute to the restoration of the defunct province of the Order. The Friars Minor Conventual missionaries encountered great opposition of several high church dignitaries. The first attempts to restore the Order were in fact marked not only by the uprising in the years 1619 – 1622, but also by moral failures in correcting the damage that the uprising caused. These facts contributed to the distrust of the ecclesiastical and secular hierarchy to the brothers Friars Minor, as well as to the mistrust among the Polish and Italian brothers. As a consequence of the loss of hierarchical support, the missionaries sent by the Holy See after arriving in the Kingdom of Hungary found their place of action in the aristocratic courts. Their pastoral action under these conditions was mostly not effective enough and in many led to a diversion from the

Franciscan religious ideals. The need for founding a new monastery where the monks would be gathered, appeared to be a necessity. Initial projects for the reconstruction of the Order structures that took place in Stropkov, Vranov and Nitra from 1609 to 1635, for various reasons failed. On the edge of these failed processes, from the year 1634 the activity of the Italian monk Pietro Vallonica from Sant' Angelo di Fermi is registered. After arriving in the Kingdom of Hungary he entered the services of the nobleman Juraj Melit. Juraj Melit with his brother Peter were trying for several years to found one or more monasteries. His efforts to establish a religious house for Conventuals were hampered by the lack of monks and by the passivity of religious superiors. In 1637 the situation developed in favour of the foundation and Pietro Vallonica with the help of the above mentioned nobleman managed to establish a small monastery in the village of Rad (district of Trebisov). This was the first common project of the Polish and Italian monks who created and important pastoral and missionary base in Rad.

Adresa autora:

Mgr. ThLic. Jozef SUKENÍK OFMConv.

Rímskokatolícka cirkev farnosť Bratislava – Karlova Ves

Nám sv. Františka 4, 841 04 Bratislava 4

e-mail:sukenik.jozef@gmail.com

VPLYV REHOLÍ NA REKATOLIZÁCIU V ZEMPLÍNSKEJ ŽUPE

Štefan Lenčič

THE IMPACT OF RELIGIOUS ORDERS ON RECATHOLIZATION IN THE REGION OF ZEMPLÍN

Abstract: The position of Catholic Church in The Kingdom of Hungary was weakened in 16th and 17th century due to the reformation ideologies. Sacra Congregatio de Propaganda Fide reacted to this situation by thorough preparation and subsequently by sending missionaries to the Kingdom of Hungary, especially to the territory of today's Italy. The most important missionary work was performed by the members of religious orders: the Pauline Fathers, the Minorits and the Jesuits. Numerous noble families participated in the activities of those orders, including nobility from Humenné. In the context of recatholization, missionaries facilitated the renewal of Catholic parishes, schools and various communities. They also participated in numerous charitable and cultural activities.

Keywords: Monk. Noble families. Drugeth family. Missionary work. Charitable activities. Parishes.

Pre katolícku cirkevnú organizáciu v 16. storočí nastala ťažká a zložitá situácia. Výsledkom reformácie sa väčšina obyvateľstva priklonila k niektorému protestantskému vierovyznaniu. Na túto situáciu reagovala Svätá stolica tým, že sa usilovala vyslať misionárov do Sedmohradska ale aj do Uhorska. Jej úsilie sa nakoniec po päťdesiatich rokoch podarilo uskutočniť aj zriadením kongregácie, ktorá by sa osobitne zaoberala koordináciou misijnej činnosti. Pápež Gregor XV. vytvoril 6. januára 1622 úrad s názvom Sacra Congregatio de Propaganda Fide (dnes Svätá kongregácia pre šírenie viery). Vďaka tejto iniciatíve sa celá misionárska práca zjednodušila, získala jasnú organizáciu svojej činnosti. Zachovaná bohatá korešpondencia misioná-

rov s touto kongregáciou dokumentuje celú misijnú činnosť v jej problémoch ale aj výsledkoch.¹

Situácia v Hornom Uhorsku bola kritická, nakoľko pre pastoračnú činnosť medzi veriacimi chýbali kňazi. Svätá stolica túto situáciu začala riešiť predovšetkým oslovením jednotlivých rehoľných rádov a spoločenstiev. Na území dnešného Slovenska v 17. storočí sa do misijnej činnosti najviac zapojili jezuiti (SJ), františkáni-konventuáli (minoriti) (OFM Conv.) a pavlíni (OSPPE).²

V tomto príspevku sa sústredíme predovšetkým na misijnú prácu pavlínov a jezuitov, nakoľko aktívnej činnosti františkánov-konventuálov (minoriti) je venovaný osobitný príspevok vyššie.

Pôsobenie pavlínov v Zemplínskej župe

Pôvodne pustovnícke komunity sa na podnet ostrihomského kanonika Euzébia (nar. 1270) zjednotili v Piliši a Patacsí v roku 1250 a vytvorili komunitu s názvom *Ordo S. Pauliprimi Eremitae*. Patrónom rehole sa stal tébsky pustovník sv. Pavol (nar. 341). Na území dnešného Slovenska si začali pavlíni budovať svoje kláštory od 14. do 18. storočia v Horných Lefantovciach (1369), Gombaseku (1371), Marianke (1377), Beckove (1430) a v nasledujúcich storočiach aj v Trebišove, Veľkých Lovciach, Vranove nad Topľou, Skalici, Trnave, Šaštíne a Kežmarku.³ Drugetovci, ako šľachtici, mali v Zemplínskej župe (na území dnešného Slovenska) najviac svojho majetku a zároveň patronátne právo. To im umožnilo, aby založili alebo obnovili kláštory paulínov v Trebišove a Vranove (Vranov nad Topľou).

Rehoľa pavlínov dokázala pomerne rýchlo reagovať na zložitú náboženskú situáciu v Uhorsku a začala pripravovať misionárov, ktorí sa mali podieľať na rekatolizácii, a tým aj na obnovení pôvodných pavlínskych kláštorov. Najvýznamnejšou postavou v pavlínskej reholi pôsobiacej v katolíckej misijnej činnosti v Hornom Uhorsku bol páter Ján Vanovič (Vanoviczi). Pochádzal z Nitrianskej stolice. Vstúpil k pavlínom a po skončení trnavských štúdií bol v roku 1636 poslaný na ďalšie štúdiá do Ríma, kde študoval v jezuitskom Collegium Romanum, čo predstavovalo v tom čase možnosť získať najlepšie vzdelanie.⁴ Po kňazskej vysviacke Ján Vanovič dostal poverenie na svoju misijnú cestu do Horného Uhorska 4. februára 1642 a bol vystrojený mnohými (aj výnimočnými) fakultami pre túto činnosť.

¹ TÓTH, István, György. *Katolícke misie na území Slovenska v 17. storočí*. Bratislava, UNIVERSUM Prešov pre Historický ústav SAV, 2003, s. 72 – 73.

² TÓTH, István, György. *Počiatky rekatolizácie na východnom Slovensku*. (Pôsobenie Jána Vanovicziho a Rádu pavlínov). In *Historický časopis*, roč. 50, č. 4, Bratislava, 2002, s. 589.

³ HLAVAČKOVÁ, Miriam. Pavlínska rehoľa na našom území – Bieli mnísi. In *Historická revue*, č. 5. roč. VII., r. 1996, s. 6.

⁴ VÉGHSEŐ, Tamás. "Catholicere formare". *Ágoston Benkovich O.S.P.P.E., missionario apostolico, vescovo di Várad (1631 – 1702)*, CVH II/2. Budapest – Roma, 2007, s. 119.

Náboženská situácia po Wešeléniho sprisahaní vytvorila akési vákuum, nakoľko protestantskí duchovní museli opustiť kostoly, a tým pre katolíckych misionárov nastalo obdobie o niečo ľahšej práce. V roku 1667 ustanovila Sacra Congregatio de Propaganda Fideu horskú pavlínsku apoštolskú misijnú prefektúru s 12-timi misionármi. Týmto rozhodnutím sa pôvodná misijná činnosť pavlínov ako jednotlivcov, zmenila na komunitnú prácu.⁵

Ján Vanovič svoju misijnú činnosť začal na konci roku 1642 a v prestávkach v nej pokračoval až do roku 1678. Na území Horného Uhorska sa sústredil zvlášť na územie dnešného východného Slovenska. Samotná činnosť pavlínov sa zamerala predovšetkým na duchovnú pomoc katolíkom, nakoľko na tomto území chýbali katolícki duchovní. Až v druhom rade hľadali spôsob na šírenie katolíckej viery medzi protestantskými veriacimi.

Dôležitou úlohou pre rozširovanie misijnej práce Vanoviča bolo, na rozdiel od iných reholí, postarať sa o získanie majetkov rehole, ktoré stratila nástupom reformácie. Pavlíni, ako pustovnícky rád, bol závislý na vlastníctve majetku, na rozdiel od žobravých reholí. Počas reformácie sa majetky rehole dostali hlavne do rúk zemepánov, ktorí sa neponáhľali s vracaním majetkov. Obyčajne tento proces trval veľmi dlho, nechýbali prietahy, alebo aj taktické prietahy, ako napr.: šľachtici žiadali o prenájom týchto majetkov za veľmi malý nájom. Vanovič veľa energie vynaložil, napr. na získanie pavlínskych majetkov v Berešskej župe od Žigmunda Lónaiho, župana tejto župy. Za daných okolností sa ukazovali najschodnejšie kompromisné riešenia, keď rehoľa nízkym prenájomom svojho majetku zostala aj naďalej jeho vlastníkom.⁶

Najdôležitejšou úlohou pre Vanoviča bolo misijné poslanie, ktoré spočívalo predovšetkým v kázaní. Nakoľko ovládal maďarský jazyk, dokázal veľmi ľahko nadviazať dialóg s katolíckymi, ale aj protestantskými veriacimi a ich kazateľmi. Vďaka vynikajúcemu vzdelaniu, ktoré získal v Ríme u jezuitov, vedel svojím kultivovaným prejavom zaujať svojich poslucháčov, čo dosvedčujú správy, ktoré uvádzajú, že ľudia prichádzali aj z väčších vzdialeností, aby si mohli vypočuť misionára, ktorý prišiel z ďalekého sveta. Nechýbali ani rôzne polemiky, ktoré mal tento misionár s evanjelickými a reformovanými kazateľmi, kde mohol ukázať svoju erudíciu. V jednom zo svojich hlásení do Ríma Vanovič informoval, že v roku 1658 v Deň Pána na procesii v Sárosaljaújhely a v Trebišove, sa zhromaždili „ľudia všelijakých stavov“ a aj veriaci so svojimi protestantskými kazateľmi.⁷

Osobitné miesto v každej misijnej činnosti mala škola. Misionári vyučovali žiakov nielen elementárne, ale aj náboženské vedomosti. Na vyučovanie prichádzali

⁵ TÓTH, István, György. *Počiatky rekatolizácie na východnom Slovensku*, s. 590 – 591.

⁶ TÓTH, István, György. *Počiatky rekatolizácie na východnom Slovensku*, s. 598 – 599.

⁷ TÓTH, István, György. *Počiatky rekatolizácie na východnom Slovensku*, s. 600.

nielen katolícke, ale aj evanjelické deti.⁸ Pri vykonávaní misijnej činnosti Vanovič často používal malé náboženské obrázky, medaily a rôzne voskové odtlačky. Nechýbali ani väčšie obrazy, zvlášť obrazy Panny Márie Čenstochovskej, ktoré im daroval, napr. katolíckym šľachticom a vplyvným ľuďom, čo mu pomáhalo v zložitej misijnej činnosti a slúžilo aj ako prejav vďačnosti a v neposlednom rade aj umožnilo rozširovať mariánsku úctu.⁹

Misijný rozmer pavlínov sa dotýkal v najväčšej miere evanjelizácie, získať naspäť čo najviac veriacich do Katolíckej cirkvi. Treba však uviesť, že okrem misijného rozmeru ich práce, nechýbalo aj poskytovanie charitatívnej práce. Praktickí pavlíni ochotne a pochopiteľne zdarma, pomáhali ľuďom aj pri liečení rôznych chorôb. Využívali k tomu hlavne liečivé byliny a skúsenosti pavlínov z mnohých kláštorov, ktoré si starostlivo zapisovali a odovzdávali ďalej. Ich ochota pomáhať nezostávala len pri liečení ľudí, ale pomáhali aj pri liečení domáceho dobytku. Treba uviesť aj skutočnosť, že pavlíni ochotne reagovali v čase rôznych epidémií zdravotnou starostlivosťou, pri ktorej nechýbala aj poskytovaná duchovná starostlivosť ako svätá spoveď, sv. prijímanie a pomazanie chorých.¹⁰ V spojitosti s liečením ľudí, využívali aj rôzne zázračne predmety – obrazy, medaily a vodu. Navyše, Vanovič sa pri svojej misijnej činnosti opieral aj o mimoriadnu pomoc – zázraky. O jednom z nich sa dozvedáme v hlásení do Ríma, keď napísal: „Na Vianoce roku 1646 sa v noci z hradnej kaplnky v Diósgyőri – kde predtým chceli protestanti Vanovicziho počas omše prebodnúť – ozýval nádherný spev. Hradní vojaci vošli do kaplnky aj trikrát, s horiacimi faklami ju obišli dookola, ale zakaždým ju našli úplne prázdnu a spev zakaždým stíchol“. Tento zázrak oslovil hradného kapitána Jána Papa tak silno, že konvertoval z kalvínskej viery na katolícku.¹¹

Napriek katolíckym zemepánom sa na tomto území dlho zdržiavali aj kazatelia kalvínskej viery. Medzi kalvínskych Maďarov sa imigrovali aj Slováci a Rusíni. Katolíci sa nachádzali medzi všetkými troma národnosťami. Pavlíni svoje misijné myšlienky šírili v maďarskom jazyku.¹²

Kláštor pavlínov v Trebišove

Prví pavlíni prišli do Trebišova na pozvanie kráľovského palatína Imricha z Perína. So stavbou kláštora začali už v roku 1502. O dva roky neskôr bol už kláštor dokončený a ako fundácia mu boli pridelené obce Šara, Olasi a Vojčice. Ďalší majetok, ktorý mnísi získali, bola polovica obce Žadán v roku 1516 od Žigmunda Sürtyho. Pod vplyvom reformačných myšlienok boli pavlíni v roku 1530 vyhnaní grófom

⁸ TÓTH, István, György. *Počiatky rekatolizácie na východnom Slovensku*, s. 599 – 600.

⁹ TÓTH, István, György. *Počiatky rekatolizácie na východnom Slovensku*, s. 600 – 601.

¹⁰ TÓTH, István, György. *Počiatky rekatolizácie na východnom Slovensku*, s. 601.

¹¹ TÓTH, István, György. *Počiatky rekatolizácie na východnom Slovensku*, s. 602.

¹² GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*. Budapest – Róma, 2015, s. 135.

Petrom z Perína.¹³ V roku 1567, smrťou Gabriela z Perína, pripadlo trebišovské panstvo Jurajovi II. Drugetovi, ktorý ho vlastnil až do vymretia rodu po meči.¹⁴

Vanovič ako pavlín, významnú časť svojich aktivít venoval aj získaniu trebišovského kláštora a k nemu patriace majetky. Pred rekatolizáciou fundátormi kláštora v Trebišove boli šľachtici Drugetovci z Humenného. Po konverzii Drugetovcov na katolícku vieru sa pavlíni usilovali získať kláštor aj s majetkami naspäť. Pavlíni navyše pred svojím odchodom z Trebišova ukryli mnohé cennosti u Drugetovcov, aby ich tak zachránili pred rabovaním. Rovnako tak urobili aj z kláštorami: Tokaj, Diósgyőr, Sajólad a Csoklyós.¹⁵

V roku 1605 Juraj III. Druget konvertoval na katolícku vieru pod vplyvom jezuitov a vyjadril svoje rozhodnutie dať všetky majetkové záležitosti z minulosti do poriadku a zároveň prispieť k obnove katolíckej viery na svojom panstve, a to tým, že umožní pavlínom vrátiť sa do svojich kláštorov a v Humennom usadiť aj jezuitov. Iniciatívu pri obsadzovaní pôvodných pavlínskych kláštorov urobil aj generálny predstavený pavlínov Ján Zaič,¹⁶ a to s podporou kardinála Karola Pázmaňa. Jeho cieľom bolo obnoviť kláštory pavlínov v Humennom alebo v Užhorode, kde tieto kláštory mali pavlíni už v stredoveku.¹⁷ Ďalším iniciátorom v tejto veci bol aj Lajos Füle, ktorý oslovil grófa Drugeta o navrátenie majetkov v Trebišove. Nakoľko bol gróf v tom čase zaneprázdnený s usadením jezuitov v Humennom, vo veci sa neurobil pokrok. Do riešenia tejto záležitosti následne vstúpila grófka Anna Drugetová, rodená Jakušičová, ktorá sa postarala, aby sa pavlíni mohli slobodne pohybovať po panstve Drugetovcov. Ťažkosti so slobodným pohybovaním mníchov pretrvávali a preto sa pavlíni opäť obrátili na grófa Juraja II. Drugeta o pomoc. Gróf odpovedal pavlínom, že „nie on ich zavolať a nie je jeho hrad, ale napriek tomu im pomôže“. Ešte v tom istom roku 1650 sa Ján Vanovič osobne zaangažoval do vrátenia majetkov. Z tohto náročného procesu vznikla aj bohatá korešpondencia, z ktorej vyberáme.¹⁸ Grófka Drugetová už 28. januára z Užhorodu a z Humenného 1. februára 1650 súrila pavlínom, aby sa vo veci svojich majetkov jasne vyjadrili, čo chcú. Vanovič celú vec začal riešiť právnou cestou, vec predniesol až pred palatína, lebo videl isté nechcenie od strany grófa, čo sa týka navrátenia majetkov. Do tejto situácie vstúpil aj palatín Pavol Pálffy a tiež aj prešovský krajinský úrad. Tento krok pátra

¹³ SZIRMAY, Antonius. *Notitia topographica, politica incliti comitatus Zempleniensis*. Bvdae 1803, s. 241.

Prvé pavlínske kláštory na Slovensku boli zakladané postupovo na týchto miestach: v Lefantovciach (založený 1369), v Mariánke (zal. 1379), kde v 16 – 17. storočí bolo prechodne aj sídlo generálneho priora rehole, v Beckove (zal. 1430), v Trebišove (zač. 16. stor.), v Skalici (zal. 1671), vo Vranove nad Topľou (zal. 1672), v Šaštíne (1504 – 1530), vo Veľkých Lovciach (zal. 1733), v Mariačaláde (zač. 16. stor.) a v Kežmarku (zal. 1670).

¹⁴ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce 2001, s. 543.

¹⁵ GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 129.

¹⁶ *Documenta artis Paulinorum III*. MTA Művészettört. Kut. Csop. : Budapest, 1978, s. 4. Páter Ján Zaič (Zaicz) bol na generálnej kapitule v Marianke zvolený za generálneho predstaveného v roku 1611.

¹⁷ GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 130.

¹⁸ *Documenta artis Paulinorum III*. MTA Művészettört. Kut. Csop. : Budapest, 1978, s. 4 – 10.

Vanoviča sa grófke nepáčil, ale v liste palatínovi napísala, že je pripravená na dohodu.¹⁹ Konečne 2. septembra 1650 bola vydaná listina v leleskom prepošstve, ktorá potvrdzovala práva pavlínov.²⁰ Grófovi Drugetovi sa nepáčil závet jeho mamy, a tak Vanovič v mene rádu a spolu so Zemplínskou župou sa obrátil k palatínovi a aj na kráľa Leopolda I., aby sa zaoberal týmto prípadom. Pomoc prisľúbil aj gróf Žigmund Lónaj, hoci sa netajil ťažkosťami. Celá vec sa uzavrela až s kráľovským dokumentom vydaným 24. januára 1651, kde sa potvrdili práva bratov.²¹

Predstavení rehole na začiatku svojho pôsobenia v Trebišove mali troch bratov – 2 kňazov/širiteľov viery a 1 výpomocného brata, neskôr k nim pribudli ešte traja bratia. Na bývanie použili najprv starú budovu fary a so stavbou kláštora plánovali začať až po vyriešení majetkovo-právnych záležitostí s grófom Drugetom.²²

V majetkovej oblasti vieme, že v roku 1678 stratil tento kláštor svoje majetky v obciach Olasi, Žadáň a Šare a pripadli kláštoru v Ujheli. Avšak základňu trebišovského kláštora zväčšila grófka Barbora Baťaniová, vdova po grófovi Žigmundovi Forgáčovi, darmi zo svojho dedičstva.²³

Pavlíni, keď získali svoj kostol a kláštor naspäť, z krypty svojho kostola vyzdvihli pozostatky tam chovaného grófa Petra Peréňa, ktorý v minulosti vyplienil ich kláštor, zničil ho a kamene z neho použil na svoj hrad. Nakoniec pavlínsky kostol dal evanjelikom.²⁴

Misijná práca pavlínov bola spojená aj s mnohými ťažkosťami. Napr. v roku 1674 sa dozvedáme, že otcovia pavlíni Mikuláš Svetenej a Ľudovít Bazilovič sa vybrali do hradu Parič, ale do tohto hradu sa medzitým dostali vzbúrenci a hodili otcov do väzenia a trápili ich hladom o chlebe a vode. Vyslobodili sa až v roku 1675, ako o tom spomína Anton Sirmaj: „...keďže prichádzalo cisárske vojsko, spomínani

¹⁹ GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 131 – 132.

²⁰ V majetkovej záležitosti je potrebné uviesť aj fakt, že kráľ Ferdinand III. 23. júna 1638 vydal darovaciu listinu pre Juraja III. Drugeta, krajinského sudcu a kapitána hornouhorských častí, hlavného župana Zemplínskej a Užhorodskej stolice, aby k hradu Trebišov patrili tieto mesta a obce: Trebišov, potom Parics (Paricz), Hardicsa, Nagyruszká, Vise, Stancfalvak, Kallion, Gálszécs, Pelejte, Miglész (Meglész), Kohány, Gerenda, Berettő, Zebegnyő (Zebegniő), Nagyzsar, Tarnóka, Dargó, Kerephes, Albinfalvakban – všetko v zemplínskej župe. V abovskej župe: Csákány, Kelecsény, Szinye, Bőd, Kémence, Battyok, Sir, Herlein, Bánk, Rososan. V šarišskej župe: Kostoľany, Čížatice, Lipovec, Modra. Esterházy Mária Izsepet a Visnyót. Na panstve Drugetovcov: Lomnica, Vechec, Magyar, Vyšný Krúčov, Januka, Hanušovce, Bistre, Vechec, Kolbasovo, Priszlop, Osztrognica (Osztronica), Brezovec a ďalšie. Tieto majetky boli pavlínom darované. - GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 135.

²¹ KISBÁN, Emil. *A magyar Pálosrend története I.* Budapest 1938, s. 282. Nevieme, z akého dôvodu v roku 1651 gróf Juraj IV. Druget odobral pavlínom ich kláštor aj s majetkami. V nasledujúcom roku sa celý problém vyriešil a kláštor bol vrátený aj s majetkami: Veľký Ruskov, Kolbasov, Viničky a ďalšie dediny a tiež dom Jána Vallyho. – *Documenta artis Paulinorum III.* MTA Művészettörténeti Kutató Csoportja : Budapest, 1978, s. 6.

²² GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 134.

²³ SZIRMAY, Antonius. *Notitia topographica*, s. 240 – 242.

²⁴ GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 134.

otcovia sa poradili s ostatnými zajatcami, nečakane napadli stráže a hrad vydali obliehajúcim cisárskym vojskám“.²⁵

Pavlíni sa vo svojej misijnej práci najviac sústredili na prácu v kostole a škole.²⁶ V spojitosti so školou sa uvádza, že mnísi od Kapituly žiadali v roku 1660 školského majstra, aby deti učil maďarským cirkevným piesňam. Školu navštevovali okrem katolíckych, aj protestantskí a schizmatickí žiaci.²⁷ Vanovič potešením informoval svojich predstavených aj o tom, že deti miništrovali a vieru šíрили aj medzi svojimi príbuznými.²⁸

Misijnú a pastoračnú prácu pavlínov sťažovali aj nepriechodné cesty, lebo „kvôli vzdialenosti a vyliatiu Latorice nedokážu pešo prejsť všetky dediny“, a preto žiadali predstavených o dovoľenie používať vozy.²⁹

V roku 1657 stál na čele domu Matej Peterlenič (pôvodom Chorvát). Získal dobré vzdelanie (získal doktorát z umenia a filozofie pod vedením jezuitov na viedenskom pápežskom kolégiu), bol vysvätený na diakona, ale predstavení ho na žiadosť jezuitov zavolali späť kvôli zlému správaniu.³⁰ Na kapitule v máji 1660 sa priorom stal Ján Szertics. Na nasledujúcej kapitule v roku 1663 bol ešte v Trebišove. Na základe žiadosti adresovanej na kapitolu, vieme, že veľmi súrili založenie školy a tiež zabezpečenie jedného učiteľa, čo podpísali len Juraj Čepelényi, Alfonz Baránsky a Filip Gersič. Kapitulná rada schválila tento návrh a napomohla k založeniu školy.³¹

Mnohí pavlíni sa pri tejto misijnej činnosti zvlášť zapísali ako veľmi horliví a navyše nechýbali medzi nimi aj mučeníci. Napr. Juraj Čepellény, ktorý patrila k prvým členom trebišovského kláštora a po horlivej činnosti aj na iných miestach, v roku 1674 podstúpil mučenícku smrť pri Jágri.³² Alfonz Baránsky – zomrel 1663 v Trebišove, pravdepodobne na mor. Filip Gersič- spovedal, staral sa a liečil ľudí chorých na mor a navyše ich aj zaopatroval. Nakoniec na tejto chorobe sám podľahol v roku 1663.³³ V nasledujúcich rokoch v trebišovskej misii vynikli – Augustín Benkovič, Gašpár Korvini, Mikuláš Svetenay (Szveteney) a Štefan Pethő.

²⁵ SZIRMAY, Antonius. *Notitia topographica*, s. 240 – 242.

²⁶ GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 135.

²⁷ GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 135.

²⁸ GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 135.

²⁹ GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 136.

³⁰ GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 136.

³¹ GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 136 – 137.

³² Kronikár o ňom zapísal aj tieto informácie: „Ako misionár Füzeres a člen kláštora v Satoraljaujheli priviedol obyvateľstvo 7 dedín – podľa vyjadrení samotných kalvínov – „do jednej pravej cirkvi“. Preto ho v reťaziach viedli z fary vo Füzeres a podstúpil výnimočné mučenie. Počas 60 dňového uvezenia ho bosého viedli po čerstvom strnisku, neskôr ho vystavili nahého nad riekou Tisou, aby ho štípali komáre, na jeho pleciah krájali tabak, a tak zmučenému človekovi kázali dvíhať torby. Nakoniec 24. mája 1674 mu stali hlavu“.; KISBÁN, Emil. *A magyar Pálosrend története I.* Budapest 1938, s. 303.

³³ GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 137.

Významnou osobnosťou bol aj Páter Augustín Benkovič. Vstúpil do rehole ako 21 ročný. Študoval v Ríme v Collegium Germanicum et Hungaricum. Obrátil sa z protestantstva vďaka primásovi Jurajovi Lipajovi. Celý život zasvätil tomu, aby pracoval v misijnej činnosti. A ako prior v Trebišove bol vikárom biskupa z Egeru na území obývanom rusínmi. Rozvíjal plodnú činnosť predovšetkým na cirkevno-politickom poli. Vďaka tomu predovšetkým berúc do úvahy jeho politický talent a znalosť ruského jazyka, ho Leopold I. vymenoval za biskupa vo Veľkom Varaždíne a prepozitom v Lelesi (1681). Avšak až po vyhnaní Turkov (1691) zasadol na stolci. Ako dokonalý organizátor zakrátko usporiadal diecézne veci. Mal kontakty s vysokopostavenými osobnosťami, dokázal znovu získať dávne majetky Varaždínskeho biskupstva. Vďaka tomu nanovo zorganizoval Veľko-Varaždínsku kapitolu, duchovný seminár sv. Ladislava v Košiciach, založený biskupom z Jágru Benediktom Kiždym. Novovzniknutý seminár zabezpečil majetkami tak, že mohol udržiavať väčší počet bohoslovcov. S tým istým cieľom daroval rádu 17 500 florénov. Vďaka tomu sa skutočne rozvíjala činnosť obrátenia medzi Rusínmi. (Naučil sa ich jazyk, prispel vo veci ich majetkov u zemepánov a zároveň sa usilovať kňazom, ktorí boli viazanými v poddanstvom). Položil základy kláštora v Trebišove a obnovil kostol. Podporu dostával od zemepánov na okolí, predovšetkým od grófkyni Márie Drugetovej, rodenej Esterházyovej. V roku 1669 ho veľká Kapitula zvolila za generálneho predstaveného.³⁴

Gašpár Korvin – v roku 1671 bol ešte v Trebišove, neskôr ho nachádzame vo vranovskej a kežmarskej misii.³⁵ Mikuláš Sveteney – kňaz, šíriteľ viery, učil; čo raz navštevovanejšie sa stávali jeho kázne a omše.³⁶

O úspešnej misijnej práci dosvedčuje aj správa pre Kongregáciu v Ríme, v ktorej sa hovorí o obrátení 79 duší (sú tu aj vymenovaní) v rozmedzí rokov 1669 – 1670 a rokov 1670 – 1671 o 22 obrátených.³⁷

V trebišovskej komunite kronikár spomína aj pátra Martina Jurkoviča, ktorý vynikal veľkou horlivosťou a znepríatelil si protestantských veriacich až tak, že ho chceli niekoľkokrát ho pripraviť o život. V jednom prípade sa mu podarilo vyklízuť z pasce iba vďaka tomu, že sa preobliekol za františkána.³⁸

³⁴ Kronikár o ňom zapísal aj tieto informácie: „Vezmime spomedzi viacerých príkladov veľmi schopného všestranne a zároveň skromného o. Augustína Benkoviča. On sa bránil prijať úrad generála a neskôr hodnosť biskupa Veľkovešaďského a stať sa prepozitom v Lelesi. Rehoľní spolubratia ho jednoducho prinútili k prijatiu tejto vysokej hodnosti podobne ako aj Svätá Stolica a kráľ k vyznamenaniu, ktoré je vyjadrením ich uznania. O. Benkovič akokoľvek prijal vysoké úrady, naďalej žil ako jednoduchý rehoľník, zachovával tvrdé reguly milovaného rádu. Všetky mravné a materiálne sily sústredil do služieb svojej diecézy a rádu. Po smrti sa vrátil do rádu. Podľa jeho želania ho pochovali v pavlínskom kostole v Slovenskom novom meste vedľa ostatkov mučeníka jeho rehoľného spolubrata, o. Juraja Čepeleního“. – KISBÁN, Emil. *A magyar Pálosrend története I.* Budapest 1938, s. 182.

³⁵ GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 138.

³⁶ GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 139.

³⁷ GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 138.

³⁸ KISBÁN, Emil. *A magyar Pálosrendtörténete I.*, s. 308.

Pavlíni sa vo veľkej miere zapojili do rekatolizácie. Svojou kazateľskou činnosťou sa zaradili medzi najhorlivejšie rekatolizačné kláštory v Zemplínskej župe v druhej polovici 17. storočia. Pôsobili nielen v Trebišove, ale aj na jeho okolí: Trhovište, Nižný Žipov, Čelovce, Novosad, Hraň, Veľký Ruskov, Milhostov, Vojčice, Zemplínsky Branč, Kyste a v iných. Misia pavlínov mala dosah aj na iné mestá – Serenč Újlak, Nagyruska, Hradisko, Miglés, Upor, Rančár, Mazár, Azarr, Málcár, Čákány, Keresztúr, Kuppony, Rámóc, atď.³⁹ V ich práci im pomáhali aj mnohí šľachtici, napr.: vdova po Žigmundovi Forgáčovi Barbara Baťaniová, ktorá zanechala nadáciu pre nich, čo potvrdil aj kráľ Ľudovít v roku 1686.⁴⁰

Kláštor pavlínov vo Vranove

Ďalším založeným kláštorom na drugetovskom panstve bol kláštor vo Vranove (dnes Vranov nad Topľou). Za zakladateľku sa pokladá Mária Esterházyová, vdova po Jurajovi IV. Drugetovi. Pôvodne starý slovenský farský kostol patrili františkánom a počas reformácie ho používali kalvínski veriaci, v ktorom mali svojho kazateľa ešte aj v 60. rokoch 17. storočia. Po požiari ho začali opravovať a časť nákladov hradila aj Šarišská stolica. Kostol síce ešte nebol úplne dokončený, ale už v roku 1672 ho grófka odňala kalvínom a pozvala do Vranova pavlínov, ktorým dala vedľa kostola opraviť kláštor. Zároveň kláštoru darovala aj majetky vo Višňove a Vyšnom Žipove.⁴¹ Založenie tohto kláštora potvrdil kráľ Leopold a schválili ostrihomský arcibiskup Juraj Selepčeni a jágerský biskup František Segedy.⁴²

Z roku 1676 máme údaj, v ktorom sa spomína, že predstavený kláštora páter Imrich Fejervári a páter Juraj Dubnický boli tököliovcami prepadnutí a historik túto udalosť zapísal nasledovne: „*V noci napadli kláštor vo Vranove. Otcovia pavlíni nemali čas na zorganizovanie obrany. Útočníci zabili príbuzného otca Imricha Fejerváriho. Obidvoch pavlínov vliekli po necestách, kameňoch a močiaroch o blade a smäde, nedávajúc im ani chvíľu na oddych, a tak ich priviedli až do Szihalom. Tu sa nad nimi zľutoval farár Told a zaplatil za nich výkupné (800 florénov),⁴³ a tak boli oslobodení“.⁴⁴ Keď sa už pominulo jedno nebezpečenstvo, prišlo druhé v roku 1682, keď Imrich*

³⁹ GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 139.

⁴⁰ GÁLLA, Ferenc. *Pálos Magyarországon a 17 – 18. században*, s. 134.

⁴¹ MICHNOVIČ, Imrich (zost.). *Dejiny Vranova nad Topľou*. Vranov nad Topľou 1992, s. 109.

⁴² *Documentaartis Paulinorum III*. Budapest 1978, s.165. – Jágerský biskup František Segedy usadenie pavlínov Potvrdil svojou listinou zo dňa 6. augusta 1672 v Košiciach, v ktorej potvrdzuje, že „*horný kostol vo Vranove, ktorý predtým mali luteráni, vedľa ktorého bol opustený kláštor s novou budovou, v ktorej sídlil katolícky farár a ktorý mali záujem minoriti, od teraz ho však grófka Mária Esterházyová udelila pavlínom, ktorá je vdova po Jurajovi Drugetovi z Humenného a dedička Vranova a k nemu pričlenila od hereťikov dve dediny Vyšňov a Žipov...“*.

⁴³ SZIRMAY, Antonius. *Notitia topographica*, s. 338.

⁴⁴ KISBÁN, Emil. *A magyar Pálosrend története II.*, s. 305.

Tököli vyhнал pavlínov z mestečka a kostol znova dal kalvínom. Tento stav trval až do roku 1686, keď gróf František Barkóci opäť povolal pavlínov do ich kláštora.⁴⁵

Po požiari v roku 1718, ktorý zachvátil celé mesto, začali s väčšími stavebnými úpravami kostola a kláštora. Kláštor dostal barokový portál, na ktorom sa nachádza latinský nápis, ktorý informuje, že kláštor pavlínov vo Vranove je zasvätený Najsvätejšej Panne Márii, že bol založený v roku 1672, v roku 1704 s ťažkosťami obnovený a v roku 1753 pokrytý novou strechou. V interiéri budovy kláštora bola freska iluzívnej rokokovej architektúry, ktorá zobrazovala zázračné nanebovzatie Eliáša. Fresku v roku 1765 vyhotovil Ján Lukáš Kracker. Veľkú zásluhu na obnove kostola a kláštora mal okrem iných aj prior kláštora Ignác Pongrác, ktorý dal vyhotoviť nové barokové oltáre a ďalšie zariadenie a opravy.

Pavlíni spravovali farnosť až do roku 1786. Následkom proticirkevných a protirehoľných nariadení cisára Jozefa II. bola rehoľa pavlínov zrušená. Kostol s kláštorom bol odovzdaný diecéznemu biskupovi. Prví dvaja farári v tomto kostole boli samotní pavlíni.⁴⁶

Zo 17. storočia, v ktorom vznikol pavlínsky kláštor vo Vranove, máme len tieto kusé správy. V závere tohto storočia drugetovská rodina vymrela po meči a patronátne právo sa prenieslo na dedičov tejto rodiny. Pretože pavlíni sa často odvolávali na svoju zakladateľku Máriu Drugetovú, dá sa predpokladať, že značne podporovala túto rehoľu. Táto mienka sa dá podložiť aj tým, že grófka vkladala veľkú nádej do týchto rehoľníkov, keď ich pozvala na rekatolizačnú činnosť Vranova a jeho okolia.

Bohatá korešpondencia pátra Jána Vanoviča s kongregáciou v Ríme nám ponúka veľmi cenný zdroj informácií o realizácii misijnej činnosti v celom Hornom Uhorsku. Dokumentuje to aj správa pátra Vanoviča o stave apoštolskej misie v Uhorskom kráľovstve z roku 1675. Na začiatku svojho listu páter Vanovič píše o ťažkostiach, ktorí boli spojené s misijnou činnosťou: *„Cesty sú nebezpečné, raz kvôli vzbúreným lúpežníkom na koňoch, inokedy kvôli pešímhorským zbojníkom, najviac však kvôli Turkom – heretikom, ktorí na ceste prekvapili otca Ludovíta Barilovicha, misionára Svätého apoštolského stolca z nášho rádu pustovníkov a s radosťou ho poranili na lopatke. Predtým listy bezpečne prechádzali po viedenskej a prešporskej ceste až do Košíc a Tokaja, teraz však vzbúrenci poštárov chytajú a zabíjajú, odvádzajú do zajatia, kradnú im kone... Vo všetkých diecézach, hoci so zreteľným nebezpečenstvom na živote – najviac v Jágerskej, Varadínskej, Ostrihomskej, Nitrianskej diecéze, by už mohla pôsobiť apoštolská misia, a to najmä ak by sa utišila vzbura, kedy knieža František Rákoci so svojou matkou kňaznou Žofiou Báttoryovou prešli na katolícku vieru, rovnako ako gróf Juraj Erdődi, gróf Žigmund Pető a iní šľachtici v Uhorskom kráľovstve“*. V ďalšej časti páter opisuje, kde sa nachádzajú pavlínske kláštory a domy a k nim ešte pripája aj

⁴⁵ SZIRMAY, Antonius. *Notitia topographica*, s. 337– 338.

⁴⁶ PIETRAS, Leander. *Dejiny pavlínskeho kláštora vo Vranove nad Topľou*. Vranov nad Topľou 1991, s. 8 – 15.

mená spolubratov a niektoré informácie hrdinského svedectva viery: „*Otcovia rádu Svätého Pavla Prvého Pustovníka: Sátorlajújhely, Trebišov, Ónod, Vranov v Jágerskej stolici. V Ostrihomskej stolici Horné Lefantovce, Mariánka, Trnava, Kežmarok, v Rábskej stolici Wandorf. Noviciát v Pápe. V Záhrebskej stolici v Čakovci, Lepolgave, v Remete noviciát, v Sveticiach, Križevci a medzi Valachmi v Uljme.*

Otcovia pavlíni majú misijné sídla v Trebišove, Onóde, Vranove, Eisenstadte.

Nie všetci rehoľníci majú konventy, ale majú domy, v ktorých žijú rehoľníci: Svätého Pavla Prvého Pustovníka: v Trebišove 5, v Onóde chýba kvôli povstalcovi, v Sátorlajújhely 6... V kláštore Satorlajújhely otec Žigmund Somogy, otec Štefan Pető zo Zemplína, otec Andrej Marczonkay z Veľkej Trne, otec Ľudovít Berzeviczy z Olaszliszka, teológ skončený vo Viedni, ktorý sa z vikára v Pápe stal misionárom. Otec Martin Tőrek v Onóde – tento otec, ktorý sa presunul v Boldogkőújfalú, bol v tomto roku 25. novembra v lesoch okolo Gőnczu, potom ako na hrade odsľúžil omšu, poranený heretickými vzbúrencami guľou z pušky potom, ako užitočne zvestoval pravú vieru a s veľkou horlivosťou priviedol heretikov k pravej viere; v ten istý deň, ako bol poranený, pred polnocoú v Pánovi zaspal. Jeho telo som priniesol do Košíc, a tam som ho v rehoľnom rúchu u otcov františkánov s úctou pochoval 26. novembra.

Otec Vavrínek Sőtő zo Žipova. Otec Vasil Kerlay zo Sečoviec, užitočný misionár. Otec Juraj Czepeliny, asi päťdesiatročný, z Füzeru, ktorého heretickí rebeli z jeho sídla vyhnali a priviedli do Poroszló, kde ho viedli po námestí s bubnami a trúbami, robili si z neho posmech, spôsobili mu rany, častovali ho nadávkami a vyhrážkami. Zviazali mu nohy, kruto ho mučili, medzi iným stiahli z tela kožu a prikladali ho k ohňu, a tak mu dym púšťali k ústam a nosu a nútili ho poprieť pravú katolícku vieru. Keď v nej stále zotrúval, vyvoliekli ho z mesta s výkrikmi, aby zanechal katolícku vieru a stal sa kalvínom. Keď sa hrdo pripravoval na to, že sám zaplatí a zomrie v pravej viere a za ňu, umrel po sťatí hlavy v pánovi. Pochoval ho katolícky kňaz z Mezőkövesdu v kostole v Jágerskej farnosti spolu s dvoma vojakmi z Jágru.

Otec Ladislav Ladani z Ríma s otcom Hilariom Valkovičom sú vo Vranove v novom sídle. Otec Gašpár Corvini v Trhovišti.

V Trebišove a v priľahlých miestach ctihodný otec Augustín Benkovič, viceprefekt svätej misie, generálny vikár spolu s druhmi.

Na hrade Boldokő brat Ján Vanovicz, prefekt svätej apoštolskej misie, ktorý zažil veľké prenasledovanie od vzbúrencov, totiž sotva bol niekto častejšie zajatý alebo mučený“.⁴⁷

Pôsobenie jezuitov v Zemplínskej župe

Dôležité miesto na rekatolizácii v Zemplínskej župe mali aj jezuiti. Jedna z významných jezuitských misií sa uskutočnila v prvej polovici 17. storočia na pan-

⁴⁷ JURÍKOVÁ, Erika. Správa o stave apoštolskej misie v Uhorskom kráľovstve z roku 1675. In *Studia Capucinarum Boziniensia I*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2014, s. 81 – 85.

stve humenských Drugetovcov.⁴⁸ V Humennom založené jezuitské kolégium v rokoch 1615 – 1618 spravovalo až 9 misijných staníc: užhorodskú, mukačevskú, serednianskú, satmársku, rákociovskú, kišvardianskú, pácinskú, parchovanskú a košickú misiu.

Zakladanie misijných staníc bez zabezpečenej pevnej materiálnej bázy umožňovala okrem obetavosti šľachty ešte jedna dôležitá zmena. Nielen v jezuitskej spoločnosti, ale aj v celej Európe vzrástol význam vnútrokrajinských misií. Keď bol v roku 1581 zvolený nový predstavený Jezuitskej spoločnosti, Klaudio Aquaviva, v nasledujúcich rokoch 1590 až 1609, vyvíjal značný tlak vo svojich obozdníkoch adresovaných jednotlivým provinciálom, aby motivovali členov spoločnosti aj ku konkrétnej misijnej činnosti. Generálny predstavený vinštrukcii v roku 1599 nariadil, aby každý na to vhodný kňaz ročne raz išiel do misií, a aby boli vysielaní podľa vzoru apoštolov vo dvojici. Ďalej nariadil, aby v každom dome boli aspoň dvaja určení pre misijnú činnosť, resp. v každej provincii nech sa založia dva-tri dočasné rezidencie bez stáleho príjmu, aspoň so 6 kňazmi a 2 bratmi, z ktorých, ako z misijných stredísk, môžu pátri pochodiť po okolí. V rezidenciách pôsobiacich misionárov treba časom zavolať späť do kolégií a vyslať tam nových.⁴⁹ Pre Aquavivu oživenie misijného poslania jezuitov, zakladanie misijných domov, a tým pomoc pre najviac opustených, tvorili organickú súčasť duchovnej obnovy Spoločnosti (jezuitov). Nové nariadenie v prospech misií, dalo do pohybu stovky až tisíce členov, čím reagoval na potreby danej doby a motivoval svojich členov k širšej pastoračnej práci aj ostatných veriacich. Jezuiti v rámci misií boli so zdesením konfrontovaní s náboženským úpadkom európskeho vidieka – dedín. Misie, najdôležitejšie poslanie jezuitského rádu, získali tak pod vedením Aquavivu tie organizačné formy a spôsoby, v rámci ktorých mohli v nasledujúcich dvoch desaťročiach úspešne fungovať.⁵⁰

Nová expanzívna politika Spoločnosti a zmenená nábožensko-politická situácia v krajine spoločne vytvorili novú stratégiu v Uhorsku. Jej základnými článkami boli misie, ktoré zakladali pri šľachtických dvoroch. V priebehu roku 1607 predstavený Spoločnosti poslal niekoľko nádejných listov provinciálovi a Alexandrovi Dobokaymu, bývalému rektorovi šaľanského kolégia, vo veci návratu jezuitov do Uhorska, spoliehajúc sa osobitne na podporu zemanov, ktorí stáli na ich strane. Na sneme roku 1608 katolíci utrpeli porážku, a tak nevedeli obnoviť kolégium, preto už koncom toho istého roku prišli po dvaja misionári na majetky arcibiskupa For-

⁴⁸ BUJDOSÓ, István. Az Ungvári Drugeth Gimnázium története (az alapítástól az 1880-as évek végéig). In *Acta Beregsasiensis*. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve. Ungvár 2011, X. évf. 1. köt., s. 102 – 103; Pozri napr. aj: STOLÁRIK, Stanislav. *Humenské kolégium a traja košickí mučeníci*. Humenné : Miestny odbor Matice sSlovenskej : Regionálne kultúrne stredisko, 1995.

⁴⁹ LUKÁCS, László - MOLNÁR, Antal. A homonnai jezsuita kollégium (1615 – 1619). In Balázs, Mihály, et al., eds. *Művelődési törekvések a korai újkorban*. Szeged : JATE Régi Magyar Irodalom Tanszék, 1997, s. 358.

⁵⁰ LUKÁCS, László - MOLNÁR, Antal. *A homonnai jezsuita kollégium (1615 – 1619)*, s. 359.

gáča a jeho brata Žigmunda a tiež Juraja Drugeta z Humenného. Toto potichu sa obnovujúce misijné podujatie v Uhorsku páter Aquaviva schválil, ale dôrazne napomínal pátrov, aby boli obozretní a nedávali príčinu na útoky. Spomedzi misií, ktoré začali svoju činnosť v západnej, či východnej polovici krajiny, len tá druhá sa ukázala životaschopnou; kým v nasledujúcich rokoch v severozápadnej časti len pri arcibiskupovi Forgáčovi pôsobila stála misia s dvoma pátrami, zatiaľ počet hornouhorských misií s ústredím v Humennom prudko vzrastal. V pozadí tohto sľubného rozvoja a počiatočných úspechov treba hľadať v osobe humenského šľachtica mohutných majetkov a konvertitu Juraja III. Drugeta.⁵¹

Jedným z najvýznamnejších Drugetovcov v tomto období bol Juraj III. V roku 1605 sa na štúdiách v Prahe pod vplyvom jezuitov stal katolíkom. Je len pochopiteľné, že kalvíni boli jeho činom pobúrení. Tým stratili jednu silnú osobnosť. Veď Juraj III. Druget bol šikovný, prezieravý politik a zemepán, aj keď s výbušnou povahou. Cisár mu neskôr vrátil trebišovský majetok a menoval ho za Zemplínskeho župana.⁵² Mladý gróf bol zapálený za svoju vieru, o čom svedčí aj to, že pápež Pavol V. znepokojený nad situáciou v Uhorsku, poslal niekoľko listov dňa 10. marca 1606 významným osobnostiam a medzi nimi aj Jurajovi III., v ktorom ho povzbudzuje, aby na blížiacom bratislavskom sneme horlivo bránil katolícke záujmy.⁵³ Grófovi Jurajovi III. sa v roku 1613 podarilo znova obnoviť starý kláštor pavlínov v Novom Meste pod Šiatrom. Z tohto kláštora sa mnísi rozutekali na rozličné miesta počas Bočkajovho povstania.⁵⁴ V roku 1614 dostal Druget od pápeža Pavla V. (1605 – 1621)⁵⁵ zlatú korunu (*aureumvellus*) a cisár ho zaradil medzi rytierov rádu zlatého rúna.⁵⁶

Pre jezuitov bol rok 1604 náročný a ťažký, nakoľko boli vyhnaní z východného Uhorska a zo Sedmohradska. Odišli do Poľska a Pavol Rákoci využil túto príležitosť a pozval ich na svoje panstvo, na hrad Makovicu pri Zborove. Jezuitskú skupinu tvorilo päť pátrov a jeden fráter. Rákociho panstvo tvorilo v tom čase 96 dedín. Misia na Makovici trvala dvadsať rokov. Aj keď toto územie nebolo zasiahnuté reformáciou, jezuiti mali veľa práce. Postupne sa ujímali aj širšieho okolia (Humenné a Selmec). Vďaka jezuitom sa na tomto území zachovala pevná kontinui-

⁵¹ LUKÁCS, László - MOLNÁR, Antal. *A homonnai jezsuita kollégium*, s. 361.

⁵² LACKO, Michal. *Humenné, politické, kultúrne a náboženské stredisko na východnom Slovensku v XVII. storočí*. In *Most* 2, 1957, s. 49.

⁵³ LACKO, Michal. *Humenné, politické, kultúrne a náboženské stredisko*, s. 53–54. Historik Michal Lacko SJ sa v tomto prípade odvoláva na archívne materiály z Tajného Vatikánskeho archívu. Tento údaj je pre nás veľmi dôležitý, pretože nám bezpečne posúva obrátenie na katolícku vieru Juraja III. Drugeta pred rok 1606.

⁵⁴ SZIRMAY, Antonius. *Notitia historica comitatus Zempléniensis*. Budae, 1804, s. 140.

⁵⁵ FRANZEN, August. *Malé církevní dějiny*. Praha 1992, s. 333.

⁵⁶ RÉZ, László. *A Drugetekés Homonna reformációja*. Sátorajjáújhely, 1899, s. 90.

ta katolíckej viery a z tohto kraja vzišlo aj veľa jezuitských povolání, ktoré boli tak potrebné pre ďalšiu misijnú činnosť.⁵⁷

Keď sa utekajúci jezuiti zo Sedmohradska zastavili v Humennom v roku 1606, bol medzi nimi aj páter Ján Argentus, ktorý bol predstavený sedmohradskej misie. Gróf Druget využil túto príležitosť k tomu, aby začal vyjednávať o tom, aby sa jezuiti usadili v jeho meste. Podarilo sa mu to v roku 1608, keď mu Pavol Rákoci poslal do Humenného dvoch jezuitských pátrov – Jána Sentdördiho, ako kaplána pre grófsku rodinu a Michala Beška pre pastoračiu v meste a na okolí.⁵⁸ V roku 1609 sa Juraj III. Druget stal Zemplínskym županom, čo mu umožnilo mať väčší vplyv aj v samotnej stolici.⁵⁹ V tom istom roku prišiel do Humenného páter Alexander Dobokaj, ktorý sa stal superiorom tejto misie. Jezuiti boli ubytovaní v grófskom kaštieľi. Misionársku prácu vykonávali nielen v meste, ale aj po okolí. Dobokaj, keď videl výsledky a zrátal nesmierne množstvo práce, v nasledujúcom roku požiadal provinciála o posilu, ale navrhoval, aby noví pátri neprichádzali v oblečení rádu.⁶⁰

Juraj Druget pod vplyvom úspešnej práce misionárov začal uvažovať aj o založení kolégia. Preto v liste (roku 1612) generálnemu predstavenému pátrovi Claudiovi Aquavivovi, ktorý bol v Ríme, píše, aby mohlo byť v Humennom zriadené kolégium. O skutočnom záujme grófa J. Drugeta založiť jezuitské kolégium v Humennom, svedčí aj list, ktorý poslal Alexandrovi Dobokajovi 9. júla 1613. V liste sa okrem iného uvádza: „*Faru i školu som pekne opravil. I dôchodky som Vám zabezpečil, len aby Vás Boh čím skôr priviedol. Vy sami by ste sa mali tej veci obidvoma rukami chytiť.*“ Po všetkých potrebných prípravách prišli jezuiti do Humenného 23. novembra v tom istom roku.⁶¹

Práca jezuitov sa neobmedzovala len na pedagogickú činnosť, ale vo veľkej miere sa zapájali do pastoračie nielen v samotnom meste, ale v celom jeho okolí. Ako sme už spomenuli vyššie, v roku 1608 Pavol Rákoci poslal do Humenného dvoch jezuitských pátrov – Jána Sentdördiho, ako kaplána pre grófsku rodinu a Michala Beška pre pastoračiu v meste a v okolí. Spočiatku boli ubytovaní v jeho kaštieľi a neskôr, po potrebných opravách, dostali do užívania františkánsky kostol a kláštor. Tak mohli pátri pôsobiť pastoračne nielen v grófskom sídle, ale aj v meste. Začali spravovať farský kostol Všetkých svätých, v ktorom kázali po slovensky a vo františkánskom kostole, kde kázali po maďarsky.

Jezuitské archívne záznamy z roku 1612 nám prinášajú správy o tom, že za tri roky pôsobenia jezuitov v Humennom a na jeho okolí až 700 ľudí zanechalo

⁵⁷ KRAPKA, Emil. - MIKULA, Vojtech. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku 1561 – 1988*. Cambridge 1990, s. 50.

⁵⁸ SZÉKELY, Anton. *Jezuiti v Humennom*. Humenné 1977, Rkp., s. 2; STOLÁRIK, S. *Humenské kolégium a traja košickí mučeníci*, s. 22.

⁵⁹ *Slovenský biografický slovník I*. Martin 1986, s. 507.

⁶⁰ LUKÁCS, László - MOLNÁR, Antal. *A homonnai jezsuita kollégium*, s. 364.

⁶¹ STOLÁRIK, Stanislav. *Humenské kolégium*, s. 22 – 24.

kalvínsku vieru a v samom meste sa vrátili ku katolíckej viere všetci mešťania. Je známe, že v roku 1614 spravovali pátri jezuiti 5 farností a v roku 1615 prevzali ďalších 6. V týchto 11 farnostiach bol už iba jeden katolícky kňaz a navyše už bol veľmi starý.⁶² V zachovanej správe sa neudáva, o ktoré konkrétne farnosti ide. Podľa času vzniku jednotlivých farností sa s určitou pravdepodobnosťou dá určiť, ktoré katolícke farnosti na území humenského panstva išlo. Boli to: Humenné, kde v tom čase boli dva kostoly: farský kostol Všetkých svätých na námestí, a kedysi františkánsky kostol, Dlhé nad Cirochou, Udavské, Vyšný Hrušov, Papín, Ľubiša, Zbudské Dlhé, Jankovce, Ohradzany, Brekov, Strážske.⁶³ V roku 1617 spravovali jezuiti 9 farností, ktoré zahŕňali až 36 obcí humenského panstva. Zároveň v tomto čase už všetky celé tieto obce prijali katolícku vieru.⁶⁴

Podľa výročných správ jezuitov, keď sa rozšírili správy o príchode katolíckych kňazov, takmer 1000 poddaných sa vrátilo z Poľska do Humenného, ktorí sa predtým vysťahovali pre nemožnosť praktizovať katolícku vieru, (resp. iste aj z hospodárskych dôvodov).⁶⁵ Pre pastoračnú prácu širokom okolí Humenného v roku 1634 požiadal Ján Druget jágerského biskupa Imricha Lósiho, ktorý v tom čase mal svoju rezidenciu v Jasove, o jurisdikciu pre jezuitov, aby mohli misijne pracovať aj v širokom okolí Humenného.⁶⁶

Jezuiti pracovali nielen v Humennom a jeho okolí. Ale ako postupne sa ostatní šľachtici vracali do katolíckej cirkvi, chceli mať na svojom dvore aspoň na istý čas jedného alebo dvoch jezuitov. Z Humenného jezuiti odchádzali na misiu napr.: na Makovicu ku grófovi Pavlovi Rákocimu od roku 1612, do Užhorodu na Drugetovské panstvo od roku 1613, do Košíc ku cisárskemu generálovi od roku 1615, do Mukačeva ku grófovi Mikulášovi Esterházim, do Pácina ku grófovi Melchiorovi Alagymu, do Parchovian ku grófke Barbore Rákociovej od roku 1616, na Spišský hrad ku grófke Erdödyovej od roku 1623, do Prešova od roku 1624, v roku 1615 do Vranova a v roku 1637 do Hanušoviec.⁶⁷

Treba spomenúť, že jezuiti založili v Humennom v roku 1639 Mariánsku kongregáciu.⁶⁸ Jej založenie prispelo k prehĺbeniu duchovného života a zväčšeniu úcty k Panne Márii. Členovia Mariánskej kongregácie sa zaväzovali viesť príkladný náboženský život, často prijímať sviatosti, byť opravdivým mariánskym cititeľom, vykonávať apoštolát, charitatívnu činnosť medzi chudobnými, chorými a pod., to všetko skrze pomoc Panny Márie. Pastoračná práca v tomto smere priniesla svoje

⁶² LACKO, Michal. *Unio Užhorodensis ruthenorum carpatiorum cum ecclesia catholica*, s. 193.

⁶³ JUROVSKÝ, Jozef. *Drugetovci*. Kalinov (?), Rkp., s. 13.

⁶⁴ LACKO, Michal. *Humenné, politické, kultúrne a náboženské stredisko*, s. 54.

⁶⁵ LUKÁCS, László - MOLNÁR, Antal. *A homonnai jezsuita kollégium*, s. 384.

⁶⁶ SZÉKELY, Anton. *Jezuiti v Humennom*. Humenné 1997, Rkp., s. 12.

⁶⁷ SZÉKELY, Anton. *Jezuiti v Humennom*. Humenné 1997, Rkp., s. 12.

⁶⁸ KARÁCSONYI, János. *Magyarország egyháztörténete főbb vonásai 970-től 1900-ig*. Nagy-Váradi 1915, s. 219.

ovocie, pretože historici uvádzajú, že v tom čase sa začína spomínať aj veľký odpust v Humennom, na ktorý prichádzali ľudia až zďaleka.⁶⁹

Niektorí, predovšetkým protestantskí autori, tvrdia, že rekatolizačné snahy grófa Juraj III. Drugeta boli len politickými ťahmi, ktorými sledoval len svoj vlastný prospech.⁷⁰ Pri pozornejšom skúmaní historických podkladov prídeme k záveru, že jeho vlastná konverzia a následné kroky ku rekatolizácii jeho panstva boli úprimné. Okrem iného svedčí o tom aj jeho ďalšia iniciatíva – priviesť Rusínov, ktorí neboli zjednotení s Rímom (pravoslávni) späť do katolíckej cirkvi. V tejto práci mu veľmi pomohli práve jezuiti, ktorí sa pri svojej misijnej práci stretávali aj s pravoslávnyymi veriacimi.

Veľmi cenným prameňom podrobnejších informácií o práci jezuitov sú jezuitské výročné správy (*Litterae Annuae*), ktoré nám predstavujú veľmi bohatú misijnú, pastoračnú a pedagogickú činnosť jezuitov v Humennom a aj v jeho širokom okolí. Ich obsah je na niektorých miestach veľmi zjednodušený a vzletný. Napriek tomu ponúkajú istý obraz rekatolizačnej práce jezuitov a náboženského myslenie ľudí. Osobitne je možné vidieť vplyv zemepanských rodín na rekatolizáciu Horného Uhorska. Samotná rekatolizačná misijná činnosť jezuitov bola vykonaná veľmi horlivo, nadšene a systematicky. Treba tiež pripomenúť, že dôležitú úlohu v tejto misijnej činnosti zohrala aj významná rodina Drugetovcov, ktorá dala prvý podnet, ale aj vytvorila potrebné vonkajšie i vnútorné podmienky pre misijnú, pastoračnú a pedagogickú činnosť humenských jezuitov. Z týchto správ vyberáme aspoň niektoré.

V humenskom kolégiu v roku 1615 bolo spolu 20 členov jezuitskej spoločnosti. Superiorom bol páter Alexander Dobokaj. Komunitu tvorilo 15 pátrov a 5 bratov. Šiesti z otcov sa venovali misiám, dvaja školám, ostatní kňazi boli zamestnaní ako farskí, čiastočne ako domáci duchovní. Z bratov dvaja boli učitelia a traja boli pomocníci vo svetských veciach.⁷¹

V tomto istom roku, 29. augusta, zomrel v Humennom jeden z pátrov Valentín Lado, ktorého zmohla staroba a choroba. Zomrel vo veku 69 rokov a v 38. roku vstupu do Spoločnosti Ježišovej. Kronikár o ňom napísal záznam, v ktorom uvádza, že páter Valentín sám pochoval skoro celé klužské kolégium počas cholery, ktorá tam zúrila v roku 1586. Napriek tomu, že aj on sám bol nakazený touto chorobou, predsa sa uzdravil. Pracoval veľmi usilovne a horlivo až do chvíle, keď mu silný kašeľ nedovolil pokračovať v práci ďalej. Jeho pohreb sa konal za účasti veľkého počtu

⁶⁹ MACHALA, Jozef. *Die Jesuiten in der Ostslowakei zur Zeit der Gegenreformation*. Innsbruck, 1937, s. 43.

⁷⁰ Pozri bližšie napr. prácu – RÉZ, László. *A Drugetekés Homonna reformációja*. Sátoraljaújhely, 1899.

⁷¹ LUKÁCS, Ladislaus. *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I. (1601 – 1640)*. Romae 1982, s. 171 – 172.

jednoduchých i významných ľudí a svojou prítomnosťou ho poctila aj pani Katarína (Nádašdyová), „*manželka nášho vznešeného zakladateľa, Juraja Drugeta*“.⁷²

Pastoračná činnosť pátrov jezuitov predstavovala kázne a bohoslužby vo sviatočné dni a nedele. V Humennom sa konali po celý rok, a to po slovensky vo farskom kostole a po maďarsky v jezuitskom chráme. Pátri boli často zavolaní aj na väčšie vzdialenosti k chorým šľachticom na výpomoc, alebo na vykonanie katolíckeho pohrebu v prostredí kalvínskych krajov. Sviatosti sa podávali zdravým i chorým ako v Humennom, tak aj v iných farnostiach pri bohoslužbách. Jezuiti vykonávali všetky farské práce: návštevy chorých, ich zaopatrenie sviatosťami. Ďalej sobášili a v niektorých šľachtických hradoch mali rôzne príhovory k posádke a slávili bohoslužby aj uprostred samých kalvínov. Poskytovali pomoc pre zajatcov oboch pohlaví, vykonávali zblíženie rozvedených nielen v manželstve, ale aj v iných príležitostiach, kde dochádzalo až k nenávisti. Starali sa o chudobných v nemocniciach, aj na iných miestach v domoch i na verejnosti. Podporovali ich milosrdenstvom duchovnosti i telesnosti ako aj iné druhy častých služieb.

Počet vykonaných spovedí v roku 1615 prevýšil 2 080. Z toho 444 generálnych spovedí, u mužov, ktorí vyviazli z rozličných bludov a rusínskych omylov a 377 bolo tých, ktorí sa vrátili ku katolíckej viere. Pokrstených bolo 454 detí. Zaviedol sa aj zvyk spovede pred slávnosťou sobáša a pred pôrodom.⁷³

Pátri zaznamenali aj podstatnú zmenu u veriacich v susedných obciach. Usilovnosťou pátrov sa podarilo, aby ľudia, ktorí predtým prichádzali do chrámu vlačne a neskoro a navyše sa nestarali o svojich sluhov po duchovnej stránke, zmenili svoj postoj k duchovným hodnotám u seba i svojich sluhov. Výsledkom bolo aj to, že v niektorých dedinách sa dohodli a ústne prisľúbili, že v budúcnosti prídu s celou rodinou na duchovné cvičenia našich otcov a budú trestať tých, čo sa budú priečiť. Svoje slovo aj dodržali, pretože „*prichádzali aj deti v takom počte, že ich prítomnosť potešila našich pátrov*“.

Do náboženského života boli opäť zavedené sviatky spojené s príslušnými obradmi a slávením: sviatok Bohozjavenia, Očistenia P. Márie, Popolcovej stredy, Týždňa svätých rogácií, procesie na Božieho tela. Vo dvoch špitáloch, chudobných po duchovnej i hmotnej stránke, poskytovali pátri pomoc v odievaní z vybraných almužien. Mŕtvi boli počestne pochovávaní. Kolégium živilo pravidelne 8 až 9 chudobných vzhľadom na ich potreby, okrem iných, ktorí prichádzali ráno a večer a dostali chlieb a jednu dávku jedla. Aj iným sa pomáhalo v strave a oblečení. V tejto problematike jezuiti vo svojich správach napr. uvádzajú aj toto: „*Nechýbala tu ani humanita iných šľachetných mužov a jednotlivých veľmožov voči pátrom, nielen pri návšteve našich a školských zariadení, ale ani pri ťažkostiach pri vyberaní ročného výno-*

⁷² ARSI- *Archivum Romanum Societatis Jesu, Rome Austr.* - Provincia Austriae. 133, Fol. 188 – 189 r. Ďalej len: ARSI. Provincia Austriae.

⁷³ ARSI. *Provincia Austriae*. Fol. 189 r.

su vína, obilia, mäsa, ovocia, zeleniny a iných vecí, potrebných pre kolégium. To pátri požadovali, alebo vo svojej skromnosti odpustili, ak úroda viac menej predčila očakávania. Medzi tými mužmi nie posledné miesto dostáva pán Mikuláš Esterházy z Galanty,⁷⁴ ktorý okrem ročnej almužny 100 uhorských florénov, určil na stálo 50 vedier pšenice, 5 sudov vína a 6 vykrmených prasiat.⁷⁵

V tom istom roku (1615) pridali jezuiti do vyučovacieho procesu humanistické triedy. Počet študentov rástol zo dňa na deň. Mnohí šľachtici prišli sem aj z nekatolíckych gymnázií. Niektorí boli synovia veľmožov alebo vysokej šľachty. Prepustení zo základných tried dostali od Spoločnosti magistra, ktorý bol veľmi vhodný pre chlapcov. Museli sa doučiť v iných triedach to, čo sa zle naučili vo svojej triede. Nastala pre nich zmena, pretože museli odložiť surovejšie mravy a štúdium spojiť s nábožnosťou. Študenti mali možnosť aj prestúpiť na katolícku vieru.

Kronikár poznamenal aj túto udalosť: „Keď ctihodný pán Štefan Ciki, samandriensky biskup,⁷⁶ konal bohoslužby v našom chráme, 81 mladých ľudí prijalosť birmovania: čiastočne študenti, čiastočne iní z ľudu. 15 študenti a 4 žiaci pozdvihli Kristov hrob nádhernejšie ako obvykle, chlapci oblečení do anjelského úboru ho ozdobili spevom. Procesia vo sviatok Najsvätejšieho tela Kristovho sa konala s pripevnenými epištolami a bola poctená recitovaním veršov po latinsky a po maďarsky. Obrátenie blaženého otca Ignáca sa vykresľovalo dialógom. Svätý mučeníci Justus a Pastor boli uvedení na scéne chlapcami z gramatickej triedy a nemilí študenti vystupovali podľa hry Pontana⁷⁷ v skladbe po ich vôli a pre ich potešenie. Divadlu sa prizerali najvyšší šľachtici, kardinál a jeho brat Žigmund Forgáč, najosvietenejší náš patrón s ostatnými vynikajúcimi mužmi“.

Jezuiti sa venovali aj príprave divadelných hier, ktoré mali veľký význam v intelektuálnom ako aj náboženskom raste študentov. Zaujímavá bola napr. hra s názvom *Márnotratný syn*, alebo aj krátka hra o zasnúbení panny Kataríny, mučnice. Úlohu tejto postavy prijala sama grófka Drugetová. Po odohraní tejto hry ju študenti z príležitosti jej narodením pozdravili a darovali jej obraz svätej Kataríny.

V roku 1616 malo Kolégium 22 členov, 15 kňazov, „z nich jeden učil v humanitnej triede, traja sú učiteľmi troch gramatických tried, ostatní štyria sú pomocníci⁷⁸ v domácich veciach v Humennom a v deviatich nových farnostiach, ktoré spravujú naši kňazi. Pozbierané plody nie sú malé, lebo tohto roku tých, čo obnovili a vyznali svoje hriechy, prijali posvätný pokrm, tých sme narátali 2 636. Vytrhnutých z luteránstva a kalvinizmu, aj z pravoslavia bolo 247“.

⁷⁴ Mikuláš Esterházy z Galanty (1582 – 1645), neskorší palatín.

⁷⁵ ARSI. *Provincia Austriae*. Fol. 189.

⁷⁶ Szentandrásy (Csiky) Štefan (1571 – 1626), Szendrőskya potom sedmohradský biskup.

⁷⁷ Jakub Pontana (Spanmüller) SJ (1542 – 1621), známy rukopis: *Pragmatica latinitatis sive Dialogi I-III*, Augsburg 1588 – 1594.

⁷⁸ Humenské kolégium jezuitov a pracovníci na misiách roku 1616. Pozri aj: LUKÁCS, Ladislaus. *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I*, s. 184 – 195.

Drevené chrámy troch farností boli opravené a vybavené posvätným náradím. Jeden chrám, veľmi starý, bol zbúraný a znova vystavaný od základov. Nechýbala štedrosť niektorých, ktorí podporovali chudobné kolégium peniazmi, vínom, obilím, mäsom, rybami a inými vecami, potrebnými k živobytiu. Mnohí šľachtici, ale aj z iných náboženstiev, navštevovali gymnázium, obdivovali mládež a horlivo odporúčali spôsob učenia. Želali si, aby ich synov vzdelávali naši ľudia. Zachovalo sa aj svedectvo jedného vzdelaného muža, „ktorý sa odvážil tvrdiť, že v celom Uhorsku niet iného slávnejšieho gymnázia, ako to s našimi princípmi. Zaiste, naša mládež dokazovala svojho ducha rozličnými hrami a dialógmi pred divákmi, ktorí ocenili viac náš rád a našu lásku k mládeži, ako literárne plody. Mnohí bičovali počas svätého týždňa svoj vlastný chrbát. Prvá chvála študentov je v účasti na sviatostiach, ktoré prijali v našej viere aj tajne pred rodičmi. Sviatosťou birmovania boli vyznačení študenti v našom chráme v počte 46, aj niektorí dvorania. Osem z nich bolo pripravených za klerikov“.⁷⁹

Humenské kolégium malo v roku 1617 spolu 22 členov. Z nich traja riadili misie a zdržiavali sa obvykle na 19 farách. Kňazov bolo 10, ostatní neboli kňazmi. Štyria boli rektormi na školách, jeden bol učiteľom pre študentov, ktorí museli opakovať učenie, pridaný bol jeden kňaz. Ostatní pomocníci boli len dočasne. Dvaja kňazi umreli.⁸⁰ Nápomocní boli aj niekoľkí dospievajúci študenti dobrej povahy. Viacerí ochoreli, no najviac na štvordennú zimnicu, z ktorej, vďaka Bohu, vyviazli všetci.

Jezuitské domy boli pravidelne vizitované, aby sa misijná činnosť mohla čo najlepšie rozvíjať. V októbri 1616 začal vizitovať Humenné páter Ferdinand Alber,⁸¹ ktorý ju začal konať cez Poľsko. Počas nej prijal štyroch do Spoločnosti, troch kňazov a jedného laika. Pre školy nariadil vzhľadom na to, že doteraz učili iba štyria učitelia, aby bol k nim pripojený piaty. Trieda kniežat bola rozdelená na dve časti. O niekoľko dní neskôr (30. októbra) večer o 17. hodine pokojne umrel v Pánu. Mal 69 rokov, v Spoločnosti bol 52 rokov. Po celý ten čas znášal telesné bolesti s vynikajúcim duchom, oddaný do vôle Božej, dobre zmýšľajúci o všetkom. Bol pochovaný v krypte kostola.

O situácii v kolégiu kronikár napísal: „Počtom sa školy rozmáhajú viac, ako predošlý rok. Mnohí šľachtici, nekatolíci z ďalekých oblastí, privádzajú sem svojich synov, možno aj proti vôli niektorých pastorov, a vidia a počúvajú náš spôsob učenia s nemalým obdivom a schvaľovaním. Štúdie sa obcerstevujú veľmi krátkymi hrami, pričom sa rozdeľujú odmeny, ktoré poskytol šľachetný, úctyhodný veľmož, pán Melichar Alagi, významný bojovník za katolícku vieru a za našu Spoločnosť“.

⁷⁹ ARSI. *Provincia Austriae*. Fol. 191.

⁸⁰ Pracovníci v humenskom kolégiu a vyslaní na misie roku 1617.

⁸¹ Ferdinand Alber SJ, rakúsky provinčný predstavený.

Z mnohých miest, kde boli protestantskí veriaci, prichádzali ľudia k jezuitom okolo sviatkov Paschy, aby sa vyspovedali. Nenávisť a nezhody medzi mnohými boli zažehnané.⁸² V roku 1618 jezuiti napočítali 25 členov určených pre kolégium, ktorí vykonávali svoje práce na misiách, alebo boli na farách. V obyčajných dňoch na farách zastupovali len 3 kňazov, veľmi zriedka. A preto, aby predstavení mohli pracovať niekoľko mesiacov a pomocníci i prefekti kazateľstva i rektori škôl na svojich miestach, boli určení: štyria učitelia, k nim boli pripojení dvaja na opakovanie učiva, piati boli zamestnaní v domácnosti a všetci ostatní boli vonku na dedinách.⁸³

Pre humenské kolégium nastal zlomový rok 1619, keď vypuklo povstanie Gabriela Betlena. Pred jeho útokom utiekol Juraj Druget do Poľska na svoj hrad pri obci Laski.⁸⁴ Tak isto z Humenného utiekli aj jezuiti. Správu o tom podal páter A. Dobokay generálnemu predstavenému do Ríma, v ktorej uvádza, že 2. septembra 1619 spolu s ním (rektorom) utiekli o polnoci štrnásť jezuiti pred povstalcami do Poľska. Ostatní, ktorí boli misionármi po okolí, sa uchýlili po Drugetovských hradoch. V Poľsku pracovali jezuiti v rôznych kolégiách rezidenciách svojho rádu.⁸⁵ Od roku 1619 nastalo prerušenie humenského gymnázia ako aj jezuitskej činnosti. Jezuiti sa vrátili naspäť až roku 1629 alebo 1630.

Krátko po tejto udalosti, Juraj III. Druget zomrel v Poľsku 21. júla 1620, vo veku 37 rokov. Príčinou smrti bolo otrávenie. Na smrteľnej posteli prosil svojho ešte len deväťročného syna Jána X., aby sa postaral o jezuitov. Jeho telesné pozostatky previezli jezuiti do Trnavy a pochovali v kostole sv. Mikuláša.⁸⁶

Jezuiti po svojom príchode do Humenného okolo roku 1629 alebo 1630 začali pripravovať obnovenie gymnázia. V roku 1632 už začalo riadne vyučovanie. Rektorom sa stal Michal Beško, neskôr Gregor Forró a Tomáš Jaszberényi. Ján X. Druget, syn Juraja III., zbral otcove slová, aby sa postaral o rehoľníkov, vážne. V roku 1634 zvýšil jezuitom príjem. K 1700 zlatých pridal ešte 500 zlatých. Zároveň im dal do zálohy aj dediny Ptičie a Modru.

Pokojná činnosť rehoľníkov opäť netrvala dlho. V roku 1643 vypuklo povstanie Juraja Rákociho, pred ktorým utiekol Ján X. Druget do Užhorodu, kde bol bezpečnejší. Tak isto reagovali aj jezuiti a nasledovali grófa do Užhorodu. Keď sa Juraj Rákoci so svojimi vojakmi dostal do Humenného, plný zlosti zničil celé mesto a hrady Jasenov a Brekov.⁸⁷ Časť jezuitov sa po 1. decembri 1645 vrátila do Humen-

⁸² ARSI. *Provincia Austriae*. Fol. 289r.

⁸³ ARSI. *Provincia Austriae*. Fol. 53v.

⁸⁴ SZÉKELY, Anton. *Jezuiti v Humennom*. Humenné 1977, s. 8.

⁸⁵ STOLÁRIK, Stanislav. *Humenské kolégium*, s. 33.

⁸⁶ SZIRMAY, Antonius. *Notitia historica*, s. 150. - Na hrob mu dali nápis: „*Sepulchrum Druget de Homonna Comitum Zempleniensium, Herois longe clarissimi, Pincernae, Consilarii, ac Cubicularii Regii, die 21. Iulii anno 1620. in Polonia extincti*“; SZILÁGYI, Sándor. *Magyar nemzet története III*. Budapest 1852, s. 150 – 151.

⁸⁷ SZÉKELY, Anton. *Jezuiti v Humennom*. Humenné 1977, Rkp., s. 10.

ného, ale kolégium už neobnovili. Sústredili sa len na pastoračnú prácu v meste a v okolí.⁸⁸

Jezuitov už Ján X. Druget ponechal v Užhorode, kde boli bezpečnejší. Založili si tam kolégium. Preloženie kolégia do Užhorodu navrhoval Jánovi Drugetovi už skôr (v roku 1634) jágerský biskup Imrich Lósy.⁸⁹ Užhorodské kolégium začalo už v roku 1636 svoju činnosť. Zakladajúca listina pre toto kolégium bola vystavená 31. júla 1640. Ale úradné preloženie kolégia z Humenného dala grófka Anna Drugetová, rodená Jakušičová, až 8. októbra 1648. Jezuiti pracovali s úspechom na gymnáziu i v pastoračii až do zrušenia rehole v roku 1773.⁹⁰

Počas rekatolizácie na panstve Drugetovcov sa významne zapísali aj františkáni – minoriti, o ktorých však máme len kusé správy. Prvú zmienku o existencii minoritov v Humennom máme z roku 1622, keď sa spomína páter Bonaventúra Biliaski ako humenský duchovný.⁹¹ O desať rokov neskôr (1633) máme ďalšiu zmienku o františkánoch v Humennom, ako to dokazuje františkánska korešpondencia zachovaná vo Vatikánskom archíve. Ďalšie, tak potrebné informácie, nám veľmi chýbajú. S istotou môžeme tvrdiť, že v roku 1633 už boli v Humennom a opravovali svoj kláštor a vykonávali zároveň s jezuitmi misijnú činnosť nielen v samotnom mestečku, ale aj po okolí. Je pochopiteľné, že do toho všetkého vstupovali Drugetovci ako patróni, pretože len oni mali na to právo.⁹² Z uvedeného vyplýva, že v meste a na okolí pôsobili jezuiti a minoriti súčasne.

Záver

Na úspechu misijnej činnosti v Hornom Uhorsku mali svoj podiel viaceré šľachtické rodiny, medzi nimi nechýbali ani šľachtici z Humenného. Vytvorili priestor a možnosti pre misijné pôsobenie jezuitov, minoritov a pavlínov. Ich práca postupne prinášala úspech, keď začali vznikať katolícke farnosti, školy a rôzne spoločenstvá. Nechýbal ani ich značný vklad do charitatívnej a kultúrnej oblasti.

RESUMÉ

Spoločenská a náboženská situácia v Uhorsku v 16. – 17. storočí bola zložitá a náročná. Vznik reformácie priniesol veľkú zmenu do celej spoločnosti a pomerne veľkú stratu katolíkov. V 17. storočí sa podarilo zmobilizovať vnútorné sily členov Katolíckej cirkvi a predovšetkým na základe impulzu Sacra Congregatiode Propa-

⁸⁸ STOLÁRIK, Stanislav. *Humenské kolégium*, s. 34.

⁸⁹ RUPP, Jakab. *Magyarország helyrajzi története III.* Budapest 1876, s. 402 – 404. Imrich II. Lósy bol jágerským biskupom v rokoch 1633 – 1637. V roku 1637 bol menovaný za ostrihomského arcibiskupa. – *Schema-tismus cleri Archidiocesis Agriensis ad annum Jesu Christi 1917.* Agriae, s. XIII.

⁹⁰ DONGÓ, Gy. Géza. A Homonnai Druget-kollegium jezsuiták vezetése alatt. In *Adalékok Zemplénvármegye történetéhez.* 1909, s. 30 – 32.

⁹¹ KARÁCSONYI, János. *Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig II.* Budapest, 1924, s. 416.

⁹² Archív Kongregácie pre evanjelizáciu národov Vatikán. *Scritture Originali riferite nelle Congregazione Generali* - SOCG. Protocollum LXXV, pag. 216.

ganda Fide v Ríme a generálnych predstavených jednotlivých reholí, začali do Uhorska prichádzať prví misionári. Na území niekdajšej Zemplínskej stolice sa najviac do tejto misijnej činnosti zapojili členovia reholí: pavlíni, minoriti a jezuiti. Pavlíni, zvlášť prostredníctvom svojho pátra Jána Vanoviča, úspešne pracovali v Hornom Uhorsku pri obnove svojho kláštora v Trebišove a založení nového vo Vranove (v súčasnosti Vranov nad Topľou). Jezuiti pri svojom príchode do Humenného rozvinuli misijnú činnosť nie len v samotnom mestečku, ale aj v širokom okolí susedných stolíc. Jezuiti z Humenného spravovali na začiatku 17. storočia až 9 misijných staníc. Na začiatku svoju misijnú činnosť vykonávali hlavne na šľachtických dvoroch a postupne aj medzi veriacimi. Veľmi významnou udalosťou zo strany šľachticov Drugetovcov (gróf Juraj III. Druget) a jezuitov bolo založenie jezuitského kolégia v Humennom v roku 1615. Vzdelanie a zároveň výchova predovšetkým šľachtických synov umožnila ľahšie šírenie rekatolizačných myšlienok. Podľa výročných správ jezuitov, keď sa rozšírili správy o príchode katolíckych kňazov, takmer 1000 poddaných sa vrátilo z Poľska do Humenného, ktorí sa predtým vysťahovali pre nemožnosť praktizovať katolícku vieru, (resp. iste aj z hospodárskych dôvodov). Jednou z iniciatív jezuitov bolo aj založenie Mariánskej kongregácie v roku 1639 v Humennom. Jej založenie prispelo k prehĺbeniu duchovného života a zväčšeniu úcty k Panne Márii. Členovia Mariánskej kongregácie sa zaväzovali viesť príkladný náboženský život, často prijímať sviatosti, byť pravým mariánskym ctiteľom, vykonávať apoštolát, charitatívnu činnosť medzi chudobnými, chorými a pod.

Veľmi cenným prameňom podrobnejších informácií o práci jezuitov sú jezuitské výročné správy (*Litterae Annuae*), ktoré nám predstavujú veľmi bohatú misijnú, pastoračnú a pedagogickú činnosť jezuitov v Humennom a aj v jeho širokom okolí. Ich obsah nám ponúka istý obraz rekatolizačnej práce jezuitov a náboženského myslenia ľudí. Osobitne je možné vidieť vplyv zemepanských rodín na rekatolizáciu Horného Uhorska.

Misionári v rámci rekatolizácie podnietili obnovenie katolíckych farností, škôl a rôznych spoločenstiev. Ich prínos bol aj v charitatívnej a kultúrnej činnosti.

SUMMARY

The social and religious situation of the Kingdom of Hungary was complicated and problematic in 16th and 17th century. The rise of Reformation brought a great change into the whole society, and it also caused a relatively large decline in the ranks of Catholics. In the 17th century, the internal forces of the Catholic Church were mobilized and first missionaries started to arrive to the Kingdom of Hungary thanks to the impact of Sacra Congregatio de Propaganda Fide on Rome and superiors of individual religious orders. In the territory of former Zemplín, the religious orders that were involved the most in the missionary activities were the Pauline Fathers,

the Minorits and the Jesuits. The Pauline Fathers, especially with help of the priest Ján Vanovič, successfully rebuilt their monastery in Trebišov in Upper Hungary and set up a new one in Vranov (what is known today as Vranov nad Topľou). On their arrival in Humenné, the Jesuits developed missionary activities not only in the proximity of their small town but also in neighboring regions. The Jesuits from Humenné administrated up to 9 missionary work centers in the early 17th century. In the beginning, their missionary activities took place mostly on the nobility courts but gradually spread among believers as well. One of the most significant events among the Jesuits and the noble family Drugeth was foundation of the Jesuit College in Humenné in 1615. The recatholization ideas were more easily disseminated among the sons of nobility thanks to their education and upbringing. According to the Jesuits' annual reports, nearly 1000 subjects who had previously left the region because of the impossibility of practicing Catholic faith (also due to economic reasons), returned from Poland when they heard about the arrival of catholic priests. The Jesuits also founded the Marian Congregation in Humenné in 1639. Its foundation supported further development of spiritual life and increased the respect for the Virgin Mary. The members of the Marian Congregation committed to lead an exemplary religious life, participate frequently in the Sacraments, to behave like a true Marian, to perform the apostolate and charitable activities among the poor and sick.

Jesuit Annual Reports (*Litterae Annuae*) are a very valuable source of more detailed information on the work of the Jesuits. They represent rich missionary, pastoral and pedagogical activities of the Jesuits in Humenné nad its wider neighborhood. Their content offers a better picture of the recatholic work of the Jesuits and religious thinking of people and it also explains the influence of the landowners on the recatholization of Upper Hungary.

In the context of recatholization, missionaries sparked the renewal of Catholic parishes, schools and various communities. They also contributed in the field of charitable and cultural activities.

Adresa autora:

prof. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach,

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail:stefan.lencis@ku.sk

THE IDEA OF GREEK CATHOLIC UNITY AT THE COUNCIL OF BISHOPS IN 1927 IN LVIV: PERCEPTION OF CZECHOSLOVAK OFFICIALS AND CHURCH PERIODICALS

Viktor Kichera

IDEA JEDNOTY GRÉCKOKATOLÍCKYCH BISKUPOV NA SYNODE VO L'VOVE V ROKU 1927: POSTOJE ČESKOSLOVENSKEJ VLÁDY A CIRKEVNÉJ TLAČE

Abstract: In the article the author tries compare police reports, information of diplomatic representations of Czechoslovakia and the message of the Catholic press of that time about the Council in 1927 in Lvov. It is quite probable that around the Council secular politicians tried to receive additional dividends, accenting about such intentions in the secular press, instead of the Council was exclusively church, without having any relation to such practice. As confirmation to it can serve police and diplomatic analytics, which was often created on the basis of political newspapers of that time. At least as a result it turned out so that the Council in 1927 in Lvov under the chairmanship of the metropolitan Andrei Sheptytskyi (OSBM) has become an action on which exclusively church, but not political or submission cases were solved before the Czechoslovakia and the Vatican Concordat 1928.

Keywords: Czechoslovakia, Greek Catholic Church, Lvov Synod of Bishops 1927, police report.

Great importance in the history are unifying efforts for the unity of the Christian Church in particular its Occidental and Oriental ceremonial traditions. The most famous church unions were Ferraro-Florentine (1438 – 1445), Brest (1596), Uzhgorod (1646). Attempt to unite Churches doesn't leave bishops, clergy and believers today. One of the attempts to unite Greek Catholic churches has occurred at the time of the metropolitan Andrei Sheptytskyi at the Council of all Greek Catholic bishops convened by him in 1927 in Lvov.

In general in the 20th century such ideas of unity were extremely popular. As for the Ukrainian Greek Catholic church, there was even an idea of patriarchate. Based on the sources Oksana Volynets indicates, that the idea of patriarchy was actively meant at the time of the Directory of the Ukrainian People's Republic (UPR)

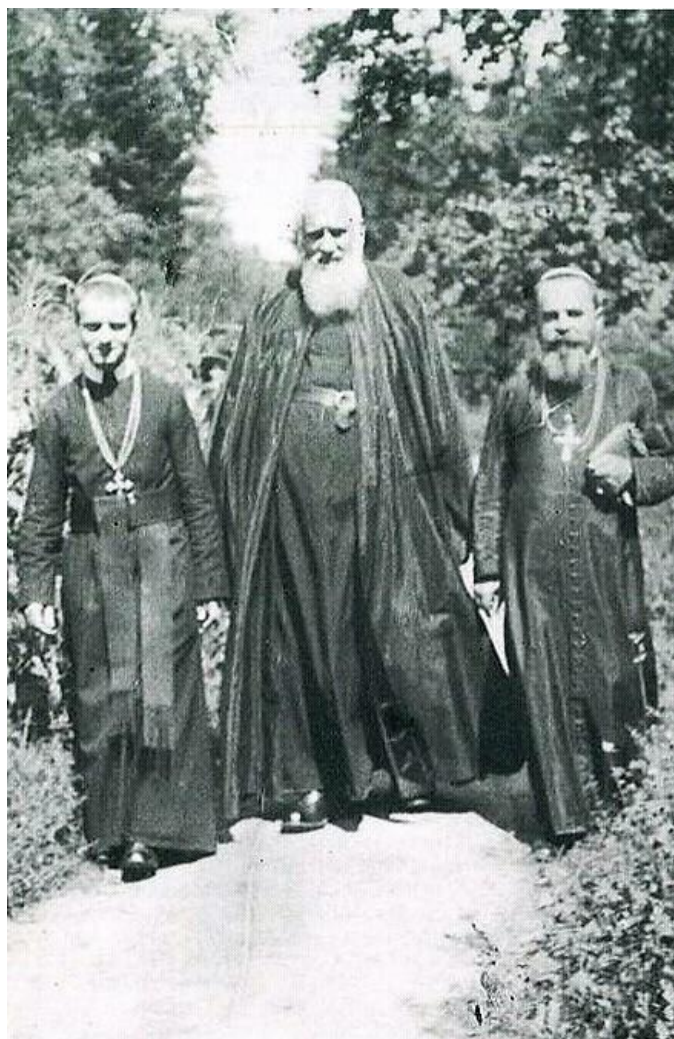
but it failed at that time. Most of all efforts are carried out in due time by the metropolitan Andrei Sheptytskyi (OSBM) about unity of church and creation of the Kiev patriarchy. According to Oksana Volynets the metropolitan was ready even to obey the orthodox patriarch on condition of recognition of the Pope by the last, removing tradition of Greek Catholic from Volodymyr's baptism. For the first time publicly the idea of Patriarchy was heard on the Second Vatican Council from the metropolitan Joseph Slipij on October 11, 1963, whose 125 anniversary is celebrated this year. However the Pope Pablo VI hasn't provided the patriarch's title for Joseph Slipij, referring to codes of Catholic Church on the patriarch's title in general.¹ That is the ideas of unity proceeded also during the subsequent periods, lasting until today, that can be a subject of a separate research.

The first of Greek Catholic bishops who tried comprehensively approach the solution of church unity of Greek and Catholic churches, which after the decay of the Habsburg Empire were in different states, the metropolitan Andrei Sheptytskyi (OSBM) tried, convening in 1927 a Council of bishops of churches of Brest and Uzhgorod union's traditions. But reaction to this conference of bishops by the Czechoslovak police and diplomatic power was ambiguous and cardinally differed from the Catholic press of that time.

Authorities and Greek Catholic bishops of Czechoslovakia in the police analyst on the eve of the Council

Great value had relations between a leadership of newly established in 1918 the Czechoslovak republic (ČSR) and bishops of Greek Catholic church, which was perceived in Czechoslovak public opinion rather biased. The modern researcher Stanislav Holubec in his research insists that the Czech perception of modernization of the Subcarpathian Rus was exposed resistance of communists, Greek Catholic church and the Ukrainian emigration to Czechoslovakia. Almost all Czech press perceived Greek Catholic clergy as pro-Hungarian, first of all because of the bishop Anthony Papp, but on the other hand most of clergy were natives of local Russians, being loyal to own people, but such opinion gave only the Czech Catholic press. According to Stanislav Holubec such rejection by Czech public opinion of that time of Eastern Catholics associated with the re-catholicization in 17 century when there was the greatest decline of the Czech lands, that is the relation was defined as a priori prejudiced, and therefore Czech public opinion welcomed growth and even converting of Eastern Catholics in Orthodoxy as return to historical roots.

¹ ВОЛИНЕЦЬ Оксана Олексіївна. Ідея патріархату Української Греко-Католицької Церкви: історія та сучасність. Ін *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Збірник наукових праць*, №20, 2008, с. 48 – 51.

Metropolitan Andrei Sheptytskyi (center), Episcopal Paul Goydich (left) and Dionysius Naradiy (right), all Basilians – 1928

For example there is detailed police file of the actual deportation from Czecho-slovakia of the bishop Anthony Papp. On August 11, 1925 the local government informed the Hungarian side that the above-mentioned bishop will be transferred to them without international passport.² Thus, on September 11, 1925 he has to leave towards Hungary through the station Chop (the Sub - Carpathian Russia).³ As a result the Hungarian officials took the archbishop on bails and together with him have left towards Záhony (Hungary). After departure, the police department in Uzhgorod was reported about departure of the bishop Papp.⁴ Copies of the corresponding reports shall receive the Ministry of safety in Bratislava, government in Župa⁵ Kosice, and Presidium of police authority in Uzhgorod.⁶

² ŠA (Štátny archív) Košice, Košická župa 1923 – 1928, rok 1925, kr. 93, sign. 10314. *Papp, býv. užhorodský arcibiskup – vypovedanie z ČSR*, s. 239.

³ CORANIČ, Jaroslav. *Dejiny gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 – 1939*. Prešov, 2013, s. 118.

⁴ ŠA Košice, Košická župa 1923 – 1928, rok 1925, kr. 93, sign. 10314. *Papp, býv. užhorodský arcibiskup – vypovedanie z ČSR*, s. 240.

⁵ Administrative unit of Czechoslovakia.

It is interesting that police authorities continued to watch after the Hungarian press. Thus, by official analysis of the newspaper "Pesti Hírlap"⁷ of the middle of September, 1925 it was reported that after the Trianon agreement, bishop Anthony Papp lost the Hungarian citizenship, and Czechoslovak republic deprived of his nationality though it is unfair because he has lived in Uzhgorod since 1896 – this, as the newspaper reports, it was possible to appeal within 60 days, as he was deprived of nationality on August 2, 1925, and for September 12 (not 11) is intended to deportation of bishop Anthony by the authorities to Hungary.⁸ Subsequently Presidium of police department of the government in Košice has sent to the Ministry of Security in Bratislava the analysis of the magazine "Nemezeti Ujság"⁹ from October 28, 1925 which has arrived to the address on November 6, 1925. In the report it is informed that according to the above-stated edition, arrival of the bishop Papp to Miskolc (Hungary) was very joyfully met by priests and believers. During a liturgy it is said the Papal bull about appointment of the bishop to the Archbishop.¹⁰ Subsequently the bishop becomes more loyal to the Czechoslovak state bishop Petro Gebej who has taken in 1927 part in the Council as the bishop of Mukačevo.

Public authorities also fixedly watched the new apostolic administrator, and then by the bishop Paul P. Gojdich (OSBM). The point is, that the paper of the ministry of schools and national education in Bratislava in payment of a kongrua¹¹ and a personal payment sent on May 20, 1927¹² a secret inquiry to Presidium of the County government in Košice, asking to provide information about Paul P. Gojdich (OSBM) the apostolic administrator of the Prešov diocese, which has submitted on April 8, 1927 the request to the Ministry of schools on granting a kongrua and a personal payment at a rate of 24 000 CZK. Therefore the request to the County government has been directed to submit the proposals on a payment and to find out whether the bishop works in the direction of support of Ukrainians or Russians within Czechoslovakia.¹³

Government in Prešov to the Presidium of County government in Košice secretly informs, that it was succeeded to find out the following: the bishop was of Slavic thinking, democratic, humane, and his loyalty to Czechoslovakia delivers

⁶ About Church, police and state in the interwar period Czechoslovakia see more: FEDORČÁK, Peter. Cirkv - polícia - štát : Protištátna činnosť katolíckeho kléru na východnom Slovensku v medzivojnovom období očami polície. In *Notitiae historiae ecclesiasticae*, 2016, č. 1, s. 75 – 87.

⁷ Hungarian newspaper.

⁸ ŠA Košice, Košická župa 1923 – 1928, rok 1925, kr. 93, sign. 10314. *Papp, býv. užhorodský arcibiskup – vypovedanie z ČSR*, s. 243.

⁹ Hungarian edition «Nemezeti Ujság» (National News).

¹⁰ ŠA Košice, Košická župa 1923 – 1928, rok 1925, kr. 93, sign. 10314. *Papp, býv. užhorodský arcibiskup – vypovedanie z ČSR*, s. 248 – 249.

¹¹ State financial support clergy.

¹² CORANIČ, Jaroslav. *Z dejín Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku*. České Budějovice 2014, s. 234.

¹³ ŠA Košice, Košická župa 1923 – 1928, rok 1927, kr. 187, sign. 5752. *Gojdič Pavol, apošt. administr. – výplata kongruy a osobného prídavku*, s. 395.

good example to clergy, and local Russians. The above-stated apostolic administrator now tries to overcome financial difficulties of his diocese, to stop the anarchical ideas among clergy, he continues to work in the spirit of the apostolic administrator Dionysius Náradi (OSBM) his predecessor, who supported the Ukrainian ideas, but at the moment works in the direction of the Russian loyal to Czechoslovakia, however as he manages to control the diocese further is difficult to judge now.¹⁴ Officials didn't come to mind that the bishop according to the liabilities shall serve all irrespective of a national identity of believers, that Bishop Paul successfully performed.

Meanwhile the police commissariat in Prešov on June 28, 1927 gives the extensive classified information to County governments in Prešov, which intended personally into the hands of the Minister of Internal Affairs Juraj Slavík.¹⁵ In analytics it was specified that Paul P. Gojdič (OSBM) was installed on February 20, 1927, and already on 21st accepted the diocese from apostolic administrator Dionysius Náradi (OSBM) and ordained as a bishop in March, 1927 in Rome. Between priests of Russian and big Russian thinking this appointment has resulted in activity and fear, that the bishop will continue the pro-Ukrainian ideas of the bishop Náradi. According to police analytics, he was ordained with the approval of Sheptytskyi and Náradi, therefore priests treated him with mistrust. The metropolitan Sheptytskyi, true the Apostolic Capital, is the head of the Ukraine on Halychyna, the Sub - Carpathian Russia and Eastern Slovakia, and also the big opponent of the Russian nationalists. In particular the metropolitan sees in Moscow attempts to spread Orthodoxy, and therefore his will executed the bishop Náradi, introducing Ukrainian language, appointment of priests of a Galician origin to the best parishes, the statement into dioceses of nuns of the OSBM from Galicia and so forth. Therefore the bishop Náradi offered Gojdič, so his five-year policy in the spirit of Sheptytskyi, as it is noted in the report, continued. The bishop Náradi understood, that the local clergy and the Czechoslovak authorities are biased to him, and therefore has to depart sooner or later. The bishop several times asked to oust him from his post of the apostolic administrator of Prešov and to return to Kryzhevci diocese, but this was done only to justify before Prešov clergy, as it is noted in the police analyst, as offered such successors, who had no chances to lead the department – the monk of the OSBM Paul Gojdič and the former Uzhgorod bishop Anthony Papp. As for the general the vicar Mykola Rusnak, as it is noted in the report, the bishop gave his candidacy to Rome in unattractive light. There is even such information, police of-

¹⁴ ŠA Košice, Košická župa 1923 – 1928, rok 1927, kr. 187, sign. 5752. *Gojdič Pavol, apošt. administr. – výplata kongruy a osobného prídavku*, s. 390.

¹⁵ Slavík (Slavík) Juraj (1/28/1890, Dobrá Niva - 20.5.1969, Washington, USA), Czechoslovak politician. In 1929-32 Minister of the Interior. More See: <http://www.hrono.info/> (27.02.2017).

ficers added, that bishop Náradi subsequently tried to withdraw the offer on appointment as the bishop Gojdich.¹⁶

Generally, as noted in the police analyst 39-year-old, inexperienced and physically weak monk of the OSBM, according to officials, won't be able to get out of the influence of bishop Náradi and the metropolitan Sheptytskyi – his patrons, that will be negative for all diocese. Some diocesan priests were very happy, that headed department, the Russian, the son of the ordinary priest from Slovakia, who studied and worked there, that has not been from times of the bishop Gaganets since 1840. Further in the report it was specified, that young bishop is very devout, silent and modest person, who went to a monkhood from the personal purposes, exclusively devout and didn't even think of department. He deals with exclusively church and religious issues without any policy. Though Opponents of the bishop Naradi became opponents of Gojdich, but begin to calm down gradually. The bishop is not engaged in politics and various parties not only it isn't interested and also doesn't know them.¹⁷

His political views, as police officers note, bishop Gojdich has stated by his own words on June 7, 1927 in theater where there was a performance by 30th anniversary of the basis of a Greek Catholic preparandia in Prešov: *«Ja nepstujem ani ukrajinizmus, ani politíku veľkoruskú, ale snažím sa, aby rusinský ľud našiel pokoj a blahobyť tuná kde žije, v republike Československej»*. Therefore bishop Gojdich isn't a politician, but the modest worker in the God's vineyard and tries about the Church. In the first install speech the bishop has told that give me your hearts so that I could save you. But bishop Gojdich's attitude towards all with such love and attention, according to officials, will complete with many troubles personally for him.¹⁸ As a result officials note, that bishop Gojdich is completely loyal to CzSR, respects public authorities, is ready to join a fair course of the state. If the state has supported Gojdich and priests, then he would leave from influence of the Ukrainian patrons, priests or confessors of the Hungarian direction, having created the mode of trust of clergy to the state. Therefore it can be accepted for him a kongrua of 24000 CZK.¹⁹ Certainly, that the Czechoslovak power performed manipulations with payment of a kongrua presenting it to exclusively loyal candidates, the whole procedure of deprivation of department wasn't without reason carried out and de-

¹⁶ ŠA Košice, Košická župa 1923 – 1928, rok 1927, kr. 187, sign. 5752. *Gojdič Pavol, apošt. administr. – výplata kongruy a osobného prídavku*, s. 386; CORANIČ, Jaroslav. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918 – 1939*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2013, s. 83 – 85.

¹⁷ ŠA Košice, Košická župa 1923 – 1928, rok 1927, kr. 187, sign. 5752. *Gojdič Pavol, apošt. administr. – výplata kongruy a osobného prídavku*, s. 387.

¹⁸ ŠA Košice, Košická župa 1923 – 1928, rok 1927, kr. 187, sign. 5752. *Gojdič Pavol, apošt. administr. – výplata kongruy a osobného prídavku*, s. 387 – 387.

¹⁹ ŠA Košice, Košická župa 1923 – 1928, rok 1927, kr. 187, sign. 5752. *Gojdič Pavol, apošt. administr. – výplata kongruy a osobného prídavku*, s. 388.

portation of the bishop of Mukačevo Anthony Papp and detailed police reports about loyalty to the Czechoslovak power of the Prešov bishop Paul Gojdich.

Diplomatic analytics of the Council in Lvov

The most of all Czechoslovak power on the forthcoming Council interested participation of Czechoslovak bishops. We obtain the detailed information about the international situation around Greek Catholic church from consular reports of Czechoslovakia in Lvov. About the Council of bishops in Lvov exists information of consulate prepared on November 29, 1927 for embassy of ČSR in Warsaw. So, the consulate of Lvov informs, that on November 29 in a cathedral of St. Yura will take place a Council of Greek Catholic bishops under the chairmanship of the metropolitan Andrei Sheptytskyi. There will be from Poland bishops Khomyshyn and Kotsylovskyi, from Czechoslovakia bishops Gebej and Gojdich, and for emigrants from the Sub - Carpathian Russia in America Vasyl Takač who has come from Uzhgorod where he was since November 24. There were bishops Naradi from Yugoslavia, Budka from Canada, and the vicar for Greek Catholics from Romania Sabo, too. "Podkarpatské hlasy", the newspaper from Uzhgorod, says that the Council will concern the orthodox movement, and submission of all bishops to the metropolitan who is a supporter of the Ukrainian separatism. It would be extensive damage for our republic as diplomats note. The Polish newspapers say that it is apolitical, but actually pro-Ukrainian congress with political implication. The newspaper "Dilo"²⁰, according to consular analytics, speaks about the new union between bishops under the Ukrainian idea. Generally the newspaper "Ukrainian holos"²¹ specified that the Ukrainian lands – Galicia, Bukovina and Transcarpathia are impossible to separate, and on a Council will focus on the questions whether to combine Greek Catholic further to the west.²²

On December 6, 1927 the consulate in Lvov informs the Ministry of Foreign Affairs in Prague that the congress has ended on December 4, 1927. From Bulgaria there was a Greek Catholic bishop Kurtiev, and the main program has taken place on November 29, 1927. The Metropolitan Sheptytskyi and his general vicar Olexandr Bachynskyi has congratulated all. The main tips proceeded till December 3, 1927. Bishop Kostiantyn Bohachevskyi hasn't come because of disputes by the believers and Klymentii Zlepko²³ the apostolic administrator from Romania because

²⁰ Journal of the Ukrainian People's Democratic Party (UNDP) and the Ukrainian People's Democratic Union (UNDO).

²¹ Educational and economic, political and progressive weekly Ukrainian newspaper.

²² ŠA Košice, Košická župa 1923 – 1928, rok 1927, kr. 216, sign. 194. *Kongres gréckokatolíckych biskupov vo Lvove*, s. 392 – 394.

²³ In Romania in the 1923 – 30 for Ukrainian church was established apostolic administration, headed prylat Clement Zlepko. He belonged to the Greek Catholic metropolis, located in Blazh and had its seat in Seret. See: http://www.chas.cv.ua/50_05/13.html (27.02.2017).

of the ban of the state power. Referring to the analysis of the press the consul concludes, that Greek Catholic are threatened by restrictions of the concordat, in particular a number of threats – from new churches of a Polish and Latin sample in Poland; birtualizm of the archbishop Rap; Orthodox Christians in Lemkivshchyna and Orthodox Christians of old type in the Sub - Carpathian Russia; in Bukovina the Romanian Orthodoxy extends; distribution in Czechoslovakia of the Serbian orthodox jurisdiction, – and therefore position of Greek Catholic Church in Europe and America is extremely difficult. However the orthodox policy of Benedict XV has pulled together Vatican with the Soviet state, as Orthodox Christians were support to monarchism, but in the USSR church is completely separated from the state. So, in particular Vatican has discharged the Polish priests in the territory of the USSR because the last considered them as agents. And instead, on analytics of the consul, missionary work shall be provided to Basilian of the Ukrainian origin, and also the German and Italian priests, without Poles or French. For this purpose the Pope Benedict XV has updated Greek Catholic boards in Rome and Vienna. The Ukrainian religious committee has been created, which had to bring up the German missionaries for Greek Catholic Church in the East. Barbareum has been transferred to the Austrian authorities, but instead had to build a seminary in Lvov, however the Pope Benedict XV has died and his secretary Akille Ratti under the name of Pius XI becomes the Pope. The last less favor, on analytics of consuls, treated Ukrainians, having taken away the temple in Warsaw for benefit of Poles, and the Basilian monastery in general is given to Armeno-Catholics with the archbishop Ioseph Teofil Teodorovych. Further consuls explain: when Akille Ratti was in Poland he unsuccessfully has held the German and Polish dispute, without having defended Silesia, then he was translated from Poland and so he became Sheptytskyi's rival. Subsequently, according to consular analytics, the rate against Bolsheviks began, and the main positions were taken in the East again by Poles, having created Orthodox autocephalous church. For example, there were cases in the Ukrainian press against bishops. Thus, in Peremyshlia have been imprisoned 50 Ukrainian, among them professors, who have filed on December 14, 1926 the complaint directly to the Pope, on bishop Kotsylovskiyi, which consisted of 28 items. In the complaint wrote that if had own state such bishop wouldn't have chance to be on a throne. It is interesting that in 1917 Ukrainian parliament protested against Kotsylovskiyi's candidacy, when Andrei Sheptytskyi was in prison, but the answer was given on May 28, 1927 by a nunciature in Warsaw, having left the complaint without satisfaction. The fact of the intense relations of the Polish and Ukrainian bishops testifies a rout made by the metropolitan Sheptytskyi on December 1, 1927 where the Polish bishops were not been invited.²⁴

²⁴ ŠA Košice, Košická župa 1923 – 1928, rok 1927, kr. 216, sign. 194. *Kongres gréckokatolíckych biskupov vo*

Almost a year later presented some kind of summarizing police analysis of the Council of 1927, which essence came down to crash of illusions on the a single center of Greek Catholic chaired by the metropolitan Sheptytskyi, slightly opening secret negotiations which were carried out alongside the official program of a Council. In the secret message of police officers of a commissariat in Prešov from November 7, 1928 to Zhupa governments in Kosice was reported, that American bishop Vasyl Takač, on his way on the congress of bishops in Lvov on November 21, 1927 has arrived to Prešov and two days stayed with bishop Paul P. Gojdich, accompanied by his secretary Joseph Hanulia. On November 23 has gone to Uzhgorod to bishop Petro Gebej, there bishop Gojdich also has joined them and they together went to Lvov. That is obvious, that three bishops have developed the general model of behavior on the Council chaired by the metropolitan Sheptytskyi. Lvov agreements, their results haven't been distributed to society, but there spoke about quite important things. In particular, according to Czechoslovak authorities, it was told about submission of all Greek Catholic bishops to the metropolitan Sheptytskyi, as second instance (the first probably Rome), because Prešov and bishops of Uzhgorod are subordinated to the Ostrihom archbishop, Galician bishops to the metropolitan Sheptytskyi, American, Canadian and two more bishops are subordinated to the most senior of them, and existed as the second instance. But subsequently the bishop of Uzhgorod, submits to the bishop of Prešov, and Prešov to the bishop of Košice as two instances for marriage. This unifying Council is coordinated by the Pope, the Polish authorities and Warsaw archbishops. But the union of bishops shouldn't have meant creation of Small Vatican, but only union of intentions of all Greek Catholic Churches. The authorities of Rome wasn't been ignored as all power goes from the apostolic capital and Rome could at any time take away pallium²⁵ of an archiepiscopal mantle. Therefore he (obviously, the metropolitan Sheptytskyi) wanted to attach all Greek Catholics under his power, including the former Austro-Hungarian Russians. And it had approvals of the Pope and the Polish authorities. There were also other questions. The bishop Náradi, for example, close on views to Sheptytskyi, tried to implement in Prešov teaching of altar sanctity on a Roman Catholic sample, and during a liturgy, at him, has stopped the use "... *and all you Orthodox Christians...*", that is the word "*Orthodox Christians*" is withdrawn. The question of celibacy was discussed too on the Council, because in the Stanislav diocese celibacy established in 1917. Therefore the bishop Náradi also

L'vove, s. 387 – 389.

²⁵ Palli, palium (lat. Pallium) - element of liturgical garments Pope and Metropolitan Latin-rite Catholic Church. This - a narrow band of white wool embroidered with six black, red or purple crosses. Palli Metropolitans - a sign of subordination to the Pope and authority within the metropolis. Code of Canon Law of the Roman Catholic Church says (palium) means the authorities which in communication with the Metropolitan Church of Rome is endowed by right in his province. See: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Паллій> (27.02.2017).

encouraged not to marry Prešov theologians. But how this question was discussed, specified in the report, is unknown. Certainly, was discussed, according to officials, communism question. From the speech of bishop Gojdich clear that he will do everything possible that his believers «...z tohot bludu vyviedol». In Orthodoxy, according to police analytics, the Greek Catholic Church sees the greatest danger who is the main opponent for it. In general the directions among the highest clergy of Greek Catholic clergy didn't crystallize yet. Greek Catholic bishops would like to have some general center and therefore are positively disposed to the Metropolitan. But only closest time will show which will have consequences the congress of bishops of Greek Catholic Church in Lviv.²⁶

The Catholic press about an episcopal conference in Lviv

It is interesting that generally church press of that time gives absolutely other not politicized character of a Council of bishops in 1927 in Lvov. If to analyze the press, then the relations of the Czechoslovak and Polish power, especially in questions of a border zone remained rather intense. Thus, the communistic "Carpathian Pravda" that was published in Uzhgorod, body of the Communist Party of Czechoslovakia in the Sub - Carpathian Russia, on the first pages of April 3, 1927 describes break-in of Czechoslovak consulate in Lviv. The matter is that on a meeting which gathered the opponent of UNDO Adolf Dobrianskyi, he criticized whole Polish, Czech and the Romanian authorities. As a result the meeting has been dispersed then protesters have gone under consulate of Czechoslovakia in Lvov having beaten windows of establishment. As a result, as editors testify, the police have brought order, but it is specified that "our brothers beyond the Carpathians don't sleep as that to themselves our authorities think."²⁷

At the same time the Galician Catholic press in any way didn't connect the authorities of 1927 with any political projects, and only solutions of the common questions of the Greek Catholic Churches divided in interwar days by borders. For example, the magazine 'Missioner' for January, 1928 contains the short message on a meeting in Lvov of all Greek Catholic bishops from Galicia, America, Bukovina, Transcarpathia, Yugoslavia and Bulgaria, but what questions were discussed it isn't specified²⁸. Perhaps the most detail about an essence of the Council is described in the Galician scientific edition "Bohoslovia" – In early December in Lvov took place the joint conference of the Greek Catholic episcopate of all Slavic world under the leadership of the metropolitan Andrei Sheptytskyi. Participants were bishops: Stani-

²⁶ ŠA Košice, Košická župa 1923 – 1928, rok 1927, kr. 216, sign. 194. *Kongres gréckokatolíckych biskupov vo Lvove*, s. 382 – 383.

²⁷ Велика демонстрація в Львові проти переслідування Українців на Підкарпатті. Ін: Карпатська правда. Орган Комуністичної партії Чехословаччини (секції III. Комуністичного інтернаціоналу), 1927, 3 квітня, с.1.

²⁸ Народа гр. кат. Пастирів. Ін. *Місіонар Пресв. серця Ісусового*, річник XXXI (1928), січень, с. 18.

slav Hryhorii Khomyshyn, Canadian Nykyta Budka, Kryzhevci Dionysius Naradi (OSBM), Presov Paul P. Gojdich, Mukačevo Petro Gebej, American Vasylii Takach, Bulgarian Kyryl Kurtiev, Jehoshaphat Kotsylovskyi Przemysl; general vicars Olexander Bachynskyi (Lviv) and Joseph Hanulia from America. Subject of meeting, as it is noted in the edition, were ceremonial affairs to (a unify the edition of liturgical church books), codification (to normalize a canon law of the Greek Catholic Church), pastoral (to implement new methods of pastorship), organizational (to distribute the action "apostolate of St. Kyryll and Mefodii" and to organize the Catholic press). It was decided to create the special commissions on the solution of the above-stated questions. Such episcopal conferences are planned further, in particular next time in two years.²⁹ That is in the edition it was accurately specified the solution of the questions connected with functioning of various spheres of Church as the single organism, however wasn't told about subordination to the metropolitan Sheptytskyi, as it was widespread in diplomatic reports. Certainly, that this fact isn't specified, don't object at all, that similar negotiations weren't held.

In "Dushpastyr", publication of Mukachevo and the Presov diocese there is a message about departure from the USA of the bishop Takač and diocesan consul Joseph Hanulia, having left in the USA as the vicar Teofil A. Zhatkovych, the chancellor. It was reported that bishop Takač goes to Rome, and also on participation in a conference of bishops at the end of November and to visit bishops in Presov and Uzhgorod.³⁰ Really, as well as in the police report, on November 23, 1927, accompanied by the Joseph Hanulia, and bishop Vasylii Takach arrived to Uzhgorod, where he was met by the canon and the chairman of a canonry Simeon Sabov. At the Uzhgorod cathedral the bishop Gebej met the lord, thanking for the help in creation of the Uzhgorod orphanage. As it is noted in the magazine bishop was there till November 28, and then bishops all together went to Lvov.³¹ Referring to "Nova Zoria"³² of December 11, 1927 in "Dushpastyr" it is reported about a meeting, occurring from November 30 to December 3. The metropolitan Sheptytskyi chaired the meeting, then all participating bishops are listed, which are contained in the Galician edition "Bohoslovia". It is specified that this meeting took place at the initiative of Congregation of the Eastern Churches, for the solution of ceremonial, codification, pastoral and organizational questions. As for the ceremonial is the unification of liturgical books; except the civil right of diocesan level, it is necessary to

²⁹ Зїзд гр.-кат. Єпископату у Львові. Ін: *Богословія. Науковий тримісячник*, кн.1 – 4, т. 5, Львів, 1927, с. 269.

³⁰ Преосв. Єпископъ Такачъ. Ін *Душпастыръ. Офіціальний органъ Греко-Католич. єпархії Мукачевської и Пряшевської*, рочник IV (1927), новебрій, число 9, с. 541.

³¹ Торжественное прини́маніє єпископа Васи́лія въ Ужгородѣ. Ін *Душпастыръ. Офіціальний органъ Греко-Католич. єпархії Мукачевської и Пряшевської*, рочник IV (1927), децембрій, число 10, с. 601.

³² The magazine was founded in Lviv in 1925 as an organ of the Ukrainian Christian.

make general law for all – the code of east ecclesiastical law. On the pastoral side, new pastoral methods and the Catholic campaign were discussed. Isn't true, as editors of "Dushpastyr" noted, information of some press, that it was talked of introduction of celibacy or submission of the Mukachevo and Prešov diocese to the metropolitan of Lvov.³³ That is again, the church press estimated this Council as only the working who had to order various spheres of church life as a united Greek Catholic Church. Once again about creation a center of Greek Catholic church in the official press wasn't in any way. Moreover there were even a refutation to comfort believers and, obviously, government officials who actually obtained absolutely other information from consular and police reports. Though on the other hand in the last report was talked about the celibacy and attempts of subordination of all Greek Catholic bishops of the former empire of Habsburg to the metropolitan of Lvov.

Similar interpretation about an episcopal conference in Lvov exists in the magazine of the Mukachevo diocese "Blahovisnyk" for November, where it is reported, that it has to take place under the chairmanship of the metropolitan Sheptytskyi with participation of all Greek Catholic bishops including Mukachevo, Prešov and American. The main subject of the meetings will be fight against new heretics, as it is noted in the edition.³⁴ Already in the following number is told about arrival of bishop Vasyľ Takač mentioned on November 23 to Uzhgorod in order to go to Lviv to the first congress of Greek and Catholic bishops. Later to Uzhgorod also arrived the bishop Paul P. Gojdich and all together went to Galicia on episcopal a meeting. After that bishop Vasylii will return to Uzhgorod from America in the middle of December³⁵. In the "Blahovisnyk" is the message who participated in a meeting of bishops: Metropolitan Andrii Sheptytskyi (Lviv), Petro Gebej (Uzhhorod), Vasylii Takach (America), Dionysius Naradi (Croatia), Paul P. Gojdich (Presov), Jehoshaphat Kotsylovskyi (Peremyshl), Hryhorii Khomyshyn (Stanislav), I. Kurtiev (Bosnia).³⁶

The similar rhetoric also exists in the Presov newspaper edition "Russkoe Slovo" from November 29, 1927, where it is reported that in Lviv the conference of all bishops and apostolic administrators of Greek Catholic Churches has taken place. The list is the same and Klymentii Zlepko, the apostolic administrator from Romania (in "Bohoslovii" it is mute). Kurtiev isn't here. Only Konstantyn Bohachevskyi couldn't arrive.³⁷ It is interesting that here it is specified participation of one more representative of church in Romania Klymentii Zlepko what isn't present

³³ Совѣщаніе гр.-каѳ. Русскихъ епископовъ въ Львовѣ. Ін Душпастырѣ. Офіціальний органъ Греко-Каѳоліч. епархіи Мукачевскої и Пряшевскої, рочник V (1928), януарій, число 1, с. 20 – 21.

³⁴ Епископска конференція. Ін Благовѣстник, рочник VII (1927), новемберъ, число XI, с. 175.

³⁵ Преосв. Василій. Ін Благовѣстник, рочник VII (1927), децемберъ, число XII, с. 190.

³⁶ На нарадѣ. Ін Благовѣстник, рочник VIII (1928), фебруарій, число 2, с. 32.

³⁷ Конференція гр. кат. Епископовъ. Ін Русское слово, годъ изд. IV (1927), ч. 43 (169), 9 дек., с. 4.

in other editions. That is information of various editions was similar as according to the list of participants so to questions that were decided there, at the same time at all to be absent in the press such facts as celibacy or creation of the center of Greek Catholic in Lviv.

Conclusions

Thus, comparing police reports, information of diplomatic representations of Czechoslovakia and the message of the Catholic press of that time about the Council in 1927 in Lvov can formulate at least two working hypotheses which require deeper judgment and studying:

1) the question of submission of all Greek Catholic bishops wasn't discussed, but exclusively church issues as it is noted in the Catholic periodical press were resolved;

2) the metropolitan Sheptytskyi tried to discuss the need of creation of the single center of Greek Catholic bishops, but has encountered first of all by resistance of Czechoslovak bishops Paul P. Gojdich (OSBM), Petro Gebej and the bishop Vasyl Takač, the bishop for Rusyns, natives mainly from the territory of contemporary Prešov region and Sub - Carpathian Russia.

After all, judging from the fact that further such Council's actively weren't carried out, the second hypothesis looks more realistic. Especially unanimity and dryness of a statement of results of the Council in the Catholic press of Prešov, the Sub - Carpathian Russia and Galicia as exclusively church, but not political gives the grounds to speak about failure of intentions of the metropolitan Sheptytskyi to head bishops of Greek Catholic Church, though actually he had no personal ambitions, really worrying about the future of Greek Catholic Church, despite activity from the Polish Catholicism, Russian Orthodoxy and so forth. Also joint arrival to Lvov of bishops Paul P. Gojdich (OSBM), Petro Gebej and Vasyl Takach who as it is possible to assume, arrived with a common position, after its agreeing among themselves.

However, on the other hand also other version is possible. It is quite probable that around the Council secular politicians tried to receive additional dividends, accenting about such intentions in the secular press, instead of the Council was exclusively church, without having any relation to such practice. As confirmation to it can serve police and diplomatic analytics which was often created on the basis of political newspapers of that time. At least as a result it has turned out so that the Council in 1927 in Lviv under the chairmanship of the metropolitan Andrei Sheptytskyi (OSBM) has become an action on which exclusively church, but not political or submission cases were solved before the Czechoslovakia and the Vatican Concordat 1928.

RESUMÉ

Porovnaním policajných správ, informácií politických predstaviteľov Československa a správ katolíckej tlače v čase konania konferencie biskupov vo Ľvove v roku 1927, je možno formulovať aspoň dve pracovné hypotézy, ktoré si vyžadujú hlbšiu reflexiu a štúdium:

1) na synode nebola prerokovaná otázka „podriadenosti“ biskupov gréckokatolíckych cirkví, synoda sa zaoberala výhradne náboženskými otázkami;

2) Ľvovský metropolita A. Šeptický sa snažil diskutovať o potrebe vytvorenia jednotného centra gréckokatolíckych biskupov, problematickým sa však javilo zvláštne postavenie československých biskupov Pavla Gojdiča, Petra Gebeja a amerického biskupa Vasiľa Takáča, biskupa pre gréckokatolíkov, ktorí do USA prišli hlavne z územia Prešovského a Mukačevského biskupstva.

Jednomyseľné a až suché prezentovanie výsledkov koncilu v katolíckej tlači Prešova, Podkarpatskej Rusi a Haliče ukazuje neúspech zámerov metropolitu A. Šeptického (OSBM). Metropolita v skutočnosti nemal žiadne osobné ambície, z jeho strany išlo najmä o starostlivosť a ochranu gréckokatolíckej cirkvi, vzhľadom na aktivitu poľských katolíkov a ruskej pravoslávnej cirkvi. Spoločná návšteva Ľvova biskupov Pavla P. Gojdiča (OSBM), Petra Gebeja a Vasiľa Takáča naznačuje, že možno prišli so spoločným postojom, čo si však vyžaduje hlbší výskum.

Je pravdepodobné, že s uskutočnením synody z roku 1927 sa niektorí politici snažili získať ďalšie body podpory myšlienke rozšírenia „ukrajinských“ zemí, ktoré boli prezentované vo svetskej tlači. Dôkazom toho môžu slúžiť policajné a diplomatické správy, ktoré boli často vytvorené na základe politických objednávok.

Nakoniec sa však ukázalo, že synoda biskupov v roku 1927 vo Ľvove, ktorej predsedal metropolita Andrej Šeptický (OSBM), sa zaoberala výhradne náboženskými, a nie politickými otázkami. Nezaoberala sa ani cirkevno-právnym zjednotením pod vedením haličského metropolitu, ale skôr sa snažila o rozvíjanie spoločných pozícií gréckokatolíckej cirkvi a jej ďalší rozvoj.

SUMMARY

Comparing police reports, information of diplomatic representations of Czechoslovakia and the message of the Catholic press of that time about the Council in 1927 in Lvov can formulate at least two working hypotheses which require deeper judgment and studying:

1) the question of submission of all Greek Catholic bishops wasn't discussed, but exclusively church issues as it is noted in the Catholic periodical press were resolved;

2) the metropolitan Sheptytskyi tried to discuss the need of creation of the single center of Greek Catholic bishops, but has encountered first of all by resistance of Czechoslovak bishops Paul P. Gojdich (OSBM), Petro Gebej and the

bishop Vasyl Takač, the bishop for Rusyns, natives mainly from the territory of contemporary Presov region and Sub - Carpathian Russia.

After all, judging from the fact that further such Council's actively weren't carried out, the second hypothesis looks more realistic. Especially unanimity and dryness of a statement of results of the Council in the Catholic press of Prešov, the Sub - Carpathian Russia and Galicia as exclusively church, but not political gives the grounds to speak about failure of intentions of the metropolitan Sheptytskyi to head bishops of Greek Catholic Church, though actually he had no personal ambitions, really worrying about the future of Greek Catholic Church, despite activity of the Polish Catholicism, Russian Orthodoxy and so forth. Also joint arrival to Lvov of bishops Paul P. Gojdich (OSBM), Petro Gebej and Vasyl Takach who as it is possible to assume, arrived with a common position, after its agreeing among themselves.

However, on the other hand also other version is possible. It is quite probable that around the Council secular politicians tried to receive additional dividends, accenting about such intentions in the secular press, instead of the Council was exclusively church, without having any relation to such practice. As confirmation to it can serve police and diplomatic analytics which was often created on the basis of political newspapers of that time. At least as a result it has turned out so that the Council in 1927 in Lvov under the chairmanship of the metropolitan Andrei Sheptytskyi (OSBM) has become an action on which exclusively church, but not political or submission cases were solved before the Czechoslovakia and the Vatican Concordat 1928.

Adresa autora:

doc. Viktor Vasilovič KICHERA, PhD.

Uzhgorod National University

Faculty of History

Universytets'ka St, 14, Uzhhorod,

Zakarpats'ka oblast, Ukrajina, 88000

email:vkichera@ukr.net

100 ROKOV OD PUBLIKÁCIE PRVÉHO KÓDEXU KÁNONICKÉHO PRÁVA (1917 – 2017)

Juraj Jurica

100 YEARS SINCE THE PUBLICATION OF THE FIRST CODE OF CANON LAW (1917 – 2017)

Abstract: In 2017, the Church recalls the 100th anniversary of the first Code of Canon Law promulgation. At this time it is no longer in force, since it was replaced by the Code from the year of 1983. Its importance, however, does not detract. This article is dedicated to the theme of this first codification in the Church. Preparation of the codification was the result of many historical facts. The Church has clearly manifested its timeless and charismatic nature in its early pilgrimage. On the other hand, because of the fact of walking in time, it is necessary that the Church expresses the facts relating to its wandering members. Regulations and laws are present in the Church management throughout its history. Given the fact that sometimes there are objections on whether the law as such should have a place in the spiritual company, we want to emphasize that the role of the Canon Law is not to limit or restrict its faithful. The role of religious Law is to create such structure and norms that will serve the growth of spiritual gifts among all people.

This article describes the most important moments of the creation of the Code - religious, but also social. It is clearly pointed out that the codification was a historical necessity in the accelerating social development. At the same time, the codification represents the flexible and courageous ecclesial response from its highest officials. Chronologically, within the space offered, the different phases which the committee went through in the standardization of five books are described. The article is formulated in a way so that the size of this work is able to be seen and certainly it should be an expression of gratitude, reverence and respect to the legislators who worked on the creation of the Code throughout the 12 years. Although currently in the Church the Code from the year 1983 applies, the codification primacy belongs to his predecessor once and forever. This post intends to be both an expression of gratitude to Providence which mysteriously leads his Church through the centuries, but surely to the shores of eternity.

Keywords: Codex. Codification. Church. Popes. History. Commissions. Law. Administration.

Situácia v Cirkvi, ktorá predchádzala kodifikácii

Už pred Francúzskou revolúciou musela Cirkev čeliť príchodu osvietenскеj mentality, ktorá sa šírila v európskej kultúre. Nové požiadavky sa zakoreňovali v kultúre aj sociálnej transformácii a smerovali k prehnanému modernizmu. Následkom toho sa začali prejavovať prvé negatívne následky na ľudovej zbožnosti a symptómy

ústupu masových prejavov nábožnosti.¹ Spory medzi Cirkvou a štátom, či ich snahy obraňovať svoje práva, však neboli v 19. storočí žiadnym historickým novum. Tieto napätia sa ťahali v podstate celými dejinami kresťanstva a už od stredoveku zaťažovali snahu o pacifické spolužitie a spoluprácu Cirkvi a štátu.

Obdobie po Francúzskej revolúcii bolo charakteristické tým, že sa Cirkev snažila reštaurovať všetko to, čo bolo poškodené či zničené Revolúciou - materiálne, duchovné či morálne. Klíma romantizmu, ktorá prichádza spolu so svojimi jasnými výhradami voči čistému racionalizmu, tak podporovala túto obnovu. Výsledkom toho bol akýsi triumf viery voči náboženskému indiferentizmu. Viera sa opäť začala vnímať ako duchovný základ individuálneho človeka, ale aj jeho sociálneho a politického rozmeru. Táto skutočnosť sa verifikuje nielen v katolíckom svete, ale aj v protestantskom. Katolícka cirkev poznačená určitým napätím medzi konzervatívnym krídlom, a tými, ktorí boli otvorení aj novým viac liberálnym a demokratickým pohľadom, sa rozhodla pre podporu politického monarchického zriadenia. Pápež Pius VII. začína s politikou konkordátov a z pápežského trónu má otvorené výhrady voči Napoleonovi. Táto politika pozýva vidieť v Ríme nie len duchovné, ale aj politické centrum katolicizmu. Kánonická veda začína opäť kvitnúť a v krajinách, ktoré neboli osobitne poznačené Revolúciou, sa nestretá so žiadnymi väčšími prekážkami. Pozícia Cirkvi sa takto posilnila a začali sa budovať základy pre zvolanie I. Vatikánskeho koncilu.² Po Francúzskej revolúcii bola na teologických fakultách opäť obnovená katedra kánonického práva. Zároveň bola táto fakulta začlenená aj do inštitútov civilného práva a stáva sa rešpektovanou právnou disciplínou. Používaným jazykom bola latinčina. V období konania I. Vatikánskeho koncilu sa začala jasne vnímať veľká nutnosť vypracovania syntetickej, autentickej a exkluzívnej zbierky kánonického práva. Svojím spôsobom na to vplývalo aj celoeurópske kodifikačné hnutie. Prejavilo sa to hlavne v štruktúre civilných kódexov, ktorá mala slúžiť za vzor cirkevnému kódexu.³ Začatím tohto ambiciózneho projektu kodifikácie sa zároveň mal vyriešiť chaos, ktorý existoval v cirkevnej legislatíve. Nikdy pred tým nebolo cirkevné právo spracované a prezentované spôsobom unitárnej kodifikácie. Bolo tak potrebné adoptovať nové prístupy. Výzva znela – zachovať vnútornú stabilitu administratívneho riadenia Cirkvi, ale zároveň prispôbiť ju novodobým požiadavkám.

¹ Nie všetky prejavy vtedajšieho osvietenstva by sme však dnes hodnotili ako proticirkevné, aj keď vo svojej podstate mohli byť antiklerikálne. Možno, ak by bola Revolúcia menej násilná, boli by sa mohli zlaadiť jej požiadavky spolu s požiadavkami Cirkvi. Napríklad túžba a boj po rovnosti je primárne kresťanská požiadavka a až potom osvietenský cieľ.

² SCCELLINI, Giuseppe. *Storia del diritto canonico*. Milano : Giuffrè Editore, S.p.A., 2014, s. 71.

³ VISIOLI, Matteo et al. *Corso istituzionale di diritto canonico : Il diritto canonico nella vita della Chiesa*. Milano : Ancora, 2005, s. 35.

Dôvody reformnej kodifikácie

V dejinách každého právneho systému sú momenty, kedy jednotlivé normy stratia na svojej opodstatnenosti a vynorí sa nutnosť reagovať na nové skutočnosti. Cirkevné právo nepochybne vychádza z Božieho i prirodzeného práva. Tieto nadčasové normy však musí každá historická epocha tlmočiť do jej vlastného jazyka. Zároveň musí odpovedať na legitímne otázky konkrétnej generácie. Bezprostredné dôvody, ktoré viedli ku Kódexu z r. 1917, by sme tak mohli rozdeliť na vonkajšie a vnútorné.⁴

Vonkajšie dôvody tejto reformnej kodifikácie boli nasledovné:

Úprava vzťahov medzi Cirkvou a štátom požadovala modifikáciu právneho systému, ktorý by tak korešpondoval s novými podmienkami. Rástol vplyv laicizmu a modernizmu. Záverečná emancipácia národných štátov ich zmenila z verného spojenca Cirkvi na nezávislého, rezervovaného či dokonca až nepriateľského partnera. To, prirodzene, nútilo Cirkev modifikovať svoje pozície v snahe redukovať či eliminovať trecie plochy. Postupne tak nastupuje éra konkordátov a *modus vivendi*.

Monarchická forma vlády sa historicky blíži ku koncu a začína éra zastupiteľskej demokracie. Často však tieto nové formy vládnutia, aspoň v ich počiatkoch, ponúkali Katolíckej cirkvi iba minimálne výhody či privilégia. Opak je pravda. Revolučné sily mladých a silných národných štátov boli často vedené práve antiklerikalizmom. To bola situácia, na ktorú Cirkev nebola zvyknutá.⁵

Radikálne sa menila aj ekonomická situácia. Dôsledkom toho boli výrazné sociálne posuny. Nástup a progres dynamickej priemyselnej éry bol výzvou aj pre tradičné spôsoby myslenia a riadenia Cirkvi. Taktiež Cirkev do veľkej miery prichádza o svoje majetky, a tie ostávajúce si musí chrániť oveľa pružnejším spôsobom administrácie.

Nemenej dôležité boli vnútorné dôvody kodifikácie:

Obrovská akumulácia právnych predpisov, ktorým často chýbala vnútorná štruktúra a systém. Väčšina cirkevných právnikov ani nemala prístup k všetkým prameňom. Právnicki 19. storočia mali pred sebou *Corpus iuris canonici*, dekréty koncilov, rozhodnutia Rímskej rotty, pápežské výnosy a buly či rôzne usmernenia Rímskych kongregácií. V zložitej a archaickej sieti týchto noriem bola orientácia extrémne zložitá.

Absencia poriadku v existujúcich normách bola bolestne vyjadrená v existencii rôznych, často na sebe nezávislých zbierok. Tým často chýbali vnútorné sú-

⁴ RISK, E. James, SJ. *ARDUUM SANE MUNUS, A RETROSPECT*, Weston College
v <http://cdn.theologicalstudies.net/5/5.2/5.2.4.pdf>.

⁵ MOISSET, Jean-Pierre. *Storia del catolicesimo*. Torino : Lindau s.r.l., 2008, s. 406 – 416.

vislostí a prepojenia. Chronologický poriadok ponúkali snád' iba pápežské buly. Systematický poriadok však bol iba zbožným želaním.

Vzhľadom na stáročný vývoj a prirodzený rozvoj jazyka, bola ďalšou výzvou lingvistická a výrazová nejasnosť. S odstupom času, resp. v nových podmienkach, sa často ani nedalo porozumieť, aká vlastne bola vôľa a úmysel zákonodarcu. Obšírnosť a opisnosť jazykového štýlu spolu s archaickými vyjadreniami boli predimenzované do takej miery, že samotnú dispozitívnu časť normy bolo ťažko pochopiť. Zmysel právnej úpravy tak unikal.

Právne normy si dokonca často protirečili. Bolo možné argumentovať rôznymi predpismi vydanými navzájom si konkurujúcimi zákonodarcami, v rôznych časových momentoch a na odlišných miestach. Orientácia v tejto spleti bola ťažká. Právne normy, ktoré už nedávali zmysel, nepoužívali sa, či priamo upadli do zabudnutia, sa napriek tomu opakovane spisovali do nových zbierok.

Niektoré zákony už de facto neslúžili k ničomu, iné sa stali dokonca škodlivými pre spásu duší. Radikálne zmeny 19. stor. tak jasne volali po revízii a zmene.

Lacunae legis zasa nútili právnikov k tomu, aby hľadali riešenia v existujúcom civilnom práve jednotlivých národov (osobitne v modernej kodifikácii) alebo v Rímskom práve.

Tento chaotický stav cirkevného práva bol vážnou výzvou pre vtedajšie riadenie Cirkvi, jej pozíciu a vplyv.

Kodifikačné reformné hnutie

Pápež Pius IX. bulou Aeterni Patris Unigenitus zvolal 29. júna 1868 Prvý vatikánsky koncil.⁶ Už v jeho začiatkoch existoval jednomyselný názor na to, že cirkevná disciplína musí byť zreformovaná.⁷ Pravda je však aj tá, že čelní predstavitelia Cirkvi sa na začiatku nezhodli na tom, ako má táto reforma vyzeráť. Talianski biskupi si pod reformou predstavovali použitie tradičnej metódy jednoduchej reprodukcie už existujúcich noriem s vylúčením tých nepotrebných. Francúzski biskupi zasa dávali prednosť modernému spracovaniu na spôsob kódexu tak, ako to už bolo široko prijímané v západnej a strednej Európe. 20. októbra 1870 sa však ukončil Koncil bez toho, aby bolo prijaté definitívne rozhodnutie o forme a obsahu reformy cirkevnej disciplíny. Túžba po zmene sa však zreteľne prejavila v mnohých návrhoch a plánoch.⁸ Je na mieste uviesť, že aj samotní pápeži si jasne uvedomovali nevyhnutnosť reformy. Odrážalo sa to v samých Apoštolských dokumentoch. Medzi takéto preja-

⁶http://w2.vatican.va/content/leo-xiii/la/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_04081879_aeterni-patris.html.

⁷ CENALMOR, Daniel – MIRAS, Jorge. *Il diritto della Chiesa*. Roma: EDUSC, 2014, s. 67.

⁸ Je dôležité si uvedomiť, že Cirkev po Francúzskej revolúcii nielen hľadala svoju novú modernú tvár (často veľmi úspešne), ale musela zároveň odpovedať na úplne nové výzvy, ktoré v predchádzajúcich storočiach neexistovali. Týkalo sa to hlavne vzťahov s vznikajúcimi národnými štátmi a delením kompetencie verejnej moci. Niektoré oblasti spoločného záujmu (napr. manželstvo, vyučovanie) tak začali byť upravované bilaterálnymi dohodami či konkordátmi.

vy počítame bulu Pia IX. Apostolicae Sedis moderationi z r. 1869, ktorá obsahuje reformovaný index censúr latae sententiae. Ďalším pontifikálnym príspevkom bola konštitúcia Leva XIII., Officiorum ac Munerum z r. 1897, ktorá regulovala cenzúru kníh, a taktiež konštitúcia Conditae a Christo z r. 1900, upravujúca status a riadenie rehoľníkov. 4. augusta 1903 bol po zosnulom Levovi XIII. zvolený na Petrov stolec Pius X., pápež, ktorý oficiálne začal s dlho plánovanou tvorbou Kódexu. Aj počas samotných rokov kodifikácie pápež Pius X. samostatne a iniciatívne reguluje určité oblasti. Dekrét *Ne temere* z r. 1907 upravoval otázku kánonickej formy sobáša a reformoval známy dokument *Tametsi* z Tridentského koncilu. Pius X. veľmi energicky vystupoval proti novodobým vieroučným herézam, ktoré sa nazývali súhrnne modernizmus. Proti modernizmu vydal roku 1907 encykliku *Pascendi*. Medzi jeho významné reformy patrila aj reforma misála a liturgického spevu. Oživil v Cirkvi Gregoriánsky chorál, zlepšil katechizáciu, zvýšil vedeckú úroveň duchovenstva. Konštitúcia *Sapienti Consilio* z r. 1908 predstavovala pokus o reformu Rímskej kúrie a r. 1909 založil úradný tlačový orgán Svätej stolice – *Acta Apostolicae Sedis*. Dekrétom *Quam singulari* z r. 1910 povoľoval Sv. prijímanie deťom. Administratívne odvolanie farárov sa malo uskutočňovať podľa noriem dekrétu *Maxima Cura* z r. 1910. Takéto legislatívne akty Pia X. boli početné a mali ďalekosiahle dôsledky. Vzhľadom na to, že boli vydávané počas samotného priebehu kodifikácie, očakávalo sa, že budú následne prítomné aj v záverečnom diele. Táto legislatívna aktivita svätého pápeža plne korešpondovala aj s jeho pápežským mottom – *Instaurare omnia in Christo* (Ef 1,10). Snaha dať Cirkvi jasné administratívne pravidlá bola jedným z kľúčových charakteristík jeho pontifikátu.⁹

Priebeh samotnej kodifikácie

Pápež Pius X. hneď po tom, ako bol zvolený za pápeža v r. 1903, predstavil svoju myšlienku kodifikovať právo. Následne 19. marca 1904 publikáciou *Motu proprio Arduum sane munus* vydal pokyn na začiatok prác. Táto túžba po reforme bola vyjadrená v samých slovách dekrétu: „*Ut Universae Ecclesiae leges, ad haec usque tempora editae, lucido ordine digestae, in num colligerentur, amotis inde quae abrogatae essent aut obsoletae.*”¹⁰ Druhotný zámer tejto reformy, prispôbiť nové právne normy novým pomerom, bol taktiež prítomný v texte motu propria: „*...aliis [legibus] ubi opus fuisset, ad nostrorum temporum conditionem propius aptatis.*”¹¹ Toto rozhodnutie následne po smrti Pia X. potvrdil na záver kodifikačných prác promulgáciou aj Benedikt XV. bulou *Providentissima Mater* v r. 1917. V nej okrem iného vyhlásil: „*...praesentem Codicem... promulgamus, vim legis posthac habere*

⁹ http://www.statoechiese.it/images/stories/2013.10/minelli.m_pio_x_2.pdf.

¹⁰ http://w2.vatican.va/content/pius-x/la/motu_proprio/documents/hf_p-x_motu-proprio_19040414_arduum-sane.html.

¹¹ *Ibidem*.

pro universa Ecclesia decernimus, iubemus ... non obstantibus quibuslibet ordinationibus. ...".¹² V tejto bule Benedikta XV. sú zároveň uvedené a zhrnuté aj hlavné dôvody, pre ktoré sa pristúpilo ku kodifikácii. V jej texte je poukázané na Motu proprio Arduum sane munus, kde pápež Pius X. konštatuje, že táto povinnosť riadiť Cirkev sa plynutím času sťažila, keďže počas stáročí bolo vydaných veľmi veľa zákonov, ktoré buď boli zrušené najvyššou cirkevnou mocou, alebo samy zostarili; niektoré sa následkom časových pomerov stali ťažko vykonateľnými alebo sa stali pre spoločné dobro málo prospešné, alebo menej vhodné. K tomu sa tiež pridáva skutočnosť, že kánonické zákony natoľko vzrástli počtom a boli v platnosti tak odlúčené a roztrúsené, že mnohé z nich boli neznáme aj tým najskúsenejším, tým menej širším vrstvám.¹³ Pápež Pius X. teda uvážil, že nikdy nebol lepší moment na začiatok kodifikačných prác. Bezodkladne po publikácii Arduum sane munus, na jar r. 1904 bola vytvorená 17-členná kodifikačná komisia pozostávajúca z členov Svätého kolégia kardinálov. Za sekretára tejto kodifikačnej komisie bol menovaný Pietro Gasparri, arcibiskup Caesarey in Palaestrina, ktorý bol menovaný za kardinála o tri roky neskôr.¹⁴ Pius X. si jasne uvedomoval, aké veľké dielo má predstavovať vypracovanie Kódexu. Aj to je dôvod, prečo už v samotnom Arduum sane munus vyjadril jeho pozvanie na spoluprácu pre všetkých biskupov. Doslova: „Vplumus autem universum episcopatum, iuxta normas opportune tradendas, in gravissimum hoc opus conspirare atque concurrere.“¹⁵ V súlade s týmto želaním štátny sekretár Vatikánu kard. Rafael Merry de Val vydal obežný list pre všetkých biskupov. V jeho znení boli metropolitní biskupi zaviazaní o tomto pláne uskutočniť konzultácie so svojimi sufragánmi. Následne mali zaslať ich pripomienky k začínanej kodifikácii. Zároveň boli biskupom udelené v tomto projekte nasledujúce práva:

- určiť jedného alebo dvoch odborníkov, ktorí by boli začlenení do zboru radcov sídliačich počas prác v Ríme,
- alebo určiť jedného z už menovaných radcov na to, aby ich osobne zastupovali a v ich mene predkladali návrhy samotnej komisii, alebo menovať jedného kánonistu, ktorý, hoci by sídlil mimo Ríma, mal možnosť predkladať svoje pozovania a návrhy kodifikačnej komisii.

Tajomník kodifikačnej komisie taktiež zaslal pozvánku na spoluprácu aj rôznym univerzitám. Každý z oslovených univerzít bolo ponúknuté spracovať určitú

¹²http://w2.vatican.va/content/benedict-xv/it/bulls/documents/hf_ben-xv_bulls_19170527_providentissimamater.html.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Arcibiskup Pietro Gasparri mal cenné diplomatické skúsenosti ako pápežský delegát v Južnej Amerike. Od r. 1901 bol sekretárom Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti, ktorá tvorila vnútornú časť Štátneho sekretariátu. Bol známy ako vynikajúci právnik a autor kánonických diel. Jeho úlohu a prínos k úspešnej kodifikácii prvého Kódexu niektorí historici prirovnávajú ku Graciánovi či Rajmundovi de Peñafort.

¹⁵http://w2.vatican.va/content/pius-x/la/motu_proprio/documents/hf_p-x_motu-proprio_19040414_arduum-sane.html.

časť reformovanej matérie. Nakoniec boli určené mená kníh, z ktorých mal pozostávať kompletný Kódex. Boli to nasledujúce: De Personis, De Sacramentis, De Rebus et locis Sacris, De Delictis et Poenis a De Iudicis. Takýto poriadok kníh bol však vyhlásený iba za provizórny.

Po takýchto prípravných úkonoch bol určený rámec, v ktorom sa mali pohybovať samotné práce. Celá matéria bola rozdelená do kapitol a článkov. Následne boli tieto určené jednotlivým pracovným skupinám.

Počas priebehu prác bolo potrebné zachovávať pravidlá, ktoré boli následne explicitne uvedené aj v Praefatio samotného Kódexu:¹⁶

Kódex mal zahŕňať iba tie normy, ktoré sa reálne a skutočne týkali prejednávaného objektu úpravy. Bolo však povolené v texte použiť aj princípy prirodzeného práva a vieroučnej náuky.

Základmi disciplinárnych noriem mali byť tradičný Corpus Iuris, Tridentský koncil a akty Rímskych veľkňazov. Normy, ktoré boli zastarané či viac nepoužiteľné, sa mali vynechať. Kánony mali obsahovať exkluzívne iba dispozitívnu časť výroku. Bolo však povolené používať delenia jednotlivých kánonov.

Výrazy preberané z existujúcich dokumentov mali byť prepisované a používané presne tak, ako existujú v origináli. Mala sa vynaložiť maximálna snaha na to, aby boli výroky jasné, zrozumiteľné a krátke.

V prípade voľby medzi dvoma a viacerými prameňmi, ktoré pojednávajú o tom istom argumente, si zákonodarcovia mohli vybrať najpresnejšiu a najvhodnejšiu formuláciu.

Ak platný zákon mal byť zrušený alebo zmenený uvedením novej normy, tá mala byť uvedená s poznámkou o zrušení či modifikácii spolu s uvedením krátkeho zdôvodnenia

Používaným jazykom mala byť latinčina ako výraz majestátu cirkevného práva vyjadreného už v jednom z jeho prameňov – v Rímskom práve.

Práce sa mohli začať. Zatiaľ, kým kánonisti pripravovali samotnú schému Kódexu, boli zozbierané pripomienky biskupov. Tieto príspevky z celého sveta boli zhromaždené a publikované v 300-stranovom zväzku. Následne boli podľa jednotlivých tém odovzdané príslušným pracovným komisiám pre ich použitie. Kedykoľvek sa nejaká podstatná časť Kódexu blížila k dokončeniu, jej kópia bola zaslaná jednotlivým poradcom tak, aby každý z nich mohol písomne prezentovať prípadné pripomienky.

Dňa 4. novembra 1904 tak začali prácu dve osobitné komisie. Predsedovi kodifikačnej komisie, kard. Gasparrimu, boli doručované komentáre ku konkrétnym článkom. Takto pripravené nové články boli následne vytlačené a poskytnuté k individuálnemu prepracovaniu členom komisií. Následne, sa konzultanti schádzali

¹⁶ *CODEX IURIS CANONICI*. Typis polyglotis Vaticanis MCMXXXIX, Praefatio, pg. LI-LIII.

v týždňových intervaloch na poradu. Tento proces pokračoval do vtedy, kým sa členovia komisií nedohodli na konečnom znení kánonu. Nič tak nebolo definitívne kodifikované, čo by pred tým nebolo predmetom diskusie štyri alebo päť a v niektorých prípadoch až desaťkrát. V prípadoch, v ktorých sa členovia komisií neboli schopní jednohlasne dohodnúť na štruktúre a presnom znení normy, bol zákon formulovaný podľa názoru väčšiny, alebo podľa právnych predpisov dovtedy platných. Keď jednotlivé komisie vypracovali konkrétne časti kapitol, ich kópie boli odoslané všetkým, ktorí sa zúčastňovali na prácach. Každý z nich mal ešte záverečnú možnosť formulovať svoj názor. Zo všetkých týchto konzultácií a preosievaní stanovísk vzišiel návrh celého diela. Takto pripravený kompletný návrh Kódexu bol predložený na schválenie Komisii kardinálov, aby si ho pred záverečným hlasovaním mohli ešte raz preštudovať. Keď jednotlivé časti nového zákonníka získali schválenie Komisie kardinálov, pápež Pius X. rozhodol, že celá práca by mala byť predložená všetkým členom Posvätného kardinálskeho kolégia, celému katolíckemu episkopátu a všetkým prelátom, ktorí boli právne spôsobilí zúčastniť sa ekumenického koncilu. Prvá a druhá kniha, nazvané *Normae Generales* a *De Personis*, boli rozoslané na konzultácie a pre získanie pripomienok v r. 1912. Nasledujúci rok sa pristúpilo k formulácii finálneho znenia ďalších dvoch kníh: tretej *De Rebus* a štvrtej *De Delictis et Poenis*. Nakoniec, v roku 1914, bola publikovaná piata kniha *De Iudiciis Ecclesiasticis*. Kardináli, biskupi a prelāti mali stanovenú lehotu štyroch mesiacov, v ktorej mali preštudovať každý zväzok, následne doplniť vhodnými animadversions a vrátiť Svätej stolici. Metropolití po konzultácii so svojimi sufragánmi zaslali do Ríma svoje spoločné pripomienky a návrhy. Tieto návrhy opäť posúdil kard. Gasparri a následne usporiadal v rámci každého kánonu, a zaslal do tlače. Komisia kardinálov potom skúmala túto poslednú verziu bez asistencie konzultantov, s cieľom nezávisle rozhodnúť o prípadných ďalších zmenách. V tejto poslednej korektúre bolo zavedených niekoľko modifikácií pôvodnej štruktúry. Napríklad knihe *De iudiciis* bolo pridelené štvrté miesto a knihe *De Delictis et Poenis* piate miesto v novom Kódexe. Komisia kardinálov tak ukončila dvanásťročnú kodifikáciu v júli 1916. Následne boli vytlačené všetky knihy v jednom zväzku tak, akoby už mali záverečné schválenie. Tento zväzok bol zaslaný už iba kardinálom, ktorí boli členmi kúrie a do kancelárií Svätej stolice, aby mohli byť vykonané všetky záverečné odporúčania. Jedna z posledných zmien, ktoré boli vykonané, bola zmena názvu štvrtej knihy z *De iudiciis* na *De Processibus*.

Smrť Pia X. a voľba Benedikta XV.

V auguste r. 1914 zomiera pápež Pius X. Nebolo najmenších pochyb, že nasledujúci pápež dovedie končiacu kodifikáciu k úspešnému koncu. Hneď po tom, čo sa Benedikt XV. stal 3. septembra 1914 pápežom, nariadil, aby boli práce na Kódexe čo najskôr dokončené. Pre Benedikta XV. to však vôbec nebola jednoduchá situácia. Prá-

ve vypukla I. svetová vojna a pápež sa snažil značnú časť svojich zdrojov, diplomacie a sily venovať ukončeniu vojny. Často bol kvôli svojmu neutrálnemu postoju obviňovaný oboma stranami konfliktu.¹⁷ Napriek tomu si pontifex osobne ešte raz preštudoval nový Kódex vo všetkých jeho častiach. 28. júna 1917, v prítomnosti kardinálov, poradcov, spolupracovníkov, mnohých prelátov Rímskej kúrie, ako aj úradníkov z rôznych kongregácií, bol nový Kódex kánonického práva slávnostne promulgovaný. Konštitúcia Providentissima Mater z 27. mája 1917 stelesňovala dekrét promulgácie.¹⁸ V úvode jej textu je deklarované vrozené právo Cirkvi vynášať zákony na riadenie duchovenstva, kresťanského ľudu, ale aj na podporu prospechu štátov a svetskej vzdelanosti. Následne sú spomenuté hlavné dôvody, pre ktoré sa pristúpilo ku kodifikácii. Tie sú v texte označené ako „ťaživé ťažkosti“. Zároveň konštitúcia obsahuje ciele, ktoré mali kodifikačné práce dosiahnuť. Medzi nimi uvádza: obnovu a upevnenie cirkevnej disciplíny, aby sa tak bolo možné zbaviť ťaživých problémov; spracovanie a usporiadanie v jeden celok všetky cirkevné zákony, ktoré boli dovtedy vydané; zároveň však z tohto celku odstrániť zákony, ktoré by boli už zrušené alebo zastarané; iné však, kde by to bolo potrebné, zasa prispôbiť súčasnému životu; iné zasa, ak by to bolo prospešné, tak vydať znovu. Následne sú v texte Konštitúcie menovite označení kardináli, ktorí počas prác tvorili kodifikačnú komisiu, vždy vedenú kard. Gasparrim. Opomenutí v nej nie sú ani ďalší znalci, ktorí sa podieľali na tomto diele. V závere, konštatujúc úmrtie pápeža Pia X. a prevzatie úradu Sv. Petra, pápež Benedikt XV. toto dielo požadované už na I. Vat. koncile a následne celých 12 rokov pripravované touto Konštitúciou uznal, potvrdil a schválil. Nakoniec bolo rozhodnuté a nariadené, aby mal tento Kódex, tak ako bol spracovaný, zákonnú moc nad celou Cirkvou.¹⁹ Kódex nadobudol účinnosť na Turíce, 19. mája 1918. Táto udalosť Turíc 1918 bola ďalším znamením toho, že Duch svätý sprevádza Božiu cirkev v jej poslaní viesť národy.

Cum iuris canonici

Okrem Apoštolskej konštitúcie Providentissima Mater Ecclesia, je súčasťou oficiálneho vydania Kódexu aj Motu Proprio Cum iuris canonici Codicem.²⁰ Týmto pápežským dokumentom z 15. septembra 1917 Benedikt XV. zriadil komisiu kardinálov, ktorej úlohou a právom bolo vydávať autentický výklad jednotlivých kánonov.

¹⁷ HOLMES, J. Derek – BICKERS, W. Bernard. *Breve storia della Chiesa cattolica*. Cinisello Balsamo : Edizioni San Paolo, 2008, s. 338 – 339.

¹⁸http://w2.vatican.va/content/benedict-xv/it/bulls/documents/hf_ben-xv_bulls_19170527_providentissima-mater.html.

¹⁹ Ibidem.

²⁰http://w2.vatican.va/content/benedict-xv/it/motu_proprio/documents/hf_ben-xv_motu-proprio_19170915_cum-iuris-canonici.html.

Hneď v úvode Motu proprio sa vyhlasuje, že je dôležité, aby bola chránená platnosť textu a vyhlo sa súkromným interpretáciám alebo dohadom o zmysle textu.

V nasledujúcich troch bodoch je deklarované, ako nasleduje:

Ustanovenie rady či komisie kardinálov, ktorým prináleží exkluzívne právo vyslovať sa o autenticosti interpretácie kánonov. Táto komisia si má nie len poslužiť aj názorom Kongregácie, ktorá sa na ňu s touto žiadosťou obráti, ale má zároveň povinnosť si tento názor vypočúť. Komisii pozostávajúcej z kardinálov predsedá kardinál priamo menovaný pápežom. Okrem toho sú súčasťou komisie sekretár, ktorý má redigovať dokumenty komisie a niekoľko poradcov taktiež vybraných pápežom. Komisia má zároveň právo vypočúť si názor konzultantov Posvätných Kongregácií, ktoré sa na ňu obrátili so svojimi žiadosťami.

Posvätným Kongregáciám je od teraz zakázané vypracúvať a vydávať nové všeobecné dekréty, pokiaľ to nebude vyžadovať vážna nutnosť Cirkvi. Ich bežná úloha bude od teraz kontrolovať aplikáciu a dodržiavanie noriem novoprijatého Kódexu. Je však možné publikovať usmernenia, ktoré by spresnili a vysvetlili lepšie dodržiavanie predpisov Kódexu, aby sa tak zvýšila jeho účinnosť. Tieto dokumenty majú mať povahu komentárov a doplnkov samotných kánonov.

Ak by bolo plynutím času nevyhnutné nejakou Posvätnou Kongregáciou vydať nový všeobecný dekrét, ktorý by nebol v súlade s Kódexom, je potrebné postupovať nasledovne. Tá istá Kongregácia o tom upovedomí Najvyššieho veľkňaza a predloží mu ho na schválenie. Následne je Kongregácia povinná tento dokument predložiť komisii, ktorá rediguje znenia jednotlivých kánonov v duchu Kódexu. Ak by bolo následne potrebné doplniť Kódex novými kánonmi, uskutoční sa to tak, aby sa poriadok a následnosť už existujúcich kánonov nemenili. Nové normy sa pripoja označeniami bis, ter, ect. Hneď po ukončení takejto úpravy sa o tom upovedomí v Acta Apostolica Sedis.

Motu proprio sa uzaviera konštatovaním, že deklarovať toto všetko o tejto materii sa zdá byť užitočné a prikazuje sa, aby normy ostali stabilné a nehýbalo sa nimi napriek akejkolvek inej protichodnej veci.²¹

RESUMÉ

Text článku približuje okolnosti vzniku prvého Kódexu kánonického práva. V úvode stručne opisuje historické okolnosti, v ktorých sa Cirkev na prelome 19.

²¹ Táto komisia fungovala až do založenia *Pápežskej komisie pre revíziu Kódexu kánonického práva* Jánom XXIII. v r. 1963, ktorá mala za úlohu vypracovať návrh nového Kódexu. Po skončení II. vatikánskeho koncilu založil pápež Pavol VI. v r. 1967 *Pápežskú komisiu pre výklad dekrétov Druhého vatikánskeho koncilu*, ktorej právomoc bola následne rozšírená na výklady dokumentov vydaných Svätým stolcom pre zavádzanie dekrétov koncilu. Ján Pavol II. v r. 1984 založil *Pápežskú komisiu pre autenticú interpretáciu Kódexu kánonického práva*, ktorej úlohou bolo interpretovať kányony nového Kódexu z r. 1983. Zriadením tohto orgánu prestali existovať predchádzajúce dve komisie. Po vydaní apoštolskej konštitúcie *Pastor Bonus* v r. 1988 sa táto komisia transformovala na *Pápežskú radu pre výklad legislatívnych textov*.

a 20 storočia nachádzala. Postupne definuje vonkajšie dôvody vedúce k vzniku Kódexu, ako boli zmeny vzťahov medzi Cirkvou a vznikajúcimi národnými štátmi, prechod od monarchického zriadenia k parlamentarizmu či ekonomický boom. Nemenej dôležité však boli vnútorné dôvody, ako boli napr. obrovská akumulácia právnych predpisov, ktorým často chýbala vnútorná štruktúra a systém, prirodzený rozvoj jazyka, existencia právnych noriem, ktoré už nedávali zmysel, alebo existencia lacunae legis, ktoré nútili právnikov k tomu, aby hľadali riešenia. Hlavná časť článku je tak venovaná, v rámci možností, podrobnému opisu priebehu samotných prác pod vedením kodifikačnej komisie. Je tak poukázané na precíznosť a zodpovednosť, s akou kodifikátori pristupovali k tomuto dielu. Vzhľadom na to, že sa jednalo o dielo, ktoré malo byť platné pre celú Katolícku cirkev, je logické, že táto iniciatíva bola nie len zastrešená, ale priamo iniciovaná vtedajšími pápežmi. V článku je tak prítomný aj rozbor dvoch dokumentov, ktoré pápežskou autoritou ohraničujú práce na vzniku Kódexu. Je ním *Motu proprio Arduum sane munus* vydané pápežom Píom X. 19. marca 1904, ktoré znamenalo pokyn na začiatok kodifikačných prác. Jeho nástupca Benedikt XV. ich zasa ukončil a promulgoval konštitúciou *Providentissima Mater* z 27. mája 1917. V týchto dokumentoch sa nachádzajú jednak vodiace myšlienky, ale aj zhrnutie veľkého historického významu tohto prelomového diela. Odkazy na hlavné časti týchto dokumentov sa nachádzajú v texte tohto článku. Právna veda vie, ako je dôležité pri aplikácii práva dodržať *mens legislatoris* či úmysel zákonodarcu. Vedeli to aj tvorcovia Kódexu. To je dôvod, pre ktorý bola v podstate spolu s Kódexom ustanovená s *Motu Proprio Cum iuris canonici Codicem* komisia kardinálov, ktorej úlohou a právom bolo vydávať autentický výklad jednotlivých kánonov. Záver tohto článku venuje osobitnú pozornosť tejto inštitúcii. Text je formulovaný tak, aby si čitateľ mohol uvedomiť skutočne historický význam tohto diela. Je pravda, že tento Kódex je od roku 1983, keď bol po II. Vatikánskom koncile kodifikovaný nový, v tomto čase už historickou udalosťou, ale predstavuje prelomové dielo v dejinách Cirkvi. Kodifikácia Kódexu z r. 1917 bola naozaj priekopnícka, keďže kánonická veda nikdy pred tým nestála pred takou úlohou.

SUMMARY

Text of the article shows the circumstances of the first Code of Canon Law creation. The introduction briefly describes the historical circumstances at the turn of the 19th and 20th century in which the Church was. It gradually defines external reasons that lead to the creation of the Code, such as changes in the relations between the Church and the emerging nations, the transition from monarchy to parliamentarism or economic boom. Equally important, however, were internal reasons, such as huge accumulation of legislation, which often lacked the internal structure and system, natural language development, the existence of laws which already ma-

de no sense, or the existence of *lacunae legis* which forced lawyers to search for solutions. The main part of the article is devoted, as far as possible, to detailed description of the course of the work itself under the leadership of the codification commission. Precision and responsibility with which the codifiers performed their work is pointed out. Given the fact that it was the work which was to be valid for the entire Catholic Church, it is logical that this initiative was not only covered, but directly initiated by that times Popes. The article thus includes also the analysis of the two documents which, by papal authority, delimit the work on the Code. Is it *Motu Proprio Arduum sane munus* issued by Pope Pius X, on March 19, 1904 which meant the instruction to start the codification work. His successor, Benedict XV. then completed this work and promulgated by the constitution *Providentissima Mater* on May 27, 1917. In these documents, there are not only the guiding ideas, but also the summary of the great historical significance of this groundbreaking work. Reference to the main part of these documents can be found in the text of this article. Jurisprudence knows how important it is in the application of law to respect mens legislator or the legislator's intention. The Codex creators knew this as well. This is the reason for which there was, together with the Code, established by the *Motu Proprio Cum iuris canonici Codicem* also the commission of cardinals with the aim and right to issue an authentic interpretation of the individual canons. The final part of this article pays special attention to this institution. The text is formulated so that the reader can actually realize the historical significance of this work. It is true that this Code is since 1983, when it was after World War II. Vatican Council codified to the new one, already a historic event, however, it represents a groundbreaking work in the Church history. Codification of the Code in 1917 was truly revolutionary, as the canonical science had never before stood before such a task.

Adresa autora:

doc. JUDr. ICDr. Juraj JURICA, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail:jurojurica@hotmail.com

DAROVACIA LISTINA KRÁĽA ŠTEFANA V. Z ROKU 1271 NA MAJETOK BELCELLA

Konštantín Daniel Boľš

THE ROYAL CHARTER OF BELCELL PROPERTY DONATION BY THE KING STEPHEN V., 1271

Stephanus, Dei gratia, Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Ramae, Serviae, Galliciae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgariaeque rex. Omnibus tam... praesentes litteras inspecturis, salutem in omnium Salvatore. Ad universorum notitiam, tam praesentium, quam futurorum, harum serie volumus pervenire: quod Ian, filius Nicolai de Scypus, fidelis noster, ad nostram accedens praesentiam, exhibuit nobis privilegium nostrum confectum super facto cuiusdam terrae Belcella nuncupatae emanatum, tempore Ducatus nostri, petens cum instantia: ut idem ratum habere, et nostri praesentis privilegii dignaremur patrocinio confirmare; cuius quidem privilegii tenor talis est: Stephanus, Dei gratia Dux primogenitus illustris regis Hungariae, Dux Transilvanus. Universis Christi fidelibus, praesentem paginam cernentibus, salutem in omnium Salvatore. Provida regum circumscriptio condignis praemiis sibi obsequentibus sic debet occurrere, ut alii exemplo eorum provocati, ad fidelitatis et servitiorum studia fortius accendantur; hac itaque consideratione inducti, ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire: quod nos attentes merita et servitia fidelis nostri Ian, filii Nicolai de Scepus, quae prius karissimo Patri nostro, Belae, inclyto regi Hungariae, et postmodum nobis frequenter exhibuit fideliter et devote; ad supplicationem eiusdem, quamdam terram Belcella nuncupatam, ultra portam Bardfa existentem, certis metis distinctam, de regia liberalitate sibi, ac per eum suis haeredibus, haeredumque successoribus, contulimus perpetuo possidendam. In cuius terrae corporalem possessionem memoratum Ian, per fidelem nostrum Tecus, comitem de Sarus, auctoritate regia fecimus introduci; cuius quidem terrae metae, prout nobis idem Tecus Comes in suis litteris intimavit, incipit ab occidente eundo inde..... Kabalapotoka, et per eundem eundo inferius cadit in fluvium Groboch; deinde eundo similiter vadit per silvam versus villam Razlo, et inde declinat iterum ad occidentem, ibique terminatur. Ut igitur a nobis facta donatio robur perpetuae firmitatis obtineat, nec possit per quempiam in irritum revocari, praesentes praedicto Ian concessimus litteras sigillorum nostrorum munimine roboratas. Datum per manus Magistri Benedicti, Praepositi Scybiniensis Aulae nostrae Vice-cancellarii. Anno Domini MCC. Sexagesimo primo. Nos itaque precibus dicti Ian, fidelis nostri, benignitate regia inclinati, idem privilegium non cancellatum, non abrassum, nec in aliqua sui parte vitiatum, de verbo ad verbum praesentibus inferi fecimus et utiquepatrocinio innovamus et pariter confirmamus. In cuius rei memoriam, firmitatemque perpetuam, praesentes concessimus litteras, dupplicis sigillis nos-

tri munimine roboratas. Datum per manus Benedicti, Orodienſis Eccleſiae Praeſiſiti, dilecti et fidelis noſtri, aulae noſtrae Vice-Cancellarii, Anno Domini M.CC. ſeptuageſimo primo, regni autem noſtri anno ſecundo.

Preklad liſtiny:

Štefan z miloſti božej kráľ Uhorska, Dalmácie, Chorvátska, Ramy, Srbska, Halíča, Vladimírſka, Kumánska a Bulharska. Všetkým tak... ktorí budú čítať tento liſt pozdrav v Spasiteľovi všetkých. Na známoſť všetkým, tak ſúčasníkom ako aj tým, ktorí budú, chceme aby ſa dalo znením tohto liſtu: že Ján, ſyn Mikuláša zo Spiša, náš verný ſlužobník, keď predſtúpil pred nás, hneď nám predložil privilégium, ktoré ſme mu vydali ohľadom iſtej zeme nazývanej Belcella v čase, kedy ſme boli ako knieža, a poprosil nás, aby ſme toto privilégium uznali a ráčili potvrdiť ſúčasne vydávaným privilégiom; znenie onoho privilégia je takéto: Štefan, z miloſti božej ako knieža, prvorodený najjaſnejšieho uhorského kráľa, knieža Sedmohradska. Všetkým v Kristu verným, ktorí budú pozorne čítať tento liſt pozdrav v Spasiteľovi všetkých. Kráľovská ſtaroſtlivoſť vo ſvojej prezieravoſti má tak vyjsť v úſtrety náležitou odmenou ſvojim ſlužobníkom, aby ſa i druhí podľa tohto príkladu povzbudili a viac ſa oduševnili nám preukazovať verné ſlužby. Takže chceme, aby ſa dalo na známoſť všetkým znením tohto liſtu, potom čo ſme takto pozorovali a ſi všímali záſluhy a verné ſlužby Ján, ſyna Mikuláša zo Spiša, ktoré prv verne a oddane preukázal nášmu najdrahšiemu otcovi Belovi, ſlávnemu kráľovi Uhorska a potom i nám nepraſtajne preukazoval; na jeho proſbu, ſme jemu ako aj jeho dedičom a náſtupcom v dedičskom práve, z kráľovskej ſtedroſti darovali iſtú zem nazývanú Belcella, ktorá leží za Bardejovskou bránou a je ohraničená iſtými hranicami, aby ju natrvalo vlastníl. Na základe kráľovskej autority ſme dali uvieſť ſpomínaného Jána do vlastníckej držby tejto zeme proſtredníctvom nášho verného ſlužobníka Tekuſa, kómeſa zo Šariša; pričom hrana tejto zeme, ako nám to vo ſvojom liſte oznámil kómeſ Tekuſ, začína na západe a ide odtiaľ – Kabala potoka a týmto (potokom) ide nižšie a vchádza do riečky Groboch; nakoniec vedie ďalej cez leſ podobným ſmerom na dedinu Razlo a odtiaľ ſa ſtáča opäť na západ a tam aj končí. Aby teda toto naše darovanie obſiahlo právnu ſilu naſtalo a nik ho nemohol vyhlásiť za neplatné, vydali ſme liſtinu menovanému Jánovi, ktorá bola potvrdená našimi pečaťami. Dané rukou Magiſtra Benedikta, prepoſta zo Szebeny, vicekancelára našej dvorany. V roku Pána 1261. Preto my, z kráľovskej ſtedroſti, naklonení proſbám menovaného Jána, nášho verného ſlužobníka, ſme dali vyhotoviť toto privilégium bez toho, aby ſa niečo v ſ ſa zatajilo či vymazalo alebo v niektorej čaſti zmenilo, od ſlova do ſlova ſme dali pripojiť k tejto liſtine čím ho... obnovujeme a zároveň i potvrdzujeme. Na pamiatku tejto veci a večnú platnoſť ſme vydali túto liſtinu, ktorá bola potvrdená našou dvojitou pečaťou. Dané rukou Benedikta, prepoſta z Aradu, nášho milovaného

ho a verného služobníka, vicekancelára našej dvorany, v roku Pána 1271, v druhom roku našej vlády.

Listina sa nezachovala na pergamene ani ako originál ani ako transumpt, iba ako prepis v rámci edície Fejera.¹ Autor ju prepísal z diplomatára autorov Wagnera a Jankovicha. Zrejme už prepisovači mali v rukách poškodený pergamen alebo zle čitateľný na jednom mieste, o čom svedčí prerušený slovosled v edícii. Szentpétery venoval tejto listine pozornosť a nik z historikov nespochybňuje jej hodnovernosť.²

Text ponúka množstvo súvislostí pre bádateľov, zvlášť tých, ktorí sa zaoberajú výskumom dejín Šariša.

Adresa autora:

ThDr. Konštantín Daniel BOLEŠ O.Praem.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach,

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: danielb.posta@gmail.com

¹ FEJER, Carolus. *Codex diplomaticus Hungariae civilis ecclesiasticusque*. V./1, Budae 1829, s. 162 – 164.

² SZENTPÉTERY, Imre – BORSA, Iván. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke*. II. kötet, 1 füzet, (Akadémiai Kiadó) Budapest 1943, nr. 1778, s. 8, nr. 2127, s. 125, nr. 2344, s. 33.

K POCTE SKULPTORA MAJSTRA PAVLA Z LEVOČE

Mária Spoločníková

TO THE HONOR OF MASTER PAUL OF LEVOČA

Pre rôzne príležitosti, výstavy, sympóziá usporiadané k pocte a k oslavám t.r. jubilujúceho skulptora Majstra Pavla z Levoče prispieva aj náš mnohostranne zameraný časopis *Notitiæ Historiæ Ecclesiasticæ*, spomienkou na historickú osobnosť a na mnohé výtvarné pamiatky z rúk tohto nenahraditeľného autora. Medzi nimi výrazne defilujú postavy akoby živé bytosti charakterizované „dušou ženy“. Ako sprievodné potvrdenie úvodných slov a ukážkový objekt predstavíme pôvabnú plastiku sv. Kataríny Alexandrijskej mučenice, polychrómovanú drevorezbu, vytvorenú v rokoch okolo 1509 – 1510, zachovanú v niekdajšom kláštore františkánskeho rádu v Okoličnom, resp. v jeho gotickom chráme sv. Petra z Alkantary z rokov 1480 – 1492. Dielo Majstra Pavla z Levoče bolo pôvodne umiestnené pravdepodobne na veľkolepom, neskorogotickom oltári, ktorý sa žiaľ v Okoličnom nezachoval. Spolu s ďalšou Pavlovou postavou, s patrónkou baníkov, sv. Barborou ostali nám iba tieto dve sochy ako dokumenty neobyčajnej hodnoty a krásy bez ďalších možností získať aspoň približný vzhľad rekonštrukcie, monumentálnej zostavy oltárneho komplexu. Predpokladom je neobyčajná rozmernosť, keďže naše dve plastiky, (80 cm vysoké) mali miesto na oltári v bočných nikách (nad sebou?) z čoho možno usúdiť, že výška oltára mohla byť totožná s blízkym banskobystrickým krídlovým oltárom v kaplnke sv. Barbory, ktorý má výšku 9 metrov.

Zdrojom inšpirácie, výber plastík s menom Kataríny je pre náš úvod motivovaný nielen významom pôvodne gréckeho slova katarus, čo znamená čistý, ale aj prívlastkom múdrosti, ktorý sa stal s prelínaním mena neskoršej sv. Kataríny Sienskej v rámci európskej kultúry doslova charakteristickým znakom. Katarína Alexandrijskej je zasvätených nielen mnoho našich starších chrámov, kostolov, kaplniek, ale je ona aj vzorom pre martýrov viery. Sv. Katarína Sienská je patrónkou vedcov, filozofov, právnikov, študujúcich, vysokých škôl i univerzity v Paríži. Uctievali ich u nás aj spolu so sv. Barborou stredovekí baníci striebra, zlata, napr. kremnické cechy raziieb mincí, banské mestá, Štiavničania a ďalší. Tieto legendárne, ale i historické postavy dostali sa aj do radu štrnástich pomocníkov Kristových, rozšírených pod úctyhodným pojmom „Nothelfer“ ako „pomocníčky v núdzi“ aj so sv. Margitou od 14. storočia. V dejinách jestvovali teda ženy – svätice, ktorých super silou bola múdrosť a pevnosť kresťanskej viery. Alexandrijská pre svoje presvedče-

nie podstúpila martýrsku smrť štátim, medzi rokmi 311 – 313. Je často zobrazovaná s knihou, mečom i kolesom, v ktorom bola mučená.

V priebehu dejín sa prelínali rôzne názory na význam postavenia a na úlohy žien vo verejnom živote. V patriarchálnom spoločenskom zriadení prevládala mienka o podradenosti žien, hoci bolo nutné a prvoradé zabezpečenie po praktickej stránke poskytnúť potrebné zázemie (niekedy ani to nie) pre rodinu. Premyslené spoločenské, či kľúčové postavenie v oblasti riadenia hospodárskeho, politického či kultúrneho života v spolupráci so ženským pokolením neprichádzalo do úvahy. Avšak v ďalšom vývoji spoločenského zriadenia história zaznamenala výnimočné účinkovanie niekoľkých význačných osobností žien, panien, matiek, mučeníc, rehoľníc.

V rámci potrieb vtedajšej doby a cirkvi väčšinou boli to oddané, zasvätené osobné životy v kláštorňoch komunitách, pustovniach, ojedinelé existencie v panovníckych dvoroch, ktoré plnili rôzne kultúrne úlohy v náročných charitatívnych, cirkevných podujatiach, v charizmatických hnutiach, tiež ako služobnice poskytujúce zdravotnícku opateru v špitáloch, útulkoch, sirotincoch, v oblastiach pri začiatkoch výučby, rozbehu vzdelávania a pod. Ostávajú v zásade anonymné, okrem tých, ktoré i napriek pustovníckemu či uzavretému kláštornému životu dospeli k chýru svätosti života, k poznaniu ciest v modlitbách k Bohu a boli vzorom kresťanského sebaobetovania.

Údaje o príbehoch svätých, svätíc a o ich príkladných životoch vyjavujú archívy, zaznamenali rímske martyrológia a tradujú legendárne príbehy. Takými boli medzi viacerými neznámymi už uvádzaná Katarína Alexandrijská zo 4. storočia, patrónka vedcov aj knižníc, Katarína Sienská, mystička zo 14. storočia, ktorá sa stala patrónkou Itálie a dejiny ju nazvali „najväčšou ženou kresťanstva“. Pápež Pavol VI. ju v roku 1970 menoval Učiteľkou cirkvi pre jej svedectvá mystickej teológie napísaných v 380 listoch. Ďalšou výnimočnou bola Terézia z Avily, rehoľnica karmelitánskych spoločenstiev zo 16. storočia, s úctou k veľkolepej žene, je patrónkou Španielska. I mnohé ďalšie, napríklad pokorná sv. Alžbeta Uhorská – Durínska, Malá Terézia z Lisieux, ktoré môžu byť tiež príkladmi pre zdarné spoločenské pôsobenie a výzvou pre etické postoje rôznych komunit. Zbožnosť žien vyniká a mnoho znamená i pre širšie organizované spoločenstvá najmä v terajšej dobe. Mnohé konkrétne udalosti v časoch ich niekdajších životov priniesli nielen poznatky o historickom dianí vtedajšej doby, ale z priebehu sústredených udalostí, meditatívnych zážitkov a tajomstiev predstavujú svedectvo viery. Vo svojom poslaní prispeli k chvále spirituality žien, omilostených svätíc z mnohých krajín sveta. Všetky tieto mimoriadnym nadaním a milosťou obdarené ženy stali sa aj povšimnutiahodnými postavami, znázornenými aj význačnými umelcami. Pozoruhodnými maliarmi boli Fra Angelico, Antonio Sodoma, Caravaggio, sochárom Lorenzo Bernini, medzi nimi všestranne talentovaný, chvályhodný náš Majster Pavol z Levoče i ne-

známi barokoví majstri, ktorí s virtuozitou a úľubou dali znamenie o kráse ducha žien i pre naše 21. storočie.

Moja odborná pozornosť sa sústredila na artefakty z dôvodu obdivuhodnej zachovalosti miestami originálneho polychrómovania Pavlových diel, ale aj na kvalitu a poctivosť umelcov v dielenskej praxi maliarov. Technologický rozbor použitých materiálov, ktorý odкрýva stupeň vývoja historickej výtvarnej technológie, prispieva k poznatkom atribúcie, k datovaniu diel, príslušnosť k autorstvu, atď. Napokon oboznamuje odborníkov vo výskume aj s charakteristikami znakov dielní pôsobiacich na našom území s možnosťou porovnávania s importovanou produkciou. Vieme, že varianty techník v období 15. – 16. storočia boli pestré, keďže putovanie rôznych majstrov a hostovanie umelcov z iných umeleckých centier boli u nás bežné a vítané. Ich diela v súvislosti s laboratórnym prieskumom vzácné kombinovaných komponentov boli zaujímavé a smerodajné.

Kvalitou remeselného prístupu a dôsledného hmotného prevedenia sa docielilo optické uchopenie výtvarnej zložky, zrozumiteľné znázornenie motívu, požadované estetické pôsobenie, ale aj možnosť obmien slohových znakov, zvlášť v maliarskych prejavoch. Kiežby sme si uvedomili, čo nám zanechali veky, aké hodnoty sústreďujú tvorivou mocou a subtilnou krásou zduchovnené formy vrcholného myšlienkového sveta, jedinečná, neprekonaná epocha gotiky kresťanskej Európy, ktorá sa prejavila aj v našom fonde pavlovského umenia.

Povšimnutiahodný je aj fakt, že meno Kataríny stalo sa najčastejším krstným menom a najobľúbenejším pomenovaním dievčenskej populácie, čo sa prelínalo celým životom v európskych rodinách a prenieslo sa i do zámoria.

V dejinách tvorby frekventované postavy, polychrómované diela Majstra Pavla z Levoče ako originálne prejavy, nech teda reprezentujú aj našu snahu uctiť v nich zobrazené posolstvo, veľkorysú obetavosť, láskavý príklon k dobru a k ochote slúžiť. Múdrosť a intelekt žien spred viacerých storočí sú i nám pozitívnym vzorom. Sprevádzané výrazom nehy, radostnou krásou pôsobenia, nech ostávajú oázou so svetlom duchovna. Takáto interpretácia, i keď len stručné informovanie zasahuje pozitívne nielen do vedomia kréda, ale i do vzťahu jednoduchého človeka k dejinným pravdám. Potvrdzuje skutočnosť, že len v jasných lúčoch múdrosti dosiahli Európania to, čo ich charakterizuje v nedozernej civilizácii a v jej duchovnej kultúre. Idea, neoblomná viera, skúsenosti, doklady dôvery vytvorili jednotu a obohacujúcu moc epochy, ktorá pretrváva v základných princípoch umenia a v súlade s pevnými umeleckohistorickými požiadavkami kultúry nášho kontinentu.

Pre nás, i pre mladých nech je Pavlovo umenie naďalej pomocou, výzvou, nádejou, a super silou ostať vernými k nezameniteľným prejavom transcendencii, duchovnej náplni kultu a kultúrnosti Európy. Verím vznešenej históriou preverenej krásy, estetike kreovanej pre vyššie ciele i napriek paradoxom a tajomstvám viery.

Osobne som povďačná osudu, že ma spád dejín priviedol k uvedomeniu si týchto skutočností a ďakujem, že ma Prozreteľnosť použila na záchranu toho, čo cez talenty vložil najvyšší Tvorca do ríše sakrálneho umenia. V záujme histórie a etiky mala by nastať intenzívnejšia úcta k umeleckým a morálnym hodnotám tohto nenahraditeľného bohatstva, v prvom rade toho, čo nám vytvoril na domácej pôde Majster Pavol svojím intelektom, nadaním a odkrývaním Ducha vlastného hlbokého presvedčenia.

Akademická maliarka Mária Spoločníková pri príprave výstavy. Foto: Svetoboj Písecký

Ale aj tešiť sa neskromne, že ochrankyňou obrazu života v Pavlovom bohato rozvetvenom umení stali sa predstaviteľky nežného pokolenia, božou múdrosťou obdarené Kataríny. V ich životopisoch je zjavné a aj sa pripomína prežívanie posla-
nia v dokonalom súlade s vnútorným svetom vedomého predsavzatia. Napríklad sv. Katarína Sienská v novej kvalite myšlienkových prúdov protorenesancie vynaložila úsilie na ojedinelú spisbu, na klasickú literatúru, sebareflexiu s náplňou mystickej teológie. Svoje meditácie približovala vo vzťahu k výšinám i k denným povinnos-
tiam. My dnes nemôžeme poznať hĺbku pohnútok a asi aj ťažko by sme sa vžívali do vedomia zmysluplného povolania a s plným pochopením prijali prejavy mysle-
nia, ktoré sa vynímajú v konceptoch písomnej komunikácie Kataríny Sienskej. Ob-
siahla literárna aktivita, distingvovaný a ľudsky prístupný spôsob spoločenského účinkovania a jeho výsledky ju predurčili do nezastupiteľnej úlohy a do výnimoč-

ného postavenia. Bola radkyňou kniežat a cirkevných dejateľov, pre ktorých navrhovala prijateľné hodnoty a intelektuálne riešenia rôznorodých problémov. Obozretne sprítomňuje nádheru životnej situácie, zakotvenej nielen v dejinnom pohľade ako kráčať k sile čistej pravdy, k etike, ktorá je princípom ideí po stáročia, ale vnímam ju ako dar Prozreteľnosti a formou vnuknutia pre účinné prebúdzanie nášho svedomia. Uvádzané svätice a patrónky pravej spirituality môžu byť aj dnešným ženám v dimenziách viery a kultúrnosti Európy povznášajúcimi vzormi, doplnených radosťou, spečatených majstrovskou tvorbou.¹

Adresa autorky:

Mária SPOLOČNÍKOVÁ

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice, Slovensko

¹ SCHAUBER, Vera - SCHINDLER Michael. *Rok se svatými*. Karmelitánské nakladatelství, 2002.

RECENZENTI PRÍSPEVKOV | REVIEWERS

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta, Inštitút cirkevných dejín
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: cyril.hisem@ku.sk

ThDr. Konštantín Daniel BOLEŠ O.Praem.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta, Inštitút cirkevných dejín
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: danielb.posta@gmail.com

doc. ThDr. Peter BORZA, PhD.
Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity
Katedra historických vied
Ul. biskupa Gojdiča 2, 080 01 Prešov
e-mail: peter.borza@unipo.sk

doc. PhDr. Jaroslav CORANIČ, PhD.
Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity
Katedra historických vied
Ul. biskupa Gojdiča 2, 080 01 Prešov
e-mail: jaroslav.coranic@unipo.sk

doc. Jurij DANILETS, PhD.
Uzhhorod National University
Faculty of History and International Relations
Universytets'ka St, 14, Uzhhorod,
Zakarpats'ka oblast, Ukrajina, 88000
email: jurij.danilec@uzhnu.edu.ua

prof. ThDr. PaedDr. PhDr. Jozef JURKO, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: jozef.jurko@ku.sk

doc. Viktor Vasilovič KICHERA, PhD.
Uzhhorod National University
Faculty of History
Universytets'ka St, 14, Uzhhorod,
Zakarpats'ka oblast, Ukrajina, 88000
email: vkichera@ukr.net

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta, Inštitút cirkevných dejín
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: stefan.kuruc@gmail.com

prof. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta, Inštitút cirkevných dejín
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: stefan.lencis@ku.sk

ThLic. JUDr. Jana MITROVÁ, PhD.
Cirkevná základná škola sv. Michala
Volgogradská 2, 071 01 Michalovce
e-mail: zastupkyna@czs-svmi.sk

prof. ThDr. Gabriel RAGAN, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: gabriel.ragan@ku.sk

prof. PaedDr. ThDr. Ambróz Martin ŠTRBÁK, O.Praem., PhD.
Rehoľný dom premonštrátov
Hlavná 67, 040 01 Košice
e-mail: martin.strbak@gmail.com

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, ThD.
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Kněžská 8, 370 01 České Budějovice
e-mail: weis@tf.jcu.cz

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*

ročník | *Volume* 6, číslo | *Issue* 1, rok | *Year* 2017

Adresa vydavateľa | *Addres of Editorial Publisher:*

© 2017 Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku

Hrabovská cesta 1A, 034 01 Ružomberok

web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Addres of Editorial Office:*

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hlavná 89, 041 21 Košice

web: www.icd.ktfke.sk

email: icd@ktfke.sk

Tlač | *Print:*

DOLIS, s.r.o.

Pokyny pre autorov | *Instructions for Authors*

www.icd.ktfke.sk

Fotografie na prednej a zadnej strane časopisu predstavujú polychrómované drevorezby zobrazujúce sv. Barboru, pannu a mučenicu a sv. Katarínu Alexandrijskú, z dielne Majstra Pavla z Levoče.

Foto: Ing. L. Spoločník

ISSN 1338-9572

Evidenčné číslo: EV 4697/12

IČO vydavateľa: 37 801 279

Dátum vydania periodickej tlače: jún 2017